

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ЗАХОДОЗНАВСТВА
Том XIV (12)

Михайло Г. Марунчак

СТУДІЇ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Т. V

ВІННИПЕГ

1973 - 1980

КАНАДА

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES
SERIES: UKRAINICA OCCIDENTALIA
Vol. XIV (12)

Michael H. Marunchak

**STUDIES IN THE HISTORY OF
UKRAINIANS IN CANADA**

Volume V

**ESSAYS AND DOCUMENTS TO THE
INTERWAR ERA**

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ЗАХОДОЗНАВСТВА
Том XIV (12)

Михайло Г. Марунчан

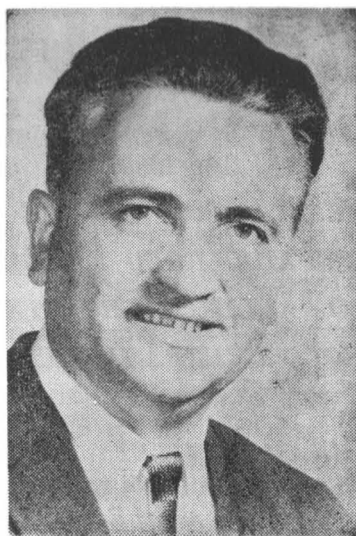
**СТУДІЇ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ
КАНАДИ**

Том V

**РОЗВІДКИ ТА ДОКУМЕНТИ
ДО МІЖВОЄННОЇ ДОБИ**

Авторські права застережені.

*Copyright, Canada, 1980
by the author.*

Михайло Г. Марунчак, 1964

ПРИСВЯТА

Працю цю присвяжую

*з нагоди 40-річчя Комітету Українців Канади
— 1940-1980 —*

**СВІТЛИМ УМАМ УКРАЇНСЬКОЇ КАНАДСЬКОЇ ЄДНОСТИ —
ТВОРЦЯМ УКРАЇНСЬКОГО КАНАДІЙСЬКОГО
ГОРОЖАНСЬКОГО КОМІТЕТУ,
УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ**

та

**ОСНОВОПОЛОЖНИКАМ КОМІТЕТУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ,
які поновили цю єдність в нашій добі та створили безперервний
і творчий процес української дії в Канаді.**

А в т о р

Вінніпег, в серпні 1980 р.

PREFACE

This year will see the fifth volume of Dr. Michael H. Marunchak's "Studies in the History of Ukrainians in Canada" in print. With the publication of this volume, he well may be distinguishing himself as the most prolific writer of historical materials in Winnipeg; and surely as the most prolific writer of subjects dealing with the Ukrainian settlements in Canada. He has developed a literary style which is lucid and at the same time scholarly. He writes in Ukrainian and English and this in itself is a major attainment.

The skill in writing in Ukrainian and the love of Ukrainian language he acquired in his home and in the village school in his native Dalesheva where he was born in 1914. He acquired language competence and the love of writing in the classical gymnasium in Horodenska.

Dr. Marunchak came to Canada in 1948 and established permanent residence in Winnipeg where he received his Canadian citizenship. Here he developed his writing talent and has written books and newspaper and magazine articles in which he extolls the traditions, culture, history and beauty of Ukraine — the land of his birth — and he has also recorded indelibly about the Ukrainian pioneers in Canada — the land of his adoption — delineating the adjustments, difficulties and the attainments and successes of the hard-working Canadians of Ukrainian extraction.

The fifth volume of Dr. Marunchak's "Studies" places emphasis on the inter-War period and the problems the Ukrainian settlers in Canada experienced. These were days when the Ukrainians in Canada wanted to give a helping hand to their people in Ukraine, and supported their efforts and aspiration to become free and independent. However, the national revival in the Ukraine had its difficulties and concomitant intergroup problems developed in Canada. The people became divided politically and entered into a period of serious religious disputes. They were, however, united in their efforts to support the Red Cross, to give financial aid to the Ukrainian war invalids and initially placed great hope in the League of Nations. This became a period when they became more aware of the importance of world politics.

There was an influx to Canada of the post-World War I Ukrainian immigrants: among them were many intellectuals and professional men. Dr. Marunchak discusses in detail the positive contributions of men like Prof. Ivan Bobersky and others in redirecting the political (Ukrainian) orientation. In some cases the negative efforts of others produced serious political acerbity.

To Dr. Marunchak Canada is the land of opportunity and he makes good use of the advantages available. Through hard work he has become a successful writer. Had it not been for the war, he probably would have been a very successful lawyer in Ukraine, and he made a good start in that direction: He commenced the study of law and social sciences in Lviv and when the war started he transferred to Prague and managed to complete his law course and receive a doctorate, but his success was short-lived: he was arrested by the gestapo in 1942 and experienced the horrors of the concentration camps at Aushwitz, Mout-hausen and Ebensee. He was liberated by the Americans and on gaining freedom he devoted three years to the organization of the League of Ukrainian Political Prisoners in Europe and assisted other nationals who were liberated.

In coming to Canada he was forced to do manual labor, but soon enrolled in the School of Social Work, University of Manitoba, and on graduation has been employed with the Juvenile Court and the Child Guidance Clinic since 1957.

Steady employment provided him with security and the assistance of his wife Natalia (nee Kosarchyn) whom he married after the war made it possible for him to devote an inordinate amount of time to writing. His large volume, written in English, "The Ukrainian Canadians: A History" is an irreplaceable reference book and "has an encyclopedic character and represents the fullest and most complete source of information about the Ukrainians in Canada" (Dr. V. J. Kaye).

It is hoped that volume six in his series "Studies in the History of Ukrainians in Canada" may follow the present publication and will deal in detailed analysis with the life of the present generation of Canadians of Ukrainian extraction.

MICHAEL EWANCHUK

Winnipeg, May 1980.

ВІД ВИДАВЦІВ

Оце випускаємо в світ п'ятий том „Студій до історії українців Канади” авторства д-ра Михайла Марунзака. Досі появилися в цій серії такі авторові праці: „Шотландські поселенці та українська громада в Пойнт Доглес”, т. I-ий, 1964-1965 р., „Історія суспільно-культурного росту українців Манітоби”, т. II-ий, 1966-1967, „Історія преси, літератури і друку піонерської доби”, т. III-ий, 1968-1969, „Нариси, статті, есеї до піонерської доби”, т. IV-ий, 1970-1972. Що кожних два роки появлявся один том праць „Студій до історії українців Канади” в „Збірнику Захознавства УВАН”.

П'ятий том появляється у вісім років після появи зетвертого тому. На це склалося багато причин. Найбільшою задержкою в праці були труднощі тих друкарень, які в позатку піднялися друку цього видання а опісля зрезигнували. Згодом прийшла звижка цін, зміна техніки (з лінотипу на офсет), врешті зміна друкарні тощо. Ми вибагаємось оцим перед нашими щедрими Жертводавцями та Фундаторами за це опізнення, а це тим більше тому, що ми кількакратно заповідали, що книга „появиться в короткому часі”. Так нас інформували і в це ми вірили і так ми інформували всіх заінтересованих. На жаль, об'єктивні умовини переходили понад наші задушевні бажання.

Як попередні томи „Студій до історії українців Канади” були присвячені проблематиці піонерської доби української історії в Канаді, так п'ятий том цих студій повністю присвячений питанням другої доби цієї історії — доби між війнами.

Друга доба, яка в'яже піонерську dobu зі сузасною, цебо добою після Другої світової війни, це доба ферменту та довгих і зтяжних суспільних процесів на різних відтинках українського життя. Це передусім доба релігійної і політичної боротьби. Обом цим процесам автор присвячує найбільше уваги в таких розвідках, як „Політичний двоподіл серед українців-канадців другої доби”, „Релігійна боротьба”, „Український Червоний Хрест стає базою співпраці розсварених національних середовищ”. Обговорює автор доосередні процеси, які виявилися у сформуванні „Українського Червоного Хреста”, „Ук-

раїнського Центрального Комітету", який став одним із предтеж Комітету Українців Канади сучасної доби. При цьому авторові вдалося відкрити нотатки-щоденник засідань цього комітету, автором якого являється один з його основоположників. Ці, нігде досі не опубліковані нотатки, обговорені в розвідці „Український Центральний Комітет в записках Онуфрія Гикавого”.

Багато уваги присвячує д-р М. Марунзак проф. Іванові Боберському, який прибув до українців Канади в 1920 р. в державній місії з рамени Західної Української Народної Республіки. Ця маркантна постать правдивого державника залишила своє н'ятно на суспільній праці українців Канади. Відіграв він визначну роль в праці Українського Червоного Хреста, Українського Центрального Комітету а згодом довгі роки присвячувався праці Товариства Опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла. Проф. І. Боберський розвинув також свою працю в ділянці дослідів української історії в Канаді. Він теж запозаткував своєрідну національну бібліотеку й архів українців Канади. Завдяки його дослідам над приїздом перших з перших українських піонерів, які запозаткували безперервне поселення в цій країні, українська спільнота стала відміжувати декади українського життя і будівництва в цій країні. В той спосіб стала творитися традиція історичної тяглости та історичного наверствування.

Великою вартістю дослідів д-ра Михайла Марунзака являється його обширний документальний додаток різних історичних документів українців Канади, як Меморандум в справах Східної Галичини (Західної Української Народної Республіки), Меморандум українців Канади в справі українського питання перед Женевською Конференцією, Меморандум Товариства Опіки зо Львова до канадського уряду в справі еміграції. Тут теж цінне листування д-ра Володимира Базинського зо Львова в справах еміграції з різними урядовими гинниками в Канаді. Врешті опубліковано повністю основоположний документ (гартер) Товариства Опіки в Канаді.

Всі новіші документи враз з аналітичними дослідженнями д-ра Михайла Марунзака творять одну картину широкого пов'язання українців Канади з інім материком в Європі. Все це картини, які досі були припорошені пилом забуття. Їх відгистив своїм дослідним умом та пером д-р Михайло Марунзак й оце передаємо українським гитагам до дальших студій.

ПРОФ. І. БОБЕРСЬКИЙ В ДЕРЖАВНИЙ МІСТІ ДО КАНАДИ

Коли уряд Західно-Української Народної Республіки опинився на еміграції у Відні, він не здавав своїх політичних позицій в краю, а маючи там опору в проводах політичних українських партій уважав за доцільне розвинути не тільки дипломатичну акцію на заході Європи, щоб здобути прихильність до свої справи дипломатичні кола, але негайно звернув свій погляд в бік української еміграції З'єдинених Стейтів Америки і Канади, очікуючи звідси як допомоги політичної і дипломатичної так і, передусім, матеріяльної. Для цих цілей був висланий в 1919 р. один з передових діячів ЗУНР д-р Лонгин Цегельський, який найперше старався, щоб добитись фінансової допомоги для уряду ЗУНР від українців в ЗСА і Канаді, бо уряд ЗУНР знаходився у фінансових клопотах. Йому на допомогу був висланий теж відомий діяч ЗУНР д-р Роман Березовський. Їх акція не надто була успішна, а зокрема тоді, коли д-р Л. Цегельський зробив контракт збирання бондів при допомозі брокера Ф. А. Боєра з Монтреалу.¹⁾

Наступним уповноваженим уряду Західно-Української Народної Республіки на терен Канади став проф. Іван Боберський. Коли д-р Лонгин Цегельський мав повновласті виключно на ЗСА, то проф. І. Боберський, хоч короткий час затримався в ЗСА, то його повновласті були дані виключно на канадський терен. З Нью Йорку прибув він через Монтреаль до Канади в дні 7 листопада 1920 р.

Ім'я проф. Івана Боберського було відоме в Канаді вже до Першої світової війни. Був це крайового масштабу промотор фізичного виховання та передовий сокільський діяч.

В 1900 році став він учителем української Академічної гімназії у Львові, а в 1908 році головою Сокола - Батька у Львові, яким опікувався дуже дбайливо шість років. З того часу І. Бо-

¹⁾ Про працю д-ра Лонгина Цегельського в справі державної позички та акцію бондів Цегельського-Боєра в Канаді обширніше з'ясовується в VI томі „Студій до історії українців Канади”.

берський став ходячим символом сокільської ідеї, яку суворо практикував у приватному та громадському житті.

За його почином 1910 р. куплено великий спортовий майдан, Город Сокола-Батька, де відбувалися всі масові зібрання не тільки міста Львова, а й усієї Західної України. Ділом і словом Іван Боберський поширював ідею сокільства. В 1910-1914 роки редагував „Вісті з Запорозжя”, а в 1912-1914 рр. — „Січові вісті”.

У справу фізичного виховання він вкладав свої вмінності, а в сокільських рядах бачив він зав'язок молодій армії української держави. І не помилився цей невтомний педагог і спортовий ентузіаст. З вибухом війни 1914 року він з колишніх Соколів став організувати Легіон Українських Січових Стрільців. За Соколами й Січовиками йшла свідомо ідеї та завдань українська маса.

З команди Сокола-Батька І. Боберському довелося перейти до команди Бойової управи, а опісля — до Секретаріату військових справ Зах. Области Української Народної Республіки (ЗОУНР).

Знали українці канадці проф. Боберського з „Вістей з Запорозжя”, зі „Січових Вістей”, які то він пересилав до Канади. Вже цим самим він був цікавий своїм землякам. Коли до цього додати його організаційні труди серед „Січових Стрільців” та його організаційну пов'язаність в політичній праці і службі ЗОУНР чи ЗУНР в часі світової війни, то авторитет його був більш чим пересічний.

Приїхав І. Боберський до Канади на час великого організаційного розбиття на обох важливих відтинках спільноти, церковно-релігійному і політичному. На церковному відтинкові були ворожнечі між католиками і православними а далі між українцями православними. вірними УГПЦ з одної сторони а з другої українцями православними, вірними Російської Православної Церкви. Не все було гаразд між православними УГПЦ і УПЦ.

На політичному відтинкові, де витворилось два непримирливі табори було ще трагічніше. Інтернаціональна течія, яка оформилась при організації „Стоваришення Український Робітничий Дім” (в скороченні СУРД) в безоглядний спосіб поборювала всі українські національні організації, які підтримували визвольну боротьбу українського народу за його самобутність та незалежність. Тим самим всі, які підтримували УНР, ЗУНР чи Гетьманську Державу, були ворогами число один в очах

прихильників СУРД-у. Вся їхня орієнтація була ССРСР та УРСР.²⁾ Також додати треба, що в самому національному таборі було багато більших і менших розходжень.

Треба було мати дуже багато громадського досвіду, щоб працюючи для великої цілі, як поміч урядові і народові в його змаганнях, не потрапити на вузькі стежки церковних непорозумінь та дрібних політичних суперечок, а то і смертельних ворогувань. Обережність проф. І. Боберського в скорому часі позначилась в тому, що він робив певні кроки включити в допомогу рідному краю навіть скрайний інтернаціональний елемент. Для нього, як він писав, були всі українцями.

Щоб дати основи до спільного мислення народу та йти по певних збіжних магістралях до спільної цілі Боберському послужили картини визвольної боротьби народу та терпіння цього народу після його головної програної. Зі собою привіз він около дві сотні прозірок, які він висвітлював на екрані для численної публіки в різних місцях Канади, а заки приїхав до Канади, то робив це теж в ЗСА. Картини супроводжав він доповідями, „Як будувалась українська Держава за останніх сім літ 1914-1920”. В доповідях і світлинах була „мова про діяльність українських урядів Великої України, Галичини, Прикарпаття, світлини Українських Армій, які боролись за Київ, Львів, Борислав, Одесу, світлини, як наші близькі і далекі приятелі розвалили наш край, підпалили і скривавили його”.³⁾

В своїх доповідях закликав Боберський своїх слухачів, щоб вони враз з цілою українською спільнотою в Канаді і З'єдинених Державах Америки творили одне велике запілля боротьби материка в Європі та щоб знаходили в собі завжди те, що єднає, а не роз'єднує. Для приміру зачитуємо дещо з його виступів. бо висловлені його думки мали історичну вартість не тільки його часів. Вони, ці думки, мають непроминаючу вартість для кожного народу, який знаходиться в поселеннях та розפורшенні.

На Загальних зборах Українського Червоного Хреста в Канаді він, між іншим, так висловився в підсумках своєї доповіді п. 3. „Одне запілля”.

2) Докладніше про боротьбу на політичному відтинкові та церковному в тому часі див. дві окремі розвідки в цій праці: „Політичний двоподіл серед українців-канадців другої доби” та „Релігійна боротьба”.

3) Цитата з однієї летючки про виступ І. Боберського, архів автора.

„Канада і Злучені Держави мають прийти їм (рідним — М.Г.М.) у поміч. Нема часу на балачку. Вороги ударили на Рідну Землю так сильно, що сей удар почув кожний українець, навіть за далекими морями.

Нехай кожний прилучиться, щоби цей удар ослабити.

Не можна огорожуватися кільчастим дротом на своїй фармі, на американських преріях і притаїтися тихцем: мене нема.

Ми всі мусимо стати до помочі.

Заморські українці творять запілля. Запілля має опікуватися тими, що терплять від боротьби в Старім Краю.

Ніхто не може сторонити від помочі.

Кожна фарма, кожна хата має злучитися зі собою ниткою часопису, який хоче залюбки читати. Нехай кожний читає свій часопис. Тоді буде розуміти, що діється, хоч сотки і тисячі миль ділять його від других.

Читай і знай, які терпіння має нарід, які бажання, який йде приказ, щоби другим допомогти.

Прилучися в роботі, щоби рідний край став свободний.

Від, що бездушно ходить в ярмі, йде на заріз, лев, що переломлює крати своєї клітки, дістається на волю!

В Галичині відбув ся міжпартійний з'їзд. В імені українців видав цей з'їзд відозву, з отвертими підписами з датою 22. I. 1922., що в Галичині одностайний фронт, а правним заступником українського населення Східної Галичини перед всіми державами є лише президент Української Національної Ради, який тепер зі своїм урядом перебуває у Відні.

Цей примір Рідного Краю, ця єдність. яку викликали польські звірства, поділяють і на українців за морем. Там один фронт, тут одно запілля.

Не думаймо сторонниче.

Думаймо про єдність і про дороги до єдності.

Як горожане держав американського континенту можуть Українці з поза моря незвичайно допомогти рідному краєві, наколи будуть **вишукувати справи, які їх еднають** (підкреслення наші)⁴⁾.

Виступи проф. І. Боберського мали дуже позитивний ефект на слухачів та читачів. Українська національна преса схвально сприймала кожний його виступ і відновувала на своїх сто-

4) III Загальні Збори Українського Червоного Хреста в Канаді, в дні 22 лютого 1922 р., Вінніпег, 1922, стор. 13, упорядкував Рск (І. Боберський — м.г.м.).

рінках численні голоси своїх читачів. Ось, що писав тижневик „Український Голос”:

„Особою. що мусіла всіх заінтересувати і кожному в пам'яті лишити ся, був проф. Боберський. Він перед кількома місяцями прибув з Європи до Стейтів і впорядчики з'їзду в Канаді запросили його власне на сю важну хвилю.

До Вінніпегу проф. Боберський прибув 9-го падолиста вночі і слідуєчого дня виголосив відчит. Він переповів по-дрібно події на українській землі за час війни а зокрема роботу, коло організованнн української держави та про труднощі і недостачі в цій роботі. Бесіда була тим інтересніша, що він говорив як очевидець, і не тільки це, а як один з тих, що брали діяльну участь в тій роботі.

Очевидно багато з того, що оповідав проф. Боберський, відоме нам загально з часописів. однакож шановний гість доповняв все те своїми увагами і випадками з переживань послідних кількох років, заокруглюючи нам відоме, і так його бесіда вийшла яскравою і захоплювала наскрізь увагу слухачів. Між іншим старав ся він освітлити деякі випадки з тамошньої роботи, підчеркуючи, що часописні вістки і виводи, які тутешні українці мали нагоду читати, не завсігди відповідають дійсному станові річей. Ані українців галицьких, ні з Великої України за невдачі винувати годі. В одних і других була щира воля, була щира праця, а коли були невдачі, то за них винен не хто, як лакоми на чуже добро сусіди. Супроти сих сусідів і спричинених ними відносин українська сила була за слаба. І в Петрушевича з його урядом і в уряді Петлюри була добра воля, і коли дальші відносини склали ся інакше, як бажало ся, то за це вина спадає в головній мірі на жадобу тих, які докладають всіх сил, щоби пожити ся українським добром. На це власне клав він головний натиск”.

„Та не се було найважніше”, пише дописувач. „Світляні образи, каже він, були чимсь надзвичайним”

„Найважнішим і найціннішим, що привіз проф. Боберський з собою і показав тутешнім нашим українцям, продовжає він, — це були фотографічні знимки з рідного краю. Можна без пересади сказати, що усе дійсно було те, чого не можна описати в книжці, чого не можна розказати мовою. Таке можна бачити лише або в сні або власними очима там на місци його оглядати.

Реферат з сими образками, які шановний професор показував на полотні при допоміж відповідної до цього лампи, по-

чав ся коло 9-ої години і протягнувся до години 1-ої, чи після 1-ої, продовжуючись без перестанку. Публика весь час сиділа в нім захопленню і лише час від часу тут то там вчувалися то болючі, то радісні, шепотом, або півголосом виражені слова а там знов теж захоплення і напруження”.

Зі своїми доповідями та світляними образами І. Боберський об'їхав не тільки міські осередки та мав виступи на крайових з'їздах православних, католиків, протестантів. Він доповідав на зборах читалень, народних домів міст і містечок. Він теж об'їхав численні скупчення українських фермерів, які сприймали його виступи ще з більшим захопленням як в містах. І знову, хай цьому послужить цитата з часопису того часу⁵⁾:

„По українських кольоніях проф. Боберський дає відчити майже кожного дня. І як нам доносять, загал незвичайно захоплюється і бесідою і ще більше тим, що бачить. Се ж він видить рідні сторони, рідні села, рідні ниви, доносить нам оден з наших читачів, видить гроби українських борців, видить руїни тої хати, яка йому все пригадується такою, як він її лишив.

Інший читач пише: Це дуже піднесе настрій нашого народу. Це оживить його і виведе з байдужности тих, що вже стали до всього байдужними. Я сам ніби хвилю життя пережив тепер далеко на рідній землі.

Але пише нам інший наш читач і таке:

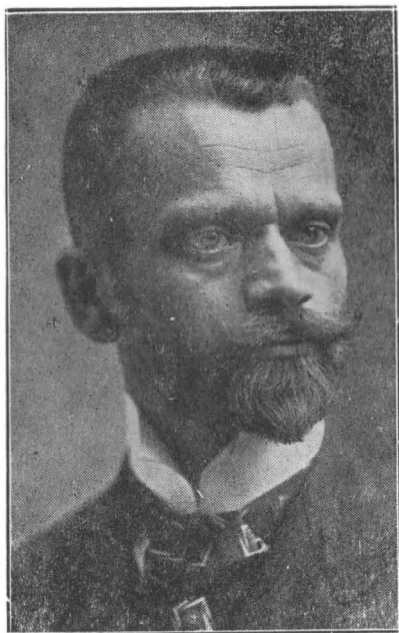
„В нас до приїзду проф. Боберського ставили ся досить байдужо. Були й такі, що пішли би були на відчит, як би їм був хто заплатив. Однакож хто був, то дуже вдоволений, а хто не був, то тепер жалує, але вже запізно і тільки мусить вдовольати ся тим, що почує від других.

Поїздка проф. Боберського має загалом велике значіне. Вона отворить багатьом очі, а багатьом отворить серця, щоби радніше і щиріше ніж досі йшли з поміччю рідним братям в старім краю”⁶⁾.

Виступи проф. І. Боберського не обмежились тільки до української аудиторії. Він виступав теж перед студентами та професорами університетів. Про два такі виступи в Едмонтоні і Саскатуні читаємо таку нотатку в одному з українських тижневиків:

⁵⁾ „Український Голос”, ч. 46, 1920, передовиця — Вражіння з вечора світляних образів проф. Боберського.

⁶⁾ „Український Голос” ч. 51, 22 грудня 1922, передовиця „Поїздка проф. І. Боберського”.

Проф. Іван Боберський, 1920

„Підчас зізду в Саскатуні й Едмонтоні проф. Боберський виступав також з відчитом й образками на університетах цих двох міст. Присутніми були студенти, професори і визначніша англійська публіка.

Відчит, якого зміст пояснявся образками, незвичайно зацікавлював присутніх. Вони почули про річи, які їм досі могли бути лише дуже загально і поверховно відомі, а що важніше, побачили на власні очі в образковім освітленню український народ, його змагання, його борбу, його терпіння, його життя.

Цим виступам проф. Боберського присвятили англійські часописи згаданих міст довші статті. Ось що між іншим пише одна з них:

„Образки знаменито показали борбу українців і нинішнє положення України. Бачило ся величаві українські церкви в їх окремім стилі, загальний вигляд Львова з визначнішими українськими будинками, деякі інші міста в Східній Галичині, мапи України і карти військових операцій та нинішнє знищення України. Бритійська публіка мала тут першу нагоду бачити виразні образи з України, український народ в його народнім одягу, села з солом'яними стріхами, форму їх церков, незвичай-

ні могили, де сотки борців з минулих і нинішніх днів знайшли послідний супочинок. Незвичайно інтересно представляє нинішнє знищення Східної Галичини один образок. Він показує бузька, який не могучи на протязі миль докрути знайти будинка, мусів збудувати гніздо на верху фігури”.

Дальше переповідається опис нужди на українській землі, де голод та холод і багато людей не мають зовсім даху над головою”⁷⁾).

Виступи проф. Боберського приймали за свої прихильники національних організацій, як теж проводи церковного життя. Топніли леди упереджень одні до других, дискутували між собою, як допомогти народній справі, як стати одним фронтом. Діялося те, чого бажав і з чим приїхав висланник місії ЗУНР, проф. Боберський. Відбувши кількадесять доповідей та перевівши тисячі численних розмов з проводами різних організацій та ієрархією церков, він захворів від перевтоми. Тим часом в „Українських Робітничих Вістях” з дня 9 квітня появилася напастлива допись на виступи І. Боберського. Не зволікав він з відповіддю і вже при кінці квітня того ж року появилася його розважна відповідь, в якій він заявив таке:

„Я не приїхав до Канади ворогувати.

В моїх викладах говорю безсторонно про всі напрями нашої роботи і з тою вірою, що вирівнювання суспільних нерівностей є одиноко справедливим, безконечним шляхом людськості.

Кожний розумний слухач, що був на моїм відчиті може се потвердити, а було їх понад 8,000.

Ваша ворожнеча проти мене і проти моїх відчитів є цілком безпідставна.

Ви однак оголошуєте про мене несовісні дописи, не провіривши справи. Так не поступає ніяка редакція, що дбає про свою честь.

Змушуєте мене до оборони”.

„Заповнювати часопис очевидними небилицями, а опісля ще може суперечками над тими небилицями уважаю за сліпоту ума, особливо в нинішний час, коли довкола так много роботи на нас жде, а вороги скрізь лучать ся і проти нас працюють.

Я приїхав до роботи і не маю найменшої охоти ставати в часописах до сварки, щоби відвертати в сей спосіб увагу нашого громадянства від важних справ. А хто з поважаних панів

⁷⁾ Там же.

Читачів хоче знати, кілька ліни, темноти і кирині є в тих небилицях, що їх, Панове Редактори „Українських Робітничих Віс-тий” були ласкаві на мене помістити і як їх дописувач з Відня за їх власних 10 долярів знаменито надув якимсь старим наддунайським газом, нехай пришле ласкаво даток на тих, що потерпіли через польсько-шляхотський напад на наш край, а одержить мій печатаний лист про сю справу.

Скарбник п. С. Ковбель, Вінніпег, п. скр. 3621, очікує з усіх сторін що найменше 300,000 замовлень з датками.

Я захорював від довгих відчитів та розмов, від подорожи і від труду. Підчас війни перемучилися нерви. Лікарі Народної Лічниці мене відратували. Наколи цілком подужаю, попрошу знова на світляні відчити про події за послідних 7 літ на Україні. Чистий дохід, як кождий знає, на рідний край. Місцевості, що хочять цей відчит мати, зволять зголошуватися.

Здоровлю всіх і прошу, щоби з нагоди Великодня ніхто в Канаді і в Злучених Державах не забув відложити лепту на голодну, шкільну молодіж в Празі і Відні, на людей, що потерпіли через війну і на вояків, що окалічили в обороні нашої свободи. — Адреси всім знані.

Вінніпег, 14. IV. 1921.
Вох 3621.

Ів. Боберський,
Четар Укр. Галицького Війська⁸⁾

Як тільки проф. Боберський прийшов до повного здоров'я, він знову вирушив в терен зі світляними образами. В своєму життєписі, пише Боберський, що він влаштував доповідь у 81 місцевостях. Виступав він й надалі перед своїми та співгромадянами. Всі українці радо вітали його, з винятком тих, які були зорганізовані довкола СУРД — ТУРФДім. Останні відмовилися теж від участі в загальному масовому вічу у Вінніпезі, яке було вислідом довшої психологічної підготовки проф. І. Боберського. Віче пройшло з успіхом а двотижневик „Буковина”, який появлявся в тому часі у цьому місті писав:

„Віче є замітне в першій лінії тим, що для його переведження евентуального подали собі руки всі наші партії, крім большевиків, і прерикли взаїмне попертя визвольній акції”.⁹⁾

⁸⁾ „Український Голос”, ч. 16, 1921, „Відповідь Івана Боберського.

⁹⁾ „Буковина”, Вінніпег, 1921, ч. 16.

СПИС СВІТЛЯНИХ ОБРАЗІВ

до відчиту професора І. Боберського: „Події послідних
сім літ на Україні. 1914—1920”

(Подаємо за транскрипцією І. Боберського)

1. Карта Українців в усіх частях світа.
2. Плян Київа, столиці України.
3. Печерська Лавра, зпоза Дніпра.
4. Софійська площа в Київі, де відбулася 22.I.1919 р. злука усіх українських земель.
5. Пам'ятник Богдана Хмельницького в Київі.
6. Дніпро коло Київа.
7. Корабель, що пливе Дніпром.
8. Тихі води Дніпра
9. Пороги на Дніпрі.
10. Дніпро коло острова Хортиці.
11. Могила в широких степу.
12. Українська пристань Одесса.
13. Свобідні вправи на І. здвизі руховиків в Українському Городі у Львові 1911.
14. Змагання в бігу на II. здвизі у Львові 1914.
15. Змагання в метанню списками.
16. Скок в гору.
17. Гра в копаний мяч.
18. Дружина „Україна” Львів і „Сянова Чайка”, Перемишль.
19. Вправи дівчат хоругвцями на II. здвизі у Львові 1914, в Українським Городі.
20. Вправи руховичок булавами.
21. Вправи руховиків вільноруч.
22. Січові Стрільці, Цвітень 1914.
23. Запорозькі Стрільці в поході на II. здвизі.
24. Січові Стрільці в мазепинках у Львові на II. здвизі 1914 в поході.
25. Фронти осередних і союзних держав в світовій війні 1914 — 1919.
26. Закопи ворожих військ висвітлені з літака.
27. Добровольці до Українських Січових Стрільців 1914.
28. Старшина Коша Українських Січових Стрільців.
29. Віче Стрільців на замку Коріятовичів, коло Мункача.
30. Четар веде школярів на Волині до школи.
31. Карта походів Українських Січових Стрільців 1914—1918.
32. Українські Січові Стрільці в закові підчас бою.
33. Скоростріл в рові підчас бою.
34. Гроби в Карпатах.
35. Побоевище на Лисоні коло Бережан, 1916.
36. І. Франко в Стрілецьким Захисті у Львові між стрільцями.
37. І. Франко, послідна знимка 1916.
38. Ув'язнені австрійськими властями священики, 1915.
39. Ув'язнені австр. властями селяни, 1915.
40. Табор політичних вязнів, Талергоф в Стирії.
41. Селяни втікають з сіл перед огневою лінією.
42. Виселенці в дорозі з послідним майном.
43. Табор виселенців Гмінд в Чехах.
44. Повішений через військові власти.
45. Пожар хат в Рясній коло Львова.
46. Борислав горить.
47. Глубічок горить.
48. Тернопіль горить (21.VII.1917).
49. Петербург.
50. Москва.
51. Прапорники революції в Петербурзі 1917.
52. М. Троцький. (Мир в Берестю 8. II. 1918).
53. Парлямент у Відні.
54. Карта розпаду Австро-Угорщини на 7 частий.

55. Президент Чехо-Словацької Республіки, Тома Масарик, (від 15. XI. 1918).
56. Карта Чехо-Словаччини і „Підкарпатської Русі”.
57. Столиця Підкарпатської Русі Ужгород.
58. Місто Сигіт.
59. Карта нових держав в Європі по Версальським Мирі 1919.
60. Михайло Грушівський, Голова Української Центральної Ради (7. III. 1917 — 28. IV. 1918).
61. Будинок Команди Січових Стрільців в Києві.
62. Старшина Січових Стрільців в Києві з отаманом Коновальцем.
63. Синя Дивізія.
64. Гетьман Павло Скоропадський (28. IV. 1919 — 15. XII. 1919).
65. Чорні Гайдамаки в Києві. (Март, 1918).
66. Володимир Винниченко, Голова Директорії Української Народної Республіки (13. XI. 1918 — 11. II. 1919).
67. Карта Львова і лінії боїв о Львів 1—21. XI. 1918).
68. Український скоростріл в вікні на II. поверсі намісництва у Львові.
69. Чета четаря Бабяка, яка відважно боронила почти у Львові.
70. Труп стрільця Машталіра з села Черепень. Один з тих, що полягли за Львів.
71. Львів, Головний Дворець.
72. Львів, Краєвий Виділ.
73. Львів, Катедра Св. Юра.
74. Львів, ул. Карла Людвика.
75. Львів, Цитаделя.
76. Львів, Національний Музей.
77. Львів, Люблинський Копець.
78. Львів, Підзамче.
79. Львів, Краківське, де були погроми (22—24. XI. 1918).
80. Прапорник У.С.С. з прапором.
81. Прапор, права сторона.
82. Прапор, ліва сторона.
83. Однострій українського вояка, одяг.
84. Однострій українського вояка, степені.
85. Хрест заслуги Українського Леґіону Українських Січових Стрільців.
86. Відзначення за хоробрість: Тризуб з калиною.
87. Тернопіль, куди перенеслася 1918 власть З. О.
88. Станіславів. Вид з літака.
89. Д. Вітовський, секретар військових справ з референтами в Станіславові 1919.
90. Отаман Болбачан при перегляді козаків коло Єлисаветграду.
91. Українська карта залізниць З. О. У. Н. Р.
92. Почтові марки Української Республіки.
93. Карта фронту II. корпусу, що боронив Самбора, Дрогобича і Борислава.
94. Самбір, ратуш.
95. Збірники нафти в Бориславі.
96. Дрогобич, ратуш.
97. Командант Галицької Армії Павленко.
98. Командант III. корпусу полковник Гриць Коссак.
99. Командант I. корпусу генерал Йосиф Микитка, командант Галицької Армії від падолиста 1919.
100. Карта, як Галицька Армія проломила залізничний шлях коло Городка, січень 1919.
101. Карта боевих ліній в боротьбі о Галичину і відворот за Збруч 16. VII. 1919).
102. Заліщики з літака.
103. Генерал Греків, командант Галицької Армії в червні і липні 1919.
104. Чортків.
105. Бучач.

106. Бережани.
107. Літак над Станіславовом.
108. Борщів.
108. Шибениці Вишневецького вернулися!
110. Карта карних таборів в Польщі, де увязнені Українці.
111. Кровава Книга Українського Народу 1920.
112. Читець Кровоавої Книги в Америці.
113. Карта Польщі після границь з р. 1772.
114. Й. Пілсудський перед фельд-маршалком Фридрихом.
115. Місто Варшава.
116. Українська Бригада в Яблоннім в Чехах 1920.
117. Українська Збірня у Відні 1920.
118. Олена Степанівна, четарка при піхоті Української Армії.
119. Олена Підвисоцька.
120. Ярема Кузівна.
121. Павлина Рисівна.
122. Павлина Михайлишинова.
123. Софія Галечківна, Катря Дмитерківна.
124. Софія Галечківна.
125. Камянець на Поділлі.
126. Отаман Юнаків, командант Української Армії.
127. Генерал Мирон Тарнавський, командант Галицької Армії від липня до падолиста 1919.
128. Дефіляда У.С.С. перед диктатором Е. Петрушевичем в Кам'янці.
129. Диктатор Е. Петрушевич з референтами в Кам'янці.
130. Директорія Української Народної Республіки: Петлюра, Макаренко, Швець, в Кам'янці.
131. Заграничні послы Української Республіки на конференції у Карльсбаді. Серпень 1918.
132. Ізаак Мазепа, президент українського міністерства по Мартосі 1919, 1920.
133. Карта боїв на Україні. Шляхи Українських військ і повстанців. (Зелений, Ангел, Шепель, Григорів, Махно, Волинець, Ляхович).
134. Сень Горук, шеф штабу Червоної Галицької Армії.
135. Розбиті хати над Серетом.
136. Розбите село коло Підгаєць.
137. Розбита церков в Семиківцях.
138. Розбитий міст коло Галича на Дністрі.
139. Розбитий міст на Дніпрі коло Єлисаветграду.
140. Комини в Заліщиках.
141. Діти в розбитій хаті, Завалів.
142. Мати з дітьми в розбитій хаті, Соснів.
143. Виселенці варять їсти при дорозі.
144. Зажурена хата.
145. Хорунжий Деркач без лівої ноги.
146. Немічники без ніг.
147. Гурт немічників без рук, без ніг.
148. Слухачі університету, котрим польські власти не дозволили ходити на університет у Львові. Тиняються в голоді і холоді в чужині. „Січ” Відень, 1920.
149. Історія років 1917-1919 Володимира Винниченка в 3 томах під заголовком: „Відродження Нації”, 1920.
150. Книжка Д-ра О. Назарука, „Рік на Великій Україні”, 1920.
151. Мільйони кістяків по світовій війні.
152. Мільярди в банкнотах без вартости. Навіть долар попсувся.
153. Україна рівняється 10 іншим державам Європи.
154. Поет Василь Пачовський, що писав пісні про бої в р. 1919 за свободу України.
155. Безсмертна пісня лірника про змагання українського народу. Чи кождий з нас дбає широко про силу і повагу народу? Де злука, там сила! Де праця, там честь!

УКРАЇНСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ СТАЄ БАЗОЮ СПІВПРАЦІ РОЗСВАРЕНИХ СЕРЕДОВИЩ

Вже перед приїздом проф. І. Боберського до Канади діяв на терені Канади Український Червоний Хрест. Перший почин до зорганізування цієї інституції дав Четвертий Народний З'їзд, який відбувся у Вінніпезі в днях 26 і 27 листопада 1919 року. З'їзд ініціював Інститут Петра Могили, Український Народний Дім та Український Горожанський Комітет. З'їзд був досить чисельний і відбувся в залі Квінс Театру. Гостем на з'їзді був д-р Володимир Сіменович з Чікага як делегат Головного комітету помочі Україні, який в тому часі розвів акцію допомоги українській справі в ЗСА, а зокрема допомогу потребуючим обездоленим жертвам війни в „старому краю”. В своїй промові він закликав українців Канади до подібної помочі та взаємної співпраці.¹⁾

Відгук на апель гостя був краший, чим можна було сподіватись. Приявні відгукнулись з пожертвами а Анна Йонкер записалась при цьому як меценат цього фонду, складаючи суму 1000.00 доларів. Стільки саме зложила вона і на Інститут ім. Петра Могили в Саскатуні. Цей жест додав ще більше запалу до праці на цьому полі.

Правда, у Вінніпезі вже передше був зорганізований „Фонд оборони України і допомоговий фонд на поміч потерпівшим від війни українцям”. Фонд цей ініціював і зорганізував Український Канадійський Горожанський Комітет, якого теж в загальному звали „Центральним Комітетом”. Склалося так, що він „центральною” довго не був, бо в противагу після розходжень відносно висилки делегатів до Парижа, була створена Українська Народна Рада (УНР), яка теж до певної міри уважалась „центральною”. Тим самим зі створенням УНР „Фонд оборони...” підтримувало тільки одне крило української спільноти, яке гуртувалось біля УГПЦ. Правда, гурт був ідейний, але в по-

1) Пропам'ятна Книга Українського Народного Дому, зредагував проф. Д. Дорошенко. 1949, стаття „Український Червний Хрест в Канаді”, стор. 304.

рівнанні з українцями католиками, які гуртувались довкола Української Народної Ради, він був в значній меншості та в стадії початкової церковної організованості. Творячи Український Червоний Хрест, нову інституцію, ініціатори мали сподівання включити сюди увесь український загаль. На жаль, так воно негайно не сталося, бо саме тоді між двома „центрально-ми” осередками йшли довгі дискусії та взаємні обвинувачення. Проминуло дещо часу, коли то справи стали укладатись дещо корисніше для усіх.

Все ж таки зорганізоване тіло стало до праці а в ньому були діячі, які позначились в громадській дії до цього часу, як: Я. В. Арсенич, В. Кудрик, М. Бобієнко, О. Боянівський (секретар), П. Г. Войченко (касир), Н. В. Бачинський (організатор). Поважне число становило жіноцтво в цьому новотворі. І так: Анна Йонкер, Емілія Гикава, Ольга Арсенич, С. Ковбель, Наталія Фербей, М. Романович, Марія Боянівська, А. Паньків. Майже всі повище згадані були зорганізовані біля Українського Народного Дому, який в тому часі був живчиком організаційного життя Вінніпегу. Звідси й розведено працю Українського Червоного Хреста в Канаді, який вкортці став зачартерованою організацією на цілу Канаду п.н. „Юкраїнієн Ред Крос оф Кенада”.

Для історичної точности годиться також згадати, що першу ініціативу до створення Українського Червоного Хреста в Канаді дав Український Канадійський Горожанський Комітет, який на місяць перед Народним З'їздом у Вінніпезі проголосив був навіть склад цього новотвору. Сюди входили такі діячі: Я. В. Арсенич, П. Г. Войченко, О. Боянівський, Гр. Багрійчук, С. Басистий, Т. Д. Ферлей, О. Гикавий, І. Слободян, Д. Якиміщак (Див. „Український Голос”, ч. 45 і 47, 1919 р.). Цей ініціативний гурт не розвинув був діяльності а радше свою ініціативу до дії УЧХ в Канаді передав на Народний З'їзд, на якому в днях 25 і 26 листопада 1919 р. постала червонохресна організація українців Канади, яка світло записалася на сторінках їхньої історії.

Праця в цій організації не розвинулась зразу, як це вже передше замічено. Були вправді успіхи, але також були перебої. Треба було приїзду до Канади такого державника, як Іван Боберський, який зумів включити в цю працю усіх та натхнути їх ще винятковим запалом. Останній збагнув, що Український Червоний Хрест в Канаді може стати помостом не тільки в спів-

праці розсварених на відтинку допомоги, але також загальної репрезентації українства перед своїми та чужими.

Прибув І. Боберський до Канади, як вже знаємо, саме в час, коли відбувався П'ятий Народний З'їзд, якому завжди патрунував Інститут ім. Петра Могили. Такий з'їзд відбувся для Манітоби в днях 9 і 10 листопада 1920 р., для Саскатуну в днях 16 і 17 того ж місяця та для Алберти в днях 23 і 24 листопада. На всіх трьох з'їздах виступав І. Боберський з доповіддю „Сучасне політичне положення України” та висвітлював картини з України. Виступи прихилили йому опінію цього середовища та протестантів. Тут доцільно згадати, що невелика кількість протестантів завжди тримала фронт з українцями православними.

Після цього середовища прийшло середовище Української Народної Ради, цебто католицьке. І на цьому відтинку І. Боберський був успішним, коли за згодою обох середовищ можна було скликати спільні наради Українського Червоного Хреста на день 26 лютого 1921 р. до спільного звіту. До цього часу після домовлення працювала спільна екзекутива УЧХ, яка була зложена по 15 представників від обох середовищ, цебто від Українського Канадійського Горожанського Комітету (ще від першого вибору на перших ініціативних зборах) та з 15 представників від Української Народної Ради. До того часу очолювали УЧХ: А. Йонкер, Я. В. Арсенич, о. Михайло Оленчук, Т. Д. Ферлей, І. Слюзар, В. Н. Бачниський, Я. Кунінський, д-р Г. Йонкер, д-р Г. Новак, П. Войценко, О. Боянівський і С. Ковбель, який сповняв функцію касира, та інші. Названі й неназвані члени цієї 30-членної екзекутиви прийшли вперше здати звіт перед широкою громадою представників в лютому 1921 р. На нарадах були заступлені наступні організації Вінніпегу: Товариство „Бандурист”, Товариство ім. Заньковецької, Товариство „Боян”, Український Народний Дім, Бурса ім. Андрея Шептицького, Запомогове Братство св. Миколая, Братство при Церкві св. Володимира й Ольги, Сестрицтво при Церкві св. Володимира й Ольги, Католицький Політичний Клуб, Парафія св. Володимира й Ольги, Діточа Громада, Греко-Католицька Парафія на Елмвуд, Читальня Просвіти на Елмвуд, Канадійський Український Інститут Просвіти у Вінніпезі, Читальня Просвіти, Вінніпег, Рідна Школа при Українському Народному Домі, Публична Бібліотека при УНДомі, Жіноче Товариство ім. Лесі Українки, Український Студентський Кружок, Видавнича Спілка „Україн-

ський Голос”, Видавнича Спілка „Канадійський Українець”, Редакція „Канадійського Фармера”, Редакція „Канадійського Ранка”²⁾).

В звітуваннях подано, що від заснування УЧХ, цебто від 1919 р. по день 26 лютого 1921 р. вплинуло до каси 32,343.13 доларів, з того вже вислано було до Європи 29,313.50 дол. В збірковій акції Саскачеван вів перед між іншими провінціями. Найслабше представлялись цифри з Онтаріо. Однак дискусії над звітами виявили, що з багатьох осередків висилано допомогу потребуючим впрост а не через централю у Вінніпезі. Розуміється, що це послаблювало організаційну підзвітність. На зборах виступив І. Боберський і говорив про потребу дальшого поглиблення та поширення праці УЧХ.

На зборах вперше вибрано виборну ексекутиву з приваних, бо, як відомо, доцьогочасна ексекутива була оформлена після домовлення. До нової ексекутиви були вибрані: Я. В. Арсенич, предсідник, І. Слюзар, заступник, О. Боянівський, писар, С. Ковбель, скарбник, Іван Рудачек, П. Г. Войценко, д-р Г. Новак. о. М. Оленчук й Анна Йонкер — члени ексекутиви. Контрольну комісію творили: Т. Ястремський, П. Барицький і В. Казанівський. Збори закінчилися в 2-ій годині ночі.³⁾ На зборах за ініціативою Боберського видано заклик до всіх організацій, щоб на місцях творилися відділи УЧХ та нав’язували контакт з централею УЧХ у Вінніпезі. Досі працювали вже на терені Манітоби такі відділи, як Вайта і Фішер Бренч, знова в Саскатуні — Кридор, Геффорд та Канора.

Цікаво, що в цій справі відізвалось найвчасніше Торонто, де вже в 1919 р. (майже в тому самому часі, що у Вінніпезі) під кермою Павла Крата було створене і зачартероване товариство „Червоний Хрест”. Петицію в справі чартеру підписали були, крім названого, ще Михайло Петрівський, Марія Демидюк, Ольга Дмитрів, Марія Віцінська та Юліян Конікевич. Зачартероване Товариство навіть деякий час ривалізувало з він-

²⁾ На цьому місці автор цієї студії бажав би справити помилку, яка вкралася до української історіографії Канади. Цитована книга Українського Народного Дому подає на стр. 308, що ця реорганізація відбулася в 1919 р., має бути 1920, також на стор. 310 Центральний Комітет УЧХ став діяти не в 1922 р. а в 1921 р. Теж в праці автора „Історія Українців Канади” т. II, на стор. 40 заподано, що І. Боберський прибув до Канади в 1919 р., а має бути 1920.

³⁾ „Український Голос”, 16. 3. 1921.

ніпезьким центральним комітетом, бо Крат мав амбіцію створити окрему централю для УЧХ на сході Канади.

Також вже в грудні (28) 1920 р. був створений відділ УЧХ в Монреалі за ініціативою о. д-ра Редкевича. Клітина була дуже активна і відбувала регулярно свої збори, збирала членське УЧХ, добровільні дари, ходила з колядою, влаштовувала забави на цілі УЧХ. Осередок цей очолювала Клявдія Вепрук а в ряді ще працювали: Михайло Голембйовський, заступник, Михайло Чипчар і Юліян Пелюх, секретарі, С. Костирський, касир і контролер Катерина Вепрук. З протоколів цього товариства виявляється, що управа втримувала зв'язок з д-ром В. Сіменовичем.

Схід Канади був активний до того ступня, що в місяці березні 1920 р. відбувся окружний з'їзд організацій сходу, Онтаріо і Квебеку, де, між іншим, дискутовано справу поширення торонтонської централі на цілу Канаду, з вимогою, щоб дати відділам на місцях можливості широкої ініціативи, включно з висилкою пожертв до краю.

Оттавська нарада схвалила вислати також до уряду Великої Британії меморандум з проханням допомоги в сегрегації полонених та щоб українських полонених польськими властями передати під опіку Червоного Хреста Великої Британії та ЗСА. Було окреме прохання в справі шкід, робітництва та „малолітньої рекрутації” під польською займанщиною. „З'їзд був вміло зорганізований”, звітували делегати Монреалю на засіданні УЧХ.⁴⁾

Рік 1921-ий був дуже активним роком в праці УЧХ як на Заході, так і на Сході Канади. УЧХ в Торонті й УЧХ у Вінніпезі знайшли спільну мову. Вінніпег став уважатися централею для цілої Канади. В часописах велась заохочуюча кампанія. Дослівно у всіх тижневиках писалось про потребу допомоги Рідному Краєві, розуміється, з винятком комуністичних „Українських Робітничих Вістей”. Комітети УЧХ добивались на місцях дозволу на публічні збірки для УЧХ. Таку збірку переводжувано у Вінніпезі в день Нового Року. Збірщики носили синьо-жовті опаски на раменах для відмічення, що йдеться про українську національну збірку. Кожний збірщик мусів мати повновласть від УЧХ. В таких збірках жертводавцями були всі канадці.

⁴⁾ Протоколи Червоного Хреста в Монреалі, звіт М. Голембйовського і К. Вепрук, архів автора, папка УЧХ в Канаді.

Центральний комітет екекутиви УЧХ працював дуже інтенсивно а для практичного переведення збірок Канада була поділена на 36 округ, кожна округа мала свій провід, відповідальний перед Центральним комітетом. Кожна округа мала також свою українську назву, пр. Вінніпег — Тарас Шевченко, Едмонтон — Володимир Великий, Торонто — Олекса Довбуш, Квебек — Перемишль, Форт Вілліам — Максим Залізник, Британська Колумбія — Іван Гонта, Нью Скошія — Запороже, Принц Едвард Айленд — Хортиця і т.п.

Не легко приходилось вести цю допомогову акцію, бо й місцеві канадські потреби були теж вимогливі, коли часопис „Український Голос” писав передовицю а в ній підкреслював, що потреби в Канаді „є не менш пекучі, чим потреби „Старого Краю”. Старий Край, писала редакція „У.Г.” може дістати від нас поміч лише тому, що ми тут вже дещо збудували. Самий Український Червоний Хрест в Канаді — це збір представників від різних українських організацій в Канаді. Не було б тих організацій, не було б мабуть і Українського Червоного Хреста, не було б тих організацій, не мігби Червоний Хрест діяти...” В дальшому редакція закликала підтримувати місцеві інститути, бурси, читальні і народні доми. „Старому Краєві помагаймо, але й про свої канадійські потреби не забуваймо”.⁵⁾ Була це вимовна остоорога, щоб в помочі не перетягати струни.

Коли відбувались чергові річні збори УЧХ в дні 28 лютого 1922 р. то звітуючий голова заподав, що від часу оснування УЧХ до звітового часу українці Канади зібрали на УЧХ 50,071.34 доляри. Крім цього була велика кількість подарованих одягів. В дискусії над звітами відчувалась потреба дальшої акції, але теж була конечність шукання нових доріг допомоги. Схвалено створити злучений хор Вінніпегу з найкращих співаків і влаштовувати концерти перед англомовною публікою. І. Боберський також підніс справу власної домівки для УЧХ, мовляв, „Таке поважне товариство не може працювати в комірному. Повна безсторонність й адекватно щира лучність зі всіми іншими товариствами вимагає цього доконче”, аргументував він.⁶⁾

Видно, що приявні на зборах мали довіря до звітуючого проводу, коли номінаційна комісія в складі: М. Стечишин, І. Слюзар та І. Боберський запропонували той сам провід з не-

⁵⁾ „Український Голос”, 28 грудня 1921.

⁶⁾ Треті Загальні Збори Українського Червоного Хреста в Канаді, Вінніпег, 1922, стор. 16, архів автора.

значними змінами. Управа склалась тоді: Я. В. Арсенич, І. Слюзар, о. П. Божик, Осип Боянівський, С. Ковбель, а членами були ще П. Драль, В. Чорненький, В. Казанівський, Віктор Купченко, провірники: В. Біленький, Н. В. Бачинський, М. Залозецький. В загальному був це репрезентаційний перекрій вінніпезької спільноти, де були заступлені всі конфесії та активніші організації, які через своїх представників репрезентували других таких, як вони самі.

Велику прислугу зробив І. Боберський УЧХ в Канаді та українцям тут же взагалі, що опрацював докладно звіт зі збірок УЧХ та опублікував його wraz з інформаціями про статут та погляди чільних діячів на допомогу краєві (разом 31 сторін).

Збірка на УЧХ переводилась до часу, коли то була проголошена народна позичка для правління Західної Української Народної Республіки. В 1922 р. провід УЧХ реалізував ухвалу своїх останніх зборів про ведення акції серед своїх співгромадян неукраїнської національності.

В архіві автора збереглася програмка такого концерту, який був влаштований в Грейс Методіст Чирч в дні 27 квітня 1922 р. Концерт відбувався під омором принціпала Манітоба Каледж пастора Д-ра Джан Мекея. Крім концертної частини українського хору виступали з доповідями д-р А. Дж. Гантер та пастор Дж. Шейвер. На другій сторінці програмки були видруковані цілі та пляни Українського Червоного Хреста в англійській мові. Понище подаємо їх повністю:

OBJECTS OF THE UKRAINIAN RED CROSS

To give relief to war victims in Galicia, and to Ukrainian patriot students who have been driven from their homes by Polish oppression.

100,000 orphans in Eastern Galicia.

35,000 Ukrainians in exile.

5,000 war widows.

3,000 cripples and war invalids.

What the Ukrainian Red Cross Wishes to Do

To give aid to students in exile.

To establish a factory for artificial limbs in Lemberg.

To help widows and orphans.

Ukrainians in Canada have so far raised about \$50,000 for these purposes, but the need is great.

Will our Anglo-Saxon fellow-citizens help us?

Концерт кінчався українським та канадським славнем. На останній сторінці був поміщений „Гимн вигнання” — „Гимн оф ЕКЗАЙЛ”. Зі змісту цього „гимну” так і видно, що є це свободний переклад вірша Шевченка „Сонце заходить”. Припускати треба, що перекладачем цього вірша був ніхто інший, а один з виконавців програми концерту — д-р А. Дж. Гантер, перекладач Шевченкового Кобзаря:

HYMN OF EXILE

The sun goes down beyond the hill,
The shadows darken, birds are still;
From fields no more come toilers' voices
In blissful rest the world rejoices.
With lifted heart I, gazing, stand,
Seek shady grove in Ukraine's land.
Uplifted thus, mid memories fond
My heart finds rest o'er the hills
On fields and woods the darkness falls
From heaven blue a bright star calls,
The tears fall down. Oh, evening star!
Hast thou appeared in Ukraine far?
In that fair land do sweet eyes seek thee,
Dear eyes that once were wont to greet me?
Have eyes forgotten their tryst to keep?
Oh, then, in slumber let them sleep,
No longer o'er my fate to weep.

З перспективи часу бачимо, скільки корисних факторів спліталось в цьому одному концерті Українського Червоного Хреста.

В багатьох починаннях УЧХ приймав участь проф. І. Боберський. Літописець Пропам'ятної Книги Українського Народного Дому, установи, при якій відбувалась львина праця УЧХ та, в якій приміщувалась ексекутива УЧХ, написав про працю І. Боберського дуже змістовно в кількох реченнях:

„Приїхавши до Канади, організував матеріальну поміч для ведення дальшої визвольної боротьби, в тій цілі об'їхав всі

місцевості в Канаді з відчитами при допомозі світляних образців, які сам зібрав як очевидець. Брав все живу участь в Комітеті Українського Червоного Хреста в Канаді **як дорадник у важних справах** (підкреслення наші — М.Г.М.). В році 1922 в часі великої демонстрації у Вінніпегу проти Польщі, ми бачили його в перших рядах в сокільським однострою. На масовім вічу в Ін-дастріел Бюро виголосив промову, якою зворушив многотисячну публику, що мало хто був в залі, щоб не плакав".⁷⁾ Таким був проф. І. Боберський. Великим а при тому непретенсійним, але про це в іншому розділі.

⁷⁾ Пропамятна книга Українського Народного Дому, Біографії і біографічні згадки, стор. 435.

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

Коли співпраця українських організацій справно наладналась на терені Українського Червоного Хреста у Вінніпезі, громадські діячі Вінніпегу стали радити, чи не створити б громадського тіла, яке гляділо б за ходом громадських подій і планувало б різні процеси українського суспільного життя в майбутньому.

Безпосереднім товчком до скликання нарад в цій цілі була справа виступу о. Л. Сембратовича, який мав буцімто виступити в характері „представника Правительства Петрушевича на терені Канади”, як про це довідуємось зі записок про Український Центральний Комітет Онуфрія Гикавого.

Нарада така відбулася в дні 11 червня 1921 р. й дату цю можна уважати початком заіснування ініціативного кола, з якого вилонився згодом Український Центральний Комітет, який був другою українською централею в Канаді після ліквідації Українського Канадського Горожанського Комітету (відомий також під популярною назвою як „Горожанська Ліга”) та Української Народної Ради.

В цьому ініціативному колі були: Т. Д. Ферлей, О. Боянівський, М. Гикавий, Я. В. Арсенич, Я. Кунінський, В. Кудрик, А. Новак, П. Войценко, І. Трач, Й. Богоніс, С. Басістий, Н. Попель. Була це група, яка гуртувалась біля часопису „Український Голос”, отже було репрезентоване тільки одне середовище. В короткому часі ця група поширилась представниками часопису „Канадійський Українець” та іншими. Тим самим в групі були представлені два чільні українські середовища. В місяці вересні того ж року (1921-го) відбулась вже „нарада представників преси, груп і кооптованих членів”, віднотовує в своїх записках О. Гикавий. Саме на тій нараді вибрано провід з головою і секретарем на чолі: Я. В. Арсенич і І. Слюзар, перший зі середовища православних (голова), другий зі середовища католиків (секретар), до речі, тодішній адміністратор „Канадійського Українця”. На тій же нараді прибрано собі назву „Українська Центральня в Канаді”, але в записках О. Гикавого постійно уживається назва „Український Центральний Комітет”. Цікаво теж,

що цієї події не відмічено в пресі, принайменше автор цієї праці не мав нагоди знайти якубудь нотатку про цю подію.

Представництво „Українська Централь в Канаді” чи „Український Центральний Комітет” було досить активне, коли вже в дев'ять днів пізніше мало аудієнцію в праймміністра Канади Артура Мієна, якому представлено декілька справ, якими українці Канади в тому часі дуже турбувались. Сюди належали наступні дезидерати: Щоб до горожанських документів не вписувано українцям польської державної приналежності, щоб дозволено українцям на продаж бондів для піддержки правительства ЗУНР, щоб „надано неанглійським жінкам горожанські права” тощо. Зокрема, було теж прохання щоб прем'єр Канади заступився в справі Західно-Української Народної Республіки на міжнародному відтинкові.

Видно, що цей державний муж поважно потрактував прохання українців, своїх громадян, коли то голова УЦК Арсенич отримав з датою 1 жовтня 1921 р. від нього листа такого змісту:

PRIME MINISTER'S OFFICE
CANADA

Ottawa, Ontario,
1st October 1921.

Dear Mr. Arsenych, —

Pursuant to my promise to the delegation which waited on me at Winnipeg, of which delegation you were a member, I beg to append below a copy of a cablegram just received from Honourable Mr. Doherty. No doubt the information therein contained has already appeared in the public press, but I personally have not seen it.

“Assembly to-day unanimously passed resolution
“urging prompt consideration and determination
“claims Ukrainians Eastern Galicia.”¹⁾

Yours faithfully,

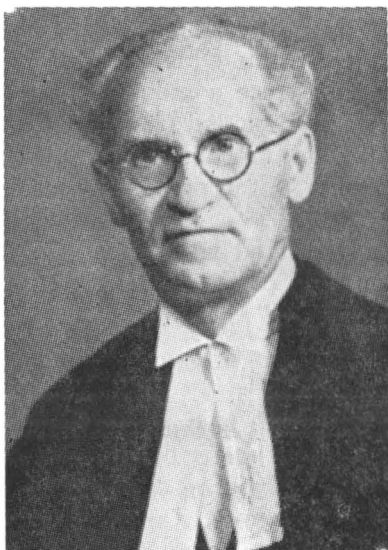
Arthur Meighen

J. W. Arsenych, Esq.,
Barrister
Winnipeg, Man.

¹⁾ Архів автора.

**Тарас Д. Ферлей, ініціатор
і другий з черги голова
Українського Центрального
Комітету.**

Я. В. Арсенич, голова УЦК

**Онуфрій І іхавий, автор записок
про Український Центральний
Комітет та передовий член УЦК.**

Справи Західно-Української Республіки були зокрема розпрацьовані в окремому меморіалі до прем'єра Канади Артура Мієна з дня 15 листопада 1921 р. Крім членів Українського Центрального Комітету цей меморіал підписав також єпископ Никита Будка. Про цей спільний виступ єпископа Н. Будки і членів Українського Центрального Комітету не знаходимо жодних пресових комунікатів, як теж жодних публічних коментарів. Нічого не згадує в своїх записках про цей документ теж О. Гикавий. Меморіал цей містимо повністю в Документальному додаткові цього тому. Копія цього меморіалу зберігається в так званих „Артур Мієнс Пейперс”, стор. 030827, Оттава.

Провід УЦК, як виявляється зі записок О. Гикавого багато витрачав енергії на акцію Ф. А. Боєра в справі бондів для Правительства ЗУНР. З уваги на те, що ця справа була надзвичайно скомплікована і проваджена представником Правительства ЗУНР зі ЗСА, д-ром Лонгином Цегельським, в ній важко було розібратися українцям Канади. Вправді, не була вона цілком ясною і в ЗСА. Все ж таки провід УЦК, маючи віру в добру справу, цю акцію підтримував.²⁾

Вів УЦК безпосередні контакти з різними політичними діячами українського світу в Європі, як також канадськими діячами в Канаді.

До великих діл цього центрального представництва треба зачислити десятитисячну демонстрацію українців у Вінніпезі на користь змагань українського народу в Галичині та його легального правительства закордоном, яке очолював, як відомо, д-р Євген Петрушевич. Успіх цієї демонстрації полягав не тільки в добрій організації та великій участі народу, але теж і в тому, що в цій демонстрації взяли участь чільні громадяни англосаського світу. Демонстрація і віче відбулися в дні 22 квітня 1922 р. і вони дали товчок до подібних віч в цілій Канаді. Ось що писав один з вінніпезьких тижневиків про цю демонстрацію.

„Місто Вінніпег доказало в суботу 22 цвітня своє право вважати ся центром української іміграції в Канаді. В сей день Українці Вінніпегу устроїли не тільки найбільшу українську демонстрацію, яка коли була в Канаді, але й взагалі найбільшу демонстрацію устроєну людьми, яких прийнято в Канаді називати чужинцями. Та й не тільки величиною, але і візрцевим поряд-

2) Про політичну працю Представництва Правительства ЗУНР на Північно-Американському терені йде мова в наступному томі „Студій до історії українців Канади”.

ком відзначала ся отся українська демонстрація, як найповажніша з усіх.

Десять тисяч людей, мушин, жінок і дітей, брало участь в поході, що перейшов вулицями Боровс, Мейн, Портедж, Едмонтон, Асінібойн і знов по Мейн до найбільшої галі в місті, конвенційної галі в Індостріал Бюро, де відбув ся не менше візрцевий і величавий мітінг, на яким ухвалено відповідну резолюцію.

Зворушаючий вид представляв похід, що довгим вужем тягнув ся головними вулицями міста. На переді походу несли українські ветерани з послідної війни прапори, канадійський, український і бритійський. За ними йшли члени комітету, що заняв ся впорядкованем маніфестації. Усі відтінки і групи українського громадянства в Вінніпегу були зарепрезентовані в тім комітеті. Побіч Василяна о. Теодоровича йшов православний протоіерей о. Божик, а побіч него редактор протестантського „Канадійського Ранка” З. Бичинський. Редактори „Українського Голосу”, „Канадійського Українця” і „Канадійського Фармера” йшли побіч себе як братя. Між комітетовими не було ріжниць, хто з них сприяє більше Народному Домови, а хто Інститутови Просвіти, хто Читальні Просвіти, а хто сій чи иншій церкві.

Таксамо не було ніяких ріжниць і між прочими учасниками походу. Усі йшли згідно побіч себе, як діти одної матери України.

За комітетовими йшла банда воєнних ветеранів, що на дутих інструментах грала марші, між иншими й „Соколи, соколи, вставайте в ряди”. За бандою слідували тисячі українських діточок під проводом учителів та священиків. Деякі були такі маленькі, що треба їх було за руку провадити, але другою рукою вони гордо вимахували українськими прапорчиками, okazуючи своє привязане до землі своїх родичів. Відтак слідували українські дівчата-красавиці та жінки. Серце радувало ся на вид нашого жіноцтва, що в такій силі вирушило, аби піддержати домагане правди і справедливости для свого народу. На очи слези тиснули ся і уста мимоволі шепотіли: З таким жіноцтвом наш нарід не загине!

Потім їхала ще одна банда і за нею слідували наші славні козаки-молодці та старші батьки, що своїми рішучими мінами заповідали: Не дамо ся тобі, Ляше-враже! Кісткою в горлі стане тобі український хліб!

Поміж демонстрантами було розміщених около 30 виразно і великими буквами на полотні або на грубім папері намальованих написів, що виясняли кривди українського народу та його

домагання. З написів довідувала ся стояча по хідниках публіка, що Поляки позамикали українські школи і українська молодіж мусить за границею шукати освіти; що Польща не шанує українських церков і безчестить українське жіноцтво; що Польща арештує, мучить і голодом морить українських проводирів, але Українці радше згинуть, чим згодять ся жити в неволі і що поки українська земля не буде звільнена від наїздників, не буде спокою на Сході Європи.

На вулиці Едмонтон переходила демонстрація попри польський консулят. Там демонстранти співали „Не пора” і „Ми Гайдамаки”.

По скінченню походу учасники здебільша помістили ся в обширній галі Індустріального Бюра, де відбуло ся масове віче для точнішого вияснення цілий маніфестації. Головою віча був найбільший канадійський письменник **Др. Ч. В. Гордон, загальнозвісний під псевдонімом Ралф Коннор.**³

На вічу — демонстрації промовляв д-р А. Дж. Гантер, пресвітеріанський місіонер, перекладач Шевченкового „Кобзаря”, В. Р. Вуд, секретар впливової тоді політичної партії Злучених Фармерів Манітоби, капітан Вилсон та відомий пастор Джеймс Шейвер, який між гратуляціями для організаторів демонстрації висловив на адресу українців ще й таке: „Ваша слабкість є в тім, говорив він, що ви досі не предложили своєї справи ясно перед світом, підчас коли ваші вороги не лишають ніякої нагоди, щоб позискати для себе публічну опінію, яка є найбільшою силою демократії”. З перспективи часу бачимо, що цим прогріхом не тільки грішили українці в тому часі.

З українців промовляли о. Михайло Оленчук та проф. І. Боберський. Я. В. Арсенич зачитав резолюції, які завчасу приготував Український Центральний Комітет. Резолюції були прийняті одноголосно, з винятком трьох на залі приявних поляків, на адресу яких Дж. Шейвер висловив кілька зауважень. Одностайна постава українства відносно демонстрації та одностайність резолюцій були великим мандатом для Українського Центрального Комітету для дальших акцій, тим більше, що єпископ Будка, який в тому часі перебував в Торонті, прислав ще телеграму наступного змісту:

„Нам не вільно ніколи згодитися на кривду, заподіяну нашому народові на його рідній землі. Честь всім, що проти неї

³) „Український Голос”, ч. 17, 1922, „Канадійський Українець”, ч. 18, 1922.

протестують. Я з вами.⁴⁾ Очевидно заява єпископа ще більше скріпила позиції Українського Центрального Комітету на публічному форумі. Одним словом, був створений один фронт української репрезентації в Канаді, який в своїй праці був найтісніше об'єднаний біля української визвольної справи в Європі. Перед цією журбою були притуплені дещо навіть наболілі релігійні справи. Значить, здоровий розсудок брав верх.

Український Центральний Комітет розгортав працю а його проводові йшлося про те, щоб уряд в Оттаві був належно поінформований в українських справах в Канаді й Європі. Вже перед демонстрацією і вічем УЦК вислав був в дні 17 квітня до канадського уряду в Оттаві на руки прем'єра міністрів В. Л. Мекензі, а далі на руки прем'єра Англії Лойд Джорджа, як також до членів делегацій Англії і Канади в Генуї, телеграми в справі Східної Галичини. Названі телеграми були подібні своїм змістом. Понище містимо телеграму до прем'єра міністрів В. Л. Мекензі:

**"RIGHT HONORABLE W. L. MCKENZIE KING
OTTAWA, ONT.**

PLEASE INFORM CANADIAN DELEGATES GENOA CONFERENCE FOLLOWING CABLE WAS SENT RIGHT HONORABLE LLOYD GEORGE AND ASK THEM SUPPORT SAME. THERE WILL BE NO PEACE IN EASTERN EUROPE UNTIL UKRAINIAN PEOPLE ARE ALLOWED TO DECIDE THEIR FUTURE ON THEIR OWN TERRITORY. CUTTING UP OF UKRAINIAN NATION AND SUBJECTING TEN MILLION UKRAINIANS TO POLAND IS BOUND TO BE CONTINUOUS SOURCE OF INTERNATIONAL FRICTION, MOREOVER AS POLAND FOLLOWS POLICY OF RUTHELESS EXTERMINATION OF."

"THESE PEOPLE THREE HUNDRED THOUSAND OF CANADIAN CITIZENS OF UKRAINIAN EXTRACTION DO HEREBY EMPHATICALLY PROTEST AGAINST THE CRIMINAL RULE OF INVADERS ON UKRAINIAN SOIL AND AGAINST ALL PROPOSALS TO CONTINUE SAME. WE ALSO SOLEMNLY DECLARE OUR DETERMINATION TO AID SUBJECTED UKRAINIANS IN WRECKING ANY INTERNATIONAL SETTLEMENT DISREGARDING THE WILL OF UKRAINIAN PEOPLE."

⁴⁾ Там же.

За Український Центральний Комітет телеграми підписали: Т. Д. Ферлей, президент та П. Драль, секретар. В положенні підписів так і видно, що тут був своєрідний компроміс між православними і католиками.

У відповідь на повищу телеграму, секретар прем'єра міністрів Ф. А. МекГрегор вже в дні 19 того ж місяця вислав телеграму голові УЦК такого змісту:

"Ottawa, April 19, 1922.
11.15 pm

"T. D. Ferley,
President, Ukrainian Central Committee of Canada
Winnipeg, Man.

Your telegram April 17 to the Prime Minister has been received and is having the Government's attention.

F. A. McGregor
Secretary to Prime Minister.

CHGE: Prime Minister's Office."

Обі телеграми зберігаються в Публічних Архівах Канади, В. Л. Мекензі Кінг Пейперс, Вол. 74, стор. 61803 — 9. Там також читаємо окремого листа до прем'єра Канади Мекензі від імені УЦК з датою 25 квітня як також резолюції, які були схвалені на великому прилюдному вічі у Вінніпезі в дні 22 квітня. З листа до Мекензі Кінга довідуємось, що резолюції ці були вислані до членів британської і канадської делегації на конференцію в Генуї, а зокрема на руки прем'єра Великої Британії Лойд Джорджа. Від імені УЦК листа-звернення підписав президент УЦК Т. Д. Ферлей, який, як це виявляє лист, говорив від імені 350,000 українців в Канаді. Понище містимо цього листа повністю:

"Enclosed please find three copies of Resolution addressed to the Canadian and British Government and to the Delegation of the Genoa Conference regarding the Ukrainian question.

This Resolution was unanimously passed at a Mass meeting held in the City of Winnipeg on the 22nd day of April, 1922, at which meeting over 8000 Canadian Citizens were present.

If given an opportunity we can bring forward facts of such nature as will absolutely prove the terrible state of cruel op-

pression which exists at the present time under Polish rule in Eastern Galicia, therefore, on behalf of the 350,000 Canadian Citizens of Ukrainian descent, we humbly pray that the Dominion Government consider this matter and do their utmost to free the Ukrainian population in Ukrainian territory from Polish mis-rule.

Believing in fair play and justice,"

Замітимо до повищого листа ще й те, що він був писаний на бланку Української Фармерської Елеваторної спілки, яку очолював тоді президент УЦК Т. Д. Ферлей і біля його імення видніли ініціали „М.Р.Р.“, ініціали, які стосувались його посольського мандату як члена провінційної легіслятури. В англійській мові ця фірма мала ще стару назву, яка звучала „Рутінієн Фармерс Елевейтор Ко. Лимитид“. Текст меморандуму повністю містимо в Документальному додаткові.

Український Центральний Комітет бачив, що крім масових демонстрацій серед гущі народу та принагідних телеграм до уряду, треба було таки персонально виїхати до Оттави і там перед урядовими чинниками побиватись за свої справи. Після довгих дискусій була остаточно принята пропозиція, щоб до Оттави виїхала окрема делегація, яка складалася з представників провінцій, замешкалих українцями. Делегацію прийняв прем'єр Канади Мекензі Кінг в дні 23 червня 1922 р. в такому складі: Від Алберти й Британської Колумбії — Петро Зварич, від Манітоби і Саскачевану — Мирослав Стечишин, від Онтаріо — о. А. Сарматюк, парох Торонта, від українського духовенства — о. В. Н. Гігейчук, парох Оттави, від Квебеку і Надморських провінцій — д-р А. Т. Кібзей. Враз з українською делегацією були ще два парламентарні послы, МекМоррей з Північного Вінніпегу та Ляпієр зі Содбур. Перебуваючи в Оттаві пару днів, українська делегація мала нагоду поробити знайомства з іншими послами в Канаді та з'ясовувати їм українські проблеми. Асошієтед Прес обширно писала про побут української делегації в Оттаві, наголошуючи в ній українське представництво всіх провінцій. Знова українська преса майже одногосно подала наступний комунікат:

„Депутація вручила прем'єрові меморіал, в яким представлено канадійському правительству теперішнє положення Галичини, пригадано недавні демонстрації канадійських українців проти насильств і безправств, що їх допускаються польські урядники над українським населенням в Галичині, і повторено

просьбу, щоби канадійське правительство постаралося о пере-
провадження слідства над відносинами в Галичині та взагалі
приложило свою руку до справедливого поладнання питання
про дальшу будучність Галичини. — Крім цього внесла депу-
тація протест проти того, що канадійський державний департамент досі вимагає, аби східно-галицькі українці, які подаються о канадійські горожанські папери, подавали свою державну приналежність як польську. Депутація запропонувала, аби тимчасово державну приналежність жителів та уродженців Східної Галичини записувати „неозначеною”, а національність українською”.⁵⁾

За „Ассошіетед Пресс” про делегацію українців Канади в прем’єра Канади Мекензі Кінга стала писати вся англійська преса, зокрема щоденники, які підносили помітну українську політичну активність. Про неї з признанням висловився також офіційний орган ЗУНР у Відні „Український Прапор”⁶⁾. Звідси теж довідуємось, що українці в Бразилії також в тому часі розвинули акцію допомоги ЗУНР. В дні 5 серпня президент республіки Бразилії й його міністри прийняли „першу делегацію українців Бразилії на авдієнції”⁷⁾.

Вправді, українська делегація в Оттаві з’ясовувала свої проблеми перед канадським урядом не вперше. Перша така делегація відбулася ще в лютому 1918 р., коли то прем’єр Канади Борден прийняв на послуханні чотири-членну делегацію в справі висилки представників українців Канади до Парижа і коли то українці вносили проект, щоб до загальної канадської делегації в Парижі були включені делегати від українців Канади і щоб останні мали можливість вірно інформувати і допомагати канадській делегації в Парижі в розв’язці справ Східної Європи, а зокрема в справі самовизначення Української Народної Республіки. Хоча делегація не увінчалася повним успіхом, бо пропонованих кандидатів в склад канадської делегації не прийнято, все таки вони отримали благословення від канадських політичних чинників, щоб їхати до Парижа і діяти на власну руку. Згадаймо ще теж, що в цій першій делегації приймали участь: А. С. Шандро, П. Зварич, Г. Сліпченко, І. Петрушевич. Були й інші делегації від українців в Оттаві в пізніших роках. Жодна

⁵⁾ Там же.

⁶⁾ Український Прапор, ч. 30, субота 29. 7. 1922, архів автора.

⁷⁾ Український Прапор, ч. 36, 1922, теж „Праця”, Прудентополіс, 5 серпня, 1922.

однак з них не здобула стільки популярности, що з 1922 р. Вона не обмежилась тільки до відвідин прем'єра Канади і не тільки виключно сама робила цей т. зв. політичний „лабіінг”. Сюди, як вже знаємо, були влучені інші політичні чинники, тут також була використана щоденна канадська преса. Це вперше так широко поставлено українські домагання в Оттаві. Звідси стільки нашої уваги цьому виступові УЦК в столиці Канади.

В доповненні до сказаного згадаймо теж що в дні 11 квітня 1922 р. побувала в Оттаві також репрезентація українців Східної Канади в складі: В. Любинський (Оттава), д-р А. Т. Кібзей (Монтреаль) та о. В. Н. Гігейчук (теж з Оттави), які представили устами молодого українського лікаря Кібзея долю Східної Галичини та брак української репрезентації на конференції в Генуї, де в тому часі засідали представники 34 націй та обговорювали господарське і політичне положення народів в Європі. Делегація також відважно з'ясувала справу а А. Т. Кібзей, кінчаючи свою промову та передаючи петицію прем'єрові Канади, так говорив:

„Приходимо до Вас в імені страшно потерпілих від наших братів і сестер в Східній Галичині. Ми приходимо до вас, пане прайм-мініstre, від українців горожан Канади. Ми віримо, що ви можете нам багато допомогти... щоб українцям була дана свобода, воля та право на самовизначення. І ми **як вірні сини України та добрі горожани Канади** (підкреслення наші — М.Г.М.), отсим сповняємо свій святий обов'язок і тим самим маємо честь передати отсю петицію”.⁸⁾

Прем'єр Канади Мекензі Кінг серйозно потрактував справи обох українських делегацій до нього, коли то в архіві Міністерства Закордонних справ Канади зберігся, між іншими, документ такого змісту:

“Ottawa, June 8th, 1922.

Memorandum from the Prime Minister
to the Under-Secretary of State for External Affairs.

“Will Sir Joseph Pope please prepare for the Prime Minister's signature a letter addressed to each of the gentlemen whose signatures appear on the encolsed copy of a Memorial sent by them to the Prime Minister, saying that as promised he has transferred to the Canadian delegates going to the Third Assembly

⁸⁾ „Український Голос”, ч. 17, 26 квітня 1922, стор. 6.

of the League of Nations the representations and requests of our Ukrainian citizens in order that they may be fully apprized of their wishes when the matter comes up before the Assembly of the League.

L.B.

Private Secretary
External Affairs.⁹⁾

Все ж таки остається відповісти на питання, чому вибиралась окрема делегація українців Канади зі Сходу та неначе виломлювалась згід певної дисципліни Українського Центрального Комітету. Чи Схід Канади визнавав працю й авторитет УЦК?

Знайомлючись з тогочасною пресою, бачимо, що український Схід Канади після Першої світової війни ставав на твердіші організаційні ноги. Тут стали працювати кількох молодих українських інтелігентів, було тут також декілька священиків з громадською настановою праці а при тому поважно стало зростати число українських поселенців. Отже була громадська амбіція, щоб активніше партиципувати в громадській праці та громадській ініціативі. На іншому місці нашої праці відновуємо почин українців Сходу Канади на відтинку Червоного Хреста, політичної конференції в Оттаві тощо. Рік 1922-ий був роком певного громадського підйому на Сході Канади. До цього часу це були своєрідні периферії українського заходу Канади. Престиж Сходу ще більш піднісся, коли то в Оттаві став появлятися „політично-економічний і імміграційний тижневик” „Приятель України” а в англійській мові “The Friend of Ukraine”. Хоч згаданий тижневик не втримався довго, але він став передтечею інших українських політично-громадських речників, які стали появлятися згодом та вже в пізніших роках. Тим ми хочемо вказати, що український Схід Канади став прибирати на силі та бути пліч об пліч зі Заходом. Ось що писав кореспондент про цю делегацію до Оттави:

„Можливо, що декому і не подобається. Може дехто думає, що можна було це ліпше зробити. Та ми зробили це так, як могли. В нас нема фондів, нема великих людей, Все ж таки ми сповнили свій обов'язок після наших сил. Захід має своїх українських послів, цвіт (чи сметану) української інтелігенції — може робити ще раз. Ми виступали лише зі Східної Канади.

⁹⁾ Архів Департаменту оф Екстернал Аффірс, Канада, 10 квітня 1922.

Отже вам не перебили (маючи на увазі Захід Канади — М.Г.М.). Чим таких делегацій більше, тим ліпше. Справа тоді стає поважнішою"... „Коли справа не буде поперта, то не буде результату. Треба отже, щоб кожне українське товариство, кожна українська громада взялась до справи серйозно”.¹⁰⁾

Як бачимо, українці Сходу Канади заступали думку, щоб загал українських організацій вносив петиції в подібних справах до федерального уряду, щоб петиції стали масовим явищем. З цитованого так і видно, що на Сході Канади все таки був як неорганізаційний то моральний респект для центрального проводу на Заході. Що Схід був консеквентний в цій політиці, бачимо наглядно зі статті „Національне відродження українців в Онтеріо”, де знаходимо обширний допис про даліші спроби організованого українського життя в цій провінції.

„В тому часі, читаємо тут же, скрізь в Канаді працювало два табори, одні прихильники большевицького режиму в Україні, а другі підтримують ідею незалежної самостійної України”. „Саме ці останні, як довідуємось з цього допису, zorganizували в дні 17 вересня 1922 р. в залі української католицької парафії на Франклін наради, в яких взяли участь не тільки католики, але теж православні і протестанти. На цій нараді був вибраний Український Центральний Громадський Комітет”, який мав зібрати в одну силу українців в цілому Онтаріо”. Сюди входили: свящ. А. Сарматюк, Теодор Гуменюк, Павло Крат, І. Лібер, Микола Юречків, Григорій Ружицький.¹¹⁾ Був це даліший крок в організуванні національної сили українців Канади на Сході.

Творення місцевих і провінційних центральних комітетів не входило в розріз зі статутом Українського Центрального Комітету у Вінніпезі, як це побачимо з понищої цитати. Навпаки Український Центральний Комітет навіть закликав до творення таких центральних провінційних і місцевих комітетів. Після усталу, читаємо в часописній статті І. Боберського п.н. „Без упину”, кожна місцевість основує у себе український місцевий комітет а всі українські місцеві комітети працюють після вказівок Українського Центрального Комітету. Кожна одиниця українського походження належить до місцевої громади. Всі комітети роблять наради, скликають віча, в разі потреби, а Укра-

¹⁰⁾ „Український Голос”, Вінніпег, ч. 17, 26 квітня 1922. „Українці на авдієнції у прем'єра Канади”.

¹¹⁾ „Канадійський Українець”, ч. 40, 1922 та „Український Голос”. ч. 40, 1922.

їнський Центральний Комітет має право скликати українців з цілої Канади на сойм, це є на Всеканадійське Віче”.¹²⁾ Подібно, як в Торонті, творились місцеві центральні комітети на Заході Канади. Хоча український сойм Канади ніколи не був скликаний, то всі місцеві провінційні комітети уважали Український Центральний Комітет у Вінніпезі дійсно за центральний і за авторитетну установу у всіх справах української спільноти. Активність УЦК перед урядом та англомовним світом викликала гостру реакцію польської спільноти в Канаді і поза нею. Піднесла голос польська преса, як „Час” і „Газета Католицька”.

Польський часопис „Час”, який був в тому часі більш популярний, як „Газета Католицька” а якого видавав Френк Доячек, який одночасно був власником „Канадійського Фармера” з неприхованою ненавистю писав про вінніпезьку демонстрацію під наголовком „Демонстрація галицьких українців проти Польщі”. Для історії варто теж і звідси дещо зацитувати.

„Агітація, яку від довшого часу ведуть русини в Америці, писав часопис „Час”, перенеслася вкінці на канадійську землю. Населення Вінніпегу було свідком протипольської демонстрації, урядженої Русинами в суботу, дня 22 квітня, з відгомоном її була просьба до прем'єра Канади п. MacKenzie King, щоби він поручив канадійським кандидатам, присутним на економічній конференції в Женеві (sic)¹³⁾ ужити всіх засобів і впливів до увільнення Східної Галичини з під польського ярма.

Отже чуже населення міста мало нагоду побачити на улицах цікаву колекцію різних типів руської раси, від наймолодших гонів почавши, які видала канадійська земля, аж до похилених старців, які вирости в галицьких селах під цісарсько-королівською опікою австрійського уряду. На поклик промоторів параді: „ходім всі і вся” вилягла на улиці міста около 8 тисячна товпа жінок, муштин і дітей — словом усе, що жило — бо сказано їм, що від них залежить визволення від „Ляхів” і воля України.

В поході взяли участь перш за все всі церковні організації з попами на чолі, шкільні діти, народні товариства, за виїмкою руської соціалістичної партії і прихильників большевиків, які як більше усвідомлені, хоч може не менче ворожо настроєні до Польщі, зрозуміли безцільність улаженного походу, а може не мали відваги розвинути червоного прапора, а під чужим не хо-

¹²⁾ „Український Голос”, ч. 35, 30 серпня 1922.

¹³⁾ Повинно бути в Генуї.

тіли машерувати. У них бодай нема облуди ні фальшу. Натомість серед походу шумів ліс хоругв і прапорів несений несвідомим мети „почцівим” українським народом, який служить як знаряддя для особистих користей принагідним політикам і зграї попів. Написи на бандерах виявили цілу ненависть і зогидження польського уряду Русинами, в очах англійської раси. Слушність і правда є для них чужі — натомість збезчещення польського уряду силуються розбудити милосердя і зискати підмогу других народів, але не до визволення корінної України з під ярма совітів, але до викликання незгоди і замішання на польській землі. Свідчать про це несені в поході протипольські написи, з яких згадаємо важніші: „Польський уряд позамикав українські школи”; „Наша молодь потребує науки”; „350,000 Українців є горожанами Канади і просять канадійських делегатів о поміч до визволення їх рідної землі”; „40 мільонів Українців в Європі рішило радше вмерти, аніж конати в ярмі”; „Геть з ляхьким імперіялізмом!”; „Україна не буде ніколи частиною Польщі!”; „Збавте нас від наших неприятелів Поляків!”; „Поляки недавно самі раби, хочуть держати Україну в ярмі!”.

В дальшому автор статті наводить різні цифри про розвій українського шкільництва під Польщею, включно з твердженням, що тільки на львівському університеті навчалось тоді 700 „русінських студентів” а в народніх школах працювало 4,268 учителів. Після таких цифр (які, між іншим були пізніше заперечені українською пресою) автор ставить риторичне питання: „Чи є основа представляти польську державу в світлі насильств, злочинів і нетолеранцій”? Дальше він пробує доказувати велику дбайливість і толерантність польської влади. Цитуємо:

„Так само руське духовенство тішиться протекцією і свободою під пануванням Польщі. Чи конспірації руських попів в соборі св. Юра у Львові мала польська влада також толерувати і не покарати зрадників? Котра держава на світі (не виключаючи большевиків) згодилася б на акт зради з боку своїх горожан? А чейже крім попів, роїться в Галичині від конспіраторів і зрадників в користь чужих держав.

Другим актом русінської пропаганди в некористь Польщі було віче уладжене в Промисловій Палаті. Інтересний був комплет принагідних бесідників, які безоглядно виступали проти польського уряду. А були там доктори і пастори методистської і пресвітеріянської церкви, різного калібру і міри політики, а для окраси один руський „піп”, як агент місцевого єпископ-

ства, а без сумніву поклонник „деятеля” Шептицького. Всі на випередки переганялися в осуджуванню Польщі.¹⁴⁾

В протипагу до активності Українського Центрального Комітету, організована польська суспільність в Канаді стала і собі влаштовувати віча та розсилати до преси свою інформацію. В англійській пресі стали також появлятися різного рода комунікати. В липні 1922 р. Польське Інформаційне Бюро надіслало комунікат, інформуючи англійську пресу про історичне минуле українців. Тут говорилося про те, що „українців відкрила Австрія”, що „мова українська — це мішанина слів польських і російських” і багато інших того рода історичних нісенітниць. Для приміру послухаймо, яку то „історичну правду” розсилав Польський Генеральний Консулят в Канаді. Цитуємо з двосторінкової інформації, яка була затитулована: “*Eastern Galicia — The Polish Government and the Work of Reconstruction*”:

UKRAINIANS “DISCOVERED”

The Austrians, about the middle of the nineteenth century, afraid of Polish attempts to regain independence, tried to stir up the population in a way that would bring about fratricidal struggles. Another purpose of this “discovering of Ruthenians” was to detach further territories from Russia. Russia retaliated by trying to create a Russophile movement in Eastern Galicia. Part of the population in the eastern part began to look toward Russia, considering themselves Ruthenians in contrast with Poles. Then the Austrians, about 1880, afraid of losing the territory to Russia, tried to divert this new Ruthenian movement into other channels by fostering a new national feeling which, for want of a better name and in order to mark the distinction from Russia, was christened the Ukrainian movement.

There are in Eastern Galicia over two million Poles. Of the balance of the population, only a part consider themselves Ukrainians, and of these, again, only a part are opposed to union with Poland.

POLITICAL TURMOIL

The Austrians, by favoring the Ukrainian Party, by putting in prison its opponents and subsidizing the pro-Austrian and pro-

¹⁴⁾ ПОВИЩІ ЦИТАТИ З „ЧАСУ” НАВЕЛИ МИ ЗА ЩОДЕННИКОМ „ГРОМАДСЬКИЙ ВІСНИК” ЗО ЛЬВОВА, ЯКИЙ ПЕРЕДРУКУВАВ СТАТТЮ ПОВНІСТЮ В Ч. 71, З ДНЯ 19. 5. 1922.

German leaders, succeeded in working up a certain amount of political turmoil. Shortly before the war, documents were published proving German subsidies for the movement. During the war, the Germans helped the Ukrainians with a view to establishing a German-ruled South Russian State.

Austrians delivered the Government of Eastern Galicia to the Ukrainians whose army they officered. The few months of Ukrainian rule in Eastern Galicia are recalled by the population with bitterest feelings.¹⁵⁾

Такими і подібними „інформаціями”-фалшивками була засипана тогочасна англомовна щоденна преса. Щоб паралізувати невірну пропаганду польських чинників Український Центральний Комітет покликав до життя Українське Пресове Бюро Канади, яке очолив Тарас Ферлей. Це пресове бюро мало за завдання в першій мірі збирати невірні інформації про українців та спростовувати їх або подавати окремі дані, базовані на історичних документах, а не на політичній пропаганді.

До травня 1922 р. Український Центральний Комітет очолював Я. В. Арсенич. В дні 5 згаданого місяця відбулися в УЦК перевибори й дальший провід цієї центральної організації обняв знову Ферлей, секретарем станув О. Боянівський а касу обняв І. Слюзар. Праця й надаліше проходила в гармонійній настанові. Обговорювано участь українців в провінційних виборах, роблено підготовку до міських виборів, обговорювано можливість висилки делегації до Лондону, до прем'єра Великої Британії Лойд Джорджа, щоб просити про його поміч для Галичини тощо. Коли прибув до Канади д-р Осип Назарук в справі національної позички для Правительства ЗУНР, то вся увага УЦК була звернена на допомогу цій акції.¹⁶⁾ Часто засідання екукутиви УЦК відбувались в домі „Українського Бюра” при 247 Манітоба, яке часто звали „Домівкою Галицького Представництва”. Майже в цілій Канаді працювали місцеві центральні комітети.

¹⁵⁾ Повищу інформацію розіслав Польський Генеральний Консулят також до федеральних департаментів в Канаді. Міністерство Заграничних справ отримало її в дні 11 липня 1922 р. Документ цей зареєстрований в “Public Archives of Canada”, 11 жовтня 1974 р. під числом RG25G1 — Vol. 1324, Nr. 846.

¹⁶⁾ Про працю д-ра О. Назарука в Канаді див. „Студії до історії українців Канади”, том VI.

Криза в Українському Центральному Комітеті

В місяці жовтні 1922 р. були скликані збори представників товариств міста Вінніпегу й околиці в справі поширення акції відносно позички для ЗУНР, пише в своїх записках О. Гикавий. Неочікувано відкрилась дискусія над працею УЦК. „Працю УЦК атакували, як пише згаданий Гикавий такі громадяни, як Барицький, Барилюк, Драль, Дик й інші католики”. Наради скінчилися нічим а колишній голова УЦК та провідний член цієї установи Я. В. Арсенич запропонував, щоб діючий склад УЦК зрезигнував, що й прийнято 22 голосами проти чотирьох. Проф. Боберський, приявний на цих нарадах, хотів рятувати ситуацію своєю одноденною промовою, але діла не вдалось направити й остаточно вирішено скликати в цій справі наступні збори представників громадянства. Такі збори відбулися щойно в дні 3 грудня того ж року в приявності понад 400 представників Вінніпегу й околиці. Провід УЦК прийшов з постановою резигнації. Приявні більшістю голосів висловились проти резигнації, все таки УЦК зрезигнував. Зробив це тільки тому, що подавляюча меншість робила в сторону УЦК неслухні закиди за працю інших комітетів, як Українського Канадійського Горожанського Комітету (УКГК), висилку делегації до Парижа, збірку на „Фонд сироти Івася” тощо. Була це деструктивна критика і не мала жодного відношення до праці УЦК. Провід УЦК, щоб відкинути ці закиди, як неслухні, пішов по лінії найменшого опору і зрезигнував. Тоді зрезигнували: Я. В. Арсенич, З. Бачинський, О. Боянівський, Д. Якимішак, д-р М. Мігайчук, С. Ковбель, В. Казанівський, О. М. Гикавий, Й. Дик, І. Слюзар. Зараз після цього появились в пресі коментарі, що неначе „католики розвалили УЦК”. Це твердження тільки до певної міри слушне остільки, що ті, які критикували УЦК були католицького віровизнання (Барицький, Жаровський, І. Завідовський, Барилюк). Однак вони не репрезентували церковного проводу, а в тому случаї голову Церкви єпископа Будку. Іван Слюзар був офіційним речником єпископа Будки та одним з чільних представників УЦК. Він також зрезигнував, як й інші католики (Й. Дик, д-р М. Мігайчук). На зборах також критикували збірку „Фонду сироти Івася”, за що повністю відповідав єпископ Будка. Католики як цілість тут ні при чому. Зокрема, ні при чому тут католицький провід. Критикуючі — це була фракція невдоволених, які були в опозиції до УЦК, але конструктивної праці, яку провадив УЦК, не вели. Була це опозиція для опозиції.

Це й видно з наступних нарад, які відбувались після резигнації проводу УЦК, що ця опозиція завжди знаходила на зборах громади дрібниці, щоб в тих дрібницях загубити себе і других. Балакуни ніколи не переводяться в громадському житті. Тому що на кількох чергових зборах громади Вінніпеґу не вдалося вибрати проводу УЦК, провід загальних зборів з 3 грудня 1922 р. став в дійсності проводом УЦК в майбутньому. На чолі був адв. Йосиф Дик, а секретарем Онуфрій Гикавий, член УЦК від початку оснування та один з передовиків громадської праці піонерських і поліонерських часів, одночасно редактор „Канадійського Фармера”. Хоча старий провід УЦК зрезигнував, то його й далше бачимо на засіданнях з представниками ЗУНР в Канаді д-р Назаруком та проф. І. Боберським. Серед нового гарнітуру бачимо ще таких діячів, як: о. М. Григорійчук, о. М. Пелех, В. Свистун і В. Коман. Як довго проіснував УЦК під кермою адв. Йосифа Дика важко сказати. В кожному разі УЦК під його проводом передав ще в 1923 р. Лойд Джорджові, прем'єрові Великої Британії, листа-меморандум з проханням допомогти Галицькій Волості в боротьбі з окупантом. Сталось це вже в тому часі, коли незаперечний приятель української справи Лойд Джордж не був при владі.

БОБЕРСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

В записках О. Гикавого про працю УЦК не знаходимо в початковій стадії цієї установи імення проф. Івана Боберського. Мабуть йому було незручно виступати на форумі УЦК в той час, коли йшла дискусія про оформлення і то ще на однофронтівій лінії, коли то не всі середовища були готові такий український Центральний Комітет створити. Знова, коли була мова про повновласті ЗУНР для о. Л. Сембратовича, яких до речі він не мав, Боберському як речникові загально-української справи, не зручно було йти на громадську „сповідь” священика, з яким приходилось йому скорше чи пізніше співпрацювати. Не зручно було йому конфронтувати акції Цегельського-Боєра на терені Канади тоді, коли правління ЗУНР делегувало з тими справами саме проф. І. Боберського і саме йому треба було виступати як суперарбітром в тих справах. Коли більш чим в рік пізніше виявилось на денне світло, що Боберський мав широкі повновласті від ЗУНР також в справі позички (див. записки зі засідання О. Гикавого під датою 3. 11. 1922), то він ясно заявив членам УЦК, що повновластей не виявляв, щоб не комплікувати праці, яку розпочав д-р Лонгин Цегельський враз з Боєром. Виявляється, що І. Боберський мав великий громадський такт і відчуття громадського порядку, щоб висуватись зі справами тоді, коли подібні речі стали робити другі й тим самим вносити неясність громадського стану та створювати якусь непевність чи неповагу до справи.

Знаючи однак проф. І. Боберського з його постійної дії для добра загалу, не хочеться вірити, щоб навіть в початках УЦК він стояв осторонь праці цієї установи. Що більше, ми уважаємо, що його особа постійно стояла за фасадом буцімто неофіційности і незаангажованости в цій інституції, а в дійсності вона була його інспірацією. Було його тактикою вкладати свою працю і свої ідеї другим, щоб в той спосіб мобілізувати інших до зреалізування цих ідей і щоб ці дії мали численніших своїх реалізаторів і носіїв і так в поширенні йшли в народ. Що більше, проф. Боберський робив багато практичної роботи за дру-

гих й офіційно вписував цю працю на їхнє conto. Про стиль такої праці Боберського довідуємось з обширної статті Андрія Господина, п.н. „Професор Іван Боберський — 1873-1947”¹⁷. Боберський звик був написати історію такої, чи іншої читальні, такого чи іншого інституту і підписати під тією історією секретаря чи кого іншого або просто управу. Цим він заправляв громадський актив, щоб інтересувався історією своїх інституцій та своїм минулим взагалі.

Не можна собі уявити, щоб І. Боберський, який співпрацював з членами проводу в УЦК на терені Українського Червоного Хреста, щоб він міг стояти здалека і не інтересуватися тим, що діється в УЦК. Зауважуємо, що коли справи в УЦК устabilізувались, й праця Боберського вже не могла входити в конфлікт з другими, він не тільки участвує в засіданнях цієї установи, але теж пише про неї публічно і підносить її громадську вартість в пресі, виступає також на громадських зборах і боронить її. В цитованій вже передше статті „Без упину”, Боберський так писав:

„Українці в Канаді пережили много і в роботі на канадійських пустахах пізнали велику правду життя: Трудись а побідиш. Трудись невпинно, усувай пень за пнем, спрятуй камінь за каменем, ори степ скиба за скибою, а здобудеш лан, який принесе тобі золотий колос пшениці. Українська справа вимагає від нас безупинного труду. Не переставаймо в роботі, коли хочемо мати успіх”. Від початку квітня, продовжав він, працював у Вінніпеґу комітет, який лучив людей різних відтінків і приготував похід десяти тисяч українців... Комітет цей видав летючки в англійській мові і спонукав інші місцевості в Канаді, щоби влаштували походи і віча в хосен Рідного Краю та висилали протести до держав в Європі”.

Свою довшу статтю про УЦК І. Боберський кінчає такими думками:

„Нема сумніву, що є много справ спільних для всіх українців в Канаді, а також справ спільних для українців в Канаді і в Європі. Щоби такі справи поладити так, як це діється у інших народів, потрібна є організація, до якої мали би всі належати і причинитися трудом.

„Коли ворог чернить перед світом український нарід, то це справа спільна для всіх, а всіх українців.

¹⁷) „Канадійський Фармер”, датований 31. 1. 1977.

Коли вороги нападають на українську землю, щоби її собі загарбати, то ця справа є важна для всіх українців без різниці віри або політичного переконання, чи це католик, православний, пресвітеріянин, чи атеїст, чи це українець що будує демократичну Україну, чи комуністичну.

Українців лучить много, много справ. Але українці дотепер думали передовсім про різниці, які їх ділили.

Під цю хвилю потрібно згідливої думки і сильної волі до лучности.

Праця Українського Центрального Комітету в Канаді вимагає, щоби всі місцевості причинилися до неї словом і ділом.”¹⁸⁾

Організаційно-ідеологічна стаття „Без улину” І. Боберського підказує, що йому дуже близько серця прилягала справа центрального об’єднання українців Канади і він в УЦК бачив цей новий зав’язок цієї великої ідеї, яку ніхто інший публічно так не з’ясував в тому часі, як зробив це проф. І. Боберський. Не диво отже, що коли прийшло до першої кризи в УЦК, І. Боберський пробував її відвернути своєю довшою промовою. Не покидав він УЦК і тоді, коли провід УЦК опинився в руках президії зборів. З документації, яка збереглася, так і видно, що він і надалі був інспіратором у важних справах.

Священик Пантелеймон Божик, сучасник проф. І. Боберського, з яким він стрівся дещо пізніше в громадській праці, зокрема на полі Товариства Опіки, високо розцінює дію І. Боберського на початку двадцятих років серед української спільноти. Подаючи обширну характеристику цього діяча в своїй праці „Церков українців в Канаді”, він між іншим стверджує таке:

„Професор Іван Боберський робив заходи зорганізувати центральну управу українських партій в Канаді, виготовив до того устав, але не досягнув ціли, бо українці в Канаді за мало мають лучности і такі речі, як спільна праця всіх партій, для них покищо виключені, це станеться може тоді, як сварливість вичерпається. У своїх відчитях проф. Боберський пояснив много питань, якими цікавилися канадійські Українці. Виминав рішучо всякі суперечки і непорозуміння, звертав однак дуже обережно увагу на це, що українці не сміють серед чужини розбивати свою силу релігійними суперечками.”¹⁹⁾

¹⁸⁾ „Український Голос”, 30 серпня 1922.

¹⁹⁾ П. Божик, Церков українців в Канаді, стор. 213.

Склалося так, що в 1923 році гостював в Канаді прем'єр Великої Британії Лойд Джордж, про що вже була згадка передше, а який з повною симпатією ставився до українських змагань в Європі. В середовищі УЦК виринула була думка привітати його від українців Канади і вручити йому пропам'ятне письмо. Хто підніс цей проект, важко сказати, але перший проект цього меморандуму зробив таки І. Боберський. Зберігся перший начерк цього меморандуму, правда, він дещо різниться своїм змістом від остаточно схваленого документу, який вручено Лойд Джорджові, все таки подаємо його також повністю в першій редакції. Цитуємо:

„Центральні організації горожан Канади й Великої Британії, українського походження, котрі репрезентують 500,000 населення канадійської землі, що стала їх вітчиною, вітають Вас як державного мужа Велико-Британської Імперії, котрий виказав найбільше зрозуміння для долі і потреб великої української нації в Європі.

Старий Край Батьків наших, з котрого ми прийшли до цієї землі, тепер окупований поляками, найбільшими руйнівками наших церковних, культурних, шкільних, економічних інституцій. Безправну окупацію нашої Старої Батьківщини перемінено в „легальний стан” дня 14 березня 1923 (це дата схвалення Ради Амбасадорів — М.Г.М.) за згодою і дозволом вашого наступника в уряді, чим стягнено необчислені важкі наслідки не тільки на українські землі, які попали під польське ярмо, але й сотворено на будуче велике огнище політичних неспокоїв, від яких терпітиме економічно і політично також наша вітчизна, Велика Британія. З англійських державних мужів ви один предбачували те, що може викликати такий нерозважний крок, як віддавання чужих земель полякам, котрі своїх не в силі загосподарити і впорядкувати. Ви висказали цей погляд ясно і виразно.

Бажанням усього українського загалу єсть, побачити Вашу особу ще раз при кермі Великої Британської Імперії для направи блудів ваших наслідників і несправедливости, яку вони заподіяли цій нації.

Український загал надіється, що ви знайдете способи передати державним мужам Великої Британії свою високу думку в цій наболілій справі, бо занедбання її пімститься криваво на будучій Європі.

Просимо прийняти від нас щиру заяву, що українці мають у вдячній пам'яті кожний ваш виступ в обороні їхньої справедливої справи і готові все підперти ваші заміри у ваших великих

змаганнях до досягнення тривкого миру і щастя серед народів усього світу”.

За Центральні організації всіх українських партій в Канаді: Вінніпег, Ман., Канада, дня 1923”.

Під конспектом цього письма, яке зареєстроване в архіві І. Боберського під числом 1559, описано ще наступне:

„Сей начерк належалоби передискутувати й справити. Справлений текст переложити на англійське, вибити на машинці і підписати. Готовий текст передати Лойд Джорджові при його побуті у Вінніпегу або переслати. Текст цього письма довірчий. Не може піти в пресу”. Датовано 8. 10. 1923.

Видно, що на форумі УЦК дискусія над проектом І. Боберського була, і то основна. В дискусії усунено емоційні нотки І. Боберського і в більш сухій та урядовій формі цей меморандум був переданий Лойд Джорджові.²⁰⁾

Лойд Джордж відвідував Канаду і ЗСА в місяці жовтні 1923 р., а Вінніпег в дні 15-го. Для історії варто згадати, що це не вперше в 20-их роках українці Канади знайомили прем'єра Великої Британії, Лойд Джорджа, з українськими проблемами в Європі. При кінці 1922 і початку 1923-го року також на заклик д-ра Степана Витвицького, дипломатичного речника ЗУНР на Велику Британію і Францію, українські організації Канади висилали до нього прохання вставитися за їхньою вужчою Батьківщиною на конференції Аліантської Найвищої Ради, яка мала засідати в Каннес, Франція, а Єпископ Никита Будка в тому часі післав телеграму такого змісту:

„В імени чверть міліона канадських горожан родом з Галичини, я їх єпископ і речник, прошу Вашу Ексцеленцію стати на Найвищій Раді з Каннес за справедливою свободою Галичини і не завести наших природних надій, що їх ми на Вас покладаємо”.²¹⁾

Що більше, до прем'єра Лойд Джорджа звертались українці Канади ще й до цього часу. Вже Український Канадський Горожанський Комітет слав телеграми до Лойд Джорджа з різними проханнями. Видно, що цей державний муж з респектом відносився до цих звернень, коли в українських часописах з 1919 р. знаходимо між іншим таку його відповідь:

²⁰⁾ Повний текст цього документу з підписами й в англійській мові див. „Документальний додаток”.

²¹⁾ „Канадійський Українець”, ч. 52, 1922.

“Paris, Feb. 3. 1919. — In reply to your telegram I desire to assure you that His Majesty’s Government are anxious that the question of the Ukraine should receive full consideration at the Peace Conference — Lloyd George”.²²⁾

Дорожив І. Боберський спільними виступами організованого українства в Канаді і докладав своїх рук праці, щоб ці виступи могли принести користь українській спільноті. Працював послідовно і систематично, подібно як це він говорить в своїй статті про піонерську працю українських поселенців, коли то вони здобували в своїй праці п’ядь за п’ядею, нові прерійні поля, прочищуючи від каміння та спалених пнів степи і ліси Канади, щоб на прочищеному терені засіяти свої господарські плоди. Працював він на низах і в провідному ешелоні, прямо скрізь, щоб змонтувати працювну суспільну машину. З розсварених на релігійному і політичному полі хотів бачити всіх сцементованими і поставити їх біля тих справ, що єднають українство, бо як говорив і писав, що в спільноті є більше справ, які єднають нарід, чим тих, що роз’єднують. Будував він завжди на позитивах а уникав негативів. Була то не легка справа і не все можна було добитись успіхів, коли негативні пристрасті були розпечені часами до білого. Мимо частих ускладнень, чи то на відтинку Українського Центрального Комітету чи то Українського Червоного Хреста, проф. І. Боберський таки добився успіхів, коли в листі д-ра Осипа Назарука до президента ЗУНР Євгена Петрушевича читаємо такі признання на адресу І. Боберського:

„Я вернув з віч в Бритійській Колюмбії, Альберті й Манітобі, пише О. Назарук, і почуваюся до приємного обов’язку щиро подякувати Вп. пану Президентові за велике признання моєї праці у Вашім письмі з 8 мая 1923 р. Це признання в дуже значній мірі належить пану проф. Боберському за надзвичайно докладну підготовку ґрунту моїх виступів”.²³⁾

Як бачимо, Український Центральний Комітет у Вінніпезі проіснував більш чим два роки і провів в цих роках (1921-1923) надзвичайно важливу працю серед української канадської спільноти. Він був незаперечним речником національного загалу українства в Канаді як в справах канадських так в загально-українських. Провінційні й місцеві комітети визнавали УЦК за свою централю. Він був тим обручем, який зв’язував в одне розсва-

²²⁾ „Український Голос”, ч. 6, 1919.

²³⁾ Копія листа з допискою „1 серпня 1923” зберігається в архіві автора.

рені українські фракції того часу. Він теж вщипляв почуття постійної потреби існування такої центральної установи для всіх українців Канади. Відосередочні сили спільноти, які тоді діяли на церковному і політичному відтинках завалили його. Це відчуття ожило тоді, коли спільнота знайшлась знову перед великими завданнями, які перед нею видвигнула нова політична ситуація в Україні, та Канаді а яку створила Друга світова війна.

Живим носієм цієї ідеї і дії по Першій світовій війні був проф. І. Боберський, відпоручник ЗУНР на Канаду.

**
*

Кінцева замітка автора: Для кращого зіндетифікування праці Українського Центрального Комітету УЦК годиться під кінець згадати, що під назвою Українського Центрального Комітету працював ще у Вінніпезі комітет для оборони двомовної шкільної системи в 1916 р. Хоча цей комітет мав подібну назву, що УЦК і мав в своєму складі навіть поважну кількість громадян, які згодом засідали в УЦК 1921-1923 рр., то цей **„Український Центральний Комітет для оборони двомовної шкільної системи”** нічого не має спільного з УЦК з 1921-1923 рр. Для уточнення подаємо склад цього комітету з 1916 р.: Я. В. Арсенич, О. Боянівський, А. Малинюк, Т. Ю. Марцінів, І. Негрич, І. Петрушевич, І. Слюзар, С. О. Харамбура, о. М. Оленчук, В. Кудрик, Д. Якиміщак, д-р І. Паздрій, В. Казанівський, Г. Гречка, М. Пасічняк. Комітет цей займався виключно шкільними справами і для цієї цілі влаштовував віча, інтервенції в уряді тощо. Комітет цей перестав діяти вже таки в 1916 р., коли то уряд Норіса в Манітобі зліквідував двомовну систему.

Часто в початку 20-их років стрічаємо ще назву **„Український Центральний Комітет Українського Червоного Хреста”**. Це теж немає нічого спільного з обговорюваним повище **Українським Центральним Комітетом (УЦК)**.

ПОЛІТИЧНИЙ ДВОПОДІЛ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ-КАНАДЦІВ ДРУГОЇ ДОБИ

ОРГАНІЗАЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНОЮ Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЮ ПРОГРАМОЮ ПО ПРОВІНЦІЯМ

В часі Першої світової війни прийшло не тільки до непереможливої боротьби на церковному відтинку українських поселенців в Канаді, яка довгі роки продовжувалась в більшій чи меншій амплітуді, на відтинку політичному справи ускладнились ще більш непримиримо. Як тільки прийшло до боротьби між урядом Української Центральної Ради в Києві а комуністичним в Москві й його експозитурою в Україні, політичні настрої українських поселенців стали диференціюватись. Подавляюча більшість на чолі з церквами підтримували працю національних урядів в Києві (включно з Гетьманською Державою), тоді коли по стороні комуністичної течії задекларували себе сторонники Української Соціал-Демократичної Партії. Вправді вона була розв'язана канадськими урядовими чинниками (вересень, 1918), але як тільки створилася можливість дальшого організаційного життя, колишні прихильники цієї партії, які заздалегідь уформилися в Товаришення Український Робітничий Дім, стали до праці. Початок цьому дав Вінніпег, де працював перед війною і в часі війни найсильніший відділ УСДП. Вже на початку 1918 р. тут обмірковувано пляни побудувати централю не тільки для Вінніпегу, але також на цілу Канаду. В Вінніпезі приміщувалась редакція, друкарня й адміністрація часопису „Робочий Народ” і це давало титул організаторам будови дому звернутися з апелем допомоги до цілої української Канади. Відгук був добрий, будову започатковано у травні 1918 р., а закінчено в лютому 1919 р. Однак поставлення УСДП поза законом у вересні 1918 р. та заборона урядом даліше видавання „Робочого Народу” поважно скомплікували справи СУРД. Мимо цих поважних труднощів праця продовжувалась в організаційній ділянці. Замість Робочого Народу з днем 22 березня став появлятися новий

часопис, з початку тижневик, а згодом два рази і три рази в тиждень „Українські Робітничі Вісті”. Його спонсором стало саме Товаришення Український Робітничий Дім. Організатори видавництва й редакція нового часопису здекларували себе повністю по стороні процесів комуністичної течії, які тоді проходили на теренах Російської імперії а зокрема виявили одверту ворожість до державницько-національних процесів в Україні. Звідси й пішов поділ між двома українськими політичними течіями національною й інтернаціональною.

Вінніпезьке Товаришення Український Робітничий Дім розвинуло дуже живу діяльність не тільки у Вінніпезі, але також в терені цілої Канади найперше, скрізь там, де діяли відділи УСДП. З'їзд СУРД в 1920 р. не тільки вирішив закладати відділи СУРД в терені, але, як читаємо, в „Робітничо-Фармерському Календарі на переступний рік 1928”, що „Товаришення вже тоді взяло участь в кампанії за фондами на медичну допомогу Радянським Республікам”. Сам заряд Товаришення був ініціатором утворення Комітету Медичної Допомоги Радянській Росії і Радянській Україні”¹⁾. Всі ці ухвали відбувались саме тоді, коли то в Україні і на міжнародному відтинкові йшов останній фінал за втримання Української Народної Республіки, на допомогу якої декларували свої сили українські національні організації в Канаді, читальні, народні доми, всі церкви, редакції — Канадійського Фармера, Українського Голосу, Канадійського Українця, Канадійського Ранку та інших. Згадати треба, що вже до цього часу в Європі перебувала українська канадська місія в особах Осипа Мегаса та Івана Петрушевича, щоб на міжнародному відтинкові допомогти в дипломатичних заходах політичним місіям УНР закріпити їхні позиції. До Оттави від українських канадських організацій йшли депеші про допомогу канадського уряду українській національній справі. Отже ж, ухвали СУРД в 1920 р. йшли в повний розріз з організаціями національного мислення та національного фронту. Двоподіл між одними і другими став поглиблюватися і то до явної ворожості.

Остаточне закріплення СССР та УРСР дало Товаришенню Український Робітничий Дім дальший запал до праці і впевненість свого політичного „я”. Це позначилось в пропагандивній та організаційній ділянках. На другому крайовому з'їзді СУРД в 1921 р. звітували вже такі відділи цієї організації, як: Вінніпег,

¹⁾ Цитований твір, видання Робітничо-Фармерського Товариства, Вінніпег, 1928, стор. 338.

Транскона, Іст Кілдонан, Монтреал, Квебек, Торонто, Гемилтон, Беланд, Содбури, Вест Форт Вілліам, Едмонтон, Кардіф, Колгорст, Колмен, Алберта, Ріджайна, Мус Джо, Саскатун.

Рік за роком відбувалися з'їзди СУРД і нотували з кожним роком зріст цієї організації. На п'ятому з'їзді СУРД в 1925 р. взяло участь 72 делегатів і делегаток, що репрезентували 30 філій та 28 відділів СУРД і 27 відділів Секції Жінчин — Робітниць СУРД.²⁾

З цікавіших політичних ухвал цього з'їзду варто замітити, що приявні на цьому з'їзді одноголосно „підняли протест проти диких знущань та насильств над українськими працюючими масами, поневоленими Польщею і Румунією”. З'їзд теж „вислав привітання до Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету т. Г. Ф. Гринькові, голові губвиконкому Київщини, і подяку т. Г. М. Одинцеві, членові комітету незаможників”. В окремій резолюції з'їзд висловив свій глибокий жаль з приводу смерти В. І. Леніна”.³⁾

На шостому з'їзді цієї організації знову у Вінніпезі, 1926 р. звітовано, що провід цієї організації заінкорпорував статут цього товариства під назвою Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім а в скороченні ТУРФДІМ. На з'їзді заподано, що відділів ТУРФДІМ й об'єднаних з ним товариств було вже 68. Сама Жіноча Секція нараховувала 35 відділів і 807 членів, а спілка Української Робітничої Молоді (СУРМ) мала 12 відділів і 445 членів і членкинь. Діточих шкіл було 38 а в них училося 1,719 дітей. Цікаво підкреслити, що цей з'їзд крім привітань „всім працюючим Радянської України і всего СРСР” вирішив багато питань в цілі поглиблення культурної праці у своїх відділах в Канаді. З важніших ухвал були: Потреба видавання фармерського часопису, створення центральної шкільної ради, організування 6-місячного Вищого Освітнього курсу у Вінніпезі, вислання організаторів у фармерські околиці, вислання об'їздового головного організатора, заснування архіву ТУРФДІМ, заснування скрізь, де можливо українських робітничих діточих шкіл, заведення в цих школах одностайного пляну навчання, висилання до шкіл інспектора центральної шкільної ради, закладання діточих бібліотек, заснування при кожнім відділі ТУРФДІм школи для неграмотних, вислання діточої мандолінової оркестри при Українському Робітничому Домі у Вінні-

²⁾ Цитований твір, стор. 342.

³⁾ Там же стор. 342.

пезі на концертну об'їзду по західній і східній Канаді, заснування у Вінніпезі при УРД центральної музичної бібліотеки.⁴⁾ Без сумніву були це дуже амбітні і великі пляни й, як історія нотує, їх виконувано дуже запопадливо.

Восьмий з'їзд ТУРФДім, який відбувався в 1927 р. налічував вже 71 відділів (в тому фізичних членів 2,223), 41 відділів Жіночої Секції (членкинь 993), 30 відділів Секції Молоді (членів 1,422) й об'єднаних з ТУРФДім товариств 4 (з членством 85 осіб). Разом всіх відділів і товариств 146, з загальним числом 4,723 членів і членкинь. Працювало тоді 41 Робітничих Діточих Шкіл, а в них навчалось 1,903 дітей. Діяло 46 драматично-співацьких гуртків та 58 мандолінових та інших оркестр. Власних будинків мав ТУРФДім 35.⁵⁾

Коли падали ці організаційні цифри зі звітуючої трибуни ТУРФДім в Українському Робітничому Домі у Вінніпезі, то українські організації національного фронту не творили якоїсь об'єднаної сили, яка протиставилася б політичній дії ТУРФДім. Не було теж й т. зв. ланцюгових організацій, як УНО, БУК, СУС. Союз Українських Самостійників став щойно в тому ж році оформлятися. Щойно в 1928 р. оформилася Українська Стрілецька Громада. Значно пізніше оформилося Українське Національне Об'єднання (УНО) а ще пізніше Братство Українців Католиків та їхні афілійовані жіночі і молодечі відділи, які зі своїм заіснуванням враз з іншими існуючими організаціями стали основними силами боротьби з політичною програмою ТУРФДім. Правда, від 1924 р. діяла Канадійська Січова Організація, перша ланцюгова національна організація в Канаді, але вона була щойно в початковій стадії росту. Сильно-зорованим відділам ТУРФДім та його афілійованим членам та широкому фізичному членству на місцях протиставились поодинокі читальні, клуби, парафії тощо. Не була то легка боротьба для слабо зорованого тоді національного фронту. ТУРФДім був у постійному наступі не тільки на національні організації, але теж на церкву і віру, як цілість, виходячи з матеріялістичних залогень свого вчення. Про цей наступ на працю церкви і зокрема в початках, священник Пантелеймон Божик дає такий образ в своїй праці „Церков українців в Канаді”:

„Читачі „Українських Робітничих Вістей” в Канаді, що ви-

⁴⁾ Там же стор. 344.

⁵⁾ Там же стор. 350.

ходять у Вінніпегу від 1919 року стали дивитися на церков во-
рожо, здавалося, що готові кинутися фізичною силою на неї,
щоби її знищити, а за священиками на улиці деколи навіть
свистали.

Большевизм насунув на церков як вихор, особливо по міс-
тах і місточках, де робітники гомоніли більшими гуртами про
війну з буржуазією. З Росії приходили вісти про різню єписко-
пів, священиків, учителів, купців, торговців, політиків і маєтних
господарів. Настрій большевиків проти церкви у Канаді був так
сильний, що здавалося, що коли такий запал піде далше, то
церков не видержить їх напору. Так виглядало між роками
1919 і 1921.

Від 1918 року по містах робітники, що перенялися больше-
визмом, стали будувати доми для своїх чисто клясових робіт-
ничих товариств.

„Українські Робітничі Вісти” писали про диктатуру проле-
таріату в такому тоні, що інші верстви суспільности не мають
права забирати голос в державних справах, лише безземельні,
рільні та фабричні робітники”.⁶⁾

На місце релігійних свят ТУРФДім й його провід стали від-
мічувати тільки міжнародні робітничі свята. До них належали
„Роковини смерті В. І. Леніна” (21 січня), „Міжнародний день
жінок-робітниць” (8 березня), „День паризької комуни” (18
березня), „Першотравневе свято міжнародної робітничої солід-
дарности” (1 травня), „День народження Карла Маркса” (5 трав-
ня), „День робітничої преси” (5 травня), „Міжнародний день
комуністичної молоді” (в першу неділю вересня), „День проле-
тарської революції” (згодом названої Днем жовтневої револю-
ції — 7 листопада).

Національні організації поставили натиск на відмічування
національних свят, як День Державности і Соборности в дні 22
січня, Свято Крут в дні 29 січня, річниця проголошення Геть-
манської Держави в дні 29 квітня (до речі не всі організації від-
мічували цю річницю, бо тільки гетьманці та Січі) об’єднаний
похід українських армій на Київ, Свято листопада в дні 1 лис-
топада. Згодом прийшло відмічування трагічної смерті Голов-
ного Отамана Симона Петлюри (від 1926 р.) та подібної смерті
полк. Євгена Коновальця від 1933 р. Оба впали з рук больше-
вицьких агентів. Одні й другі святкування тільки поглиблювали
ідеологічно-політичні різниці обох таборів, які не тільки стали

⁶⁾ Пантелеймон Божик, Церков українців в Канаді, Вінніпег, 1927, стор. 196.

від себе більш і більш віддалятися, але також на життя і смерть ворогувати. Це ворогування кінчалось важкими взаємними фізичними побиттями а то і були випадки невиясненої смерти ворогуючих сторін. Дуже кольоритно описує ці картини ворогування національного й інтернаціонального табору Михайло Шарик, один з провідних діячів другої доби української іміграції до Канади, який якийсь час працював в копальнях, тартаках та інших працях і віч на віч стрічався з фронтом цієї безоглядної боротьби. В своїх двотомових споминах змальовує М. Шарик „українських комуністів” між війнами такими кольорами:

„Були тоді в Канаді ще інші складні і жалюгідні явища й обставини, серед яких треба було жити і проти них боротися вже не за хліб, а за свою національну і людську гідність, за свою віру, Бога, Церкву і родину.

Тим жахливим явищем серед нашої еміграції того часу була велика і добре zorganizована язва комуністів.

Канада того часу економічно входила у повоєнну депресію. Був то час, коли повоєнна Європа господарсько і політично ставала на власні ноги і більше не потребувала канадійської пшениці, м'яса і масла. Індустрія ж Канади сорок років тому була ще у пеленках.

Маючи проблему з пару сотнями тисяч своїх власних, здемобілізованих вояків, що вернулися з побоевищ першої світової війни, яких у першу чергу треба було забезпечити працею і хлібом, уряд Канади не міг дати собі ради, не мав спромоги створити варстатів праці, за які могли б зачепити свої руки також десятки тисяч наших емігрантів, що хвилями прибували сюди кожного дня.

Таке господарське положення тогочасної Канади було якраз тими дріжджами, на яких шумно виростав і поширювався комунізм, потужніла його масна пропаганда, головню серед тих українців, яким імпонувала, створена Москвою „радянська” Україна. Добре платні і треновані московсько-комуністичні агенти зміями увихалися між гуртами і тлумами безробітних емігрантів. Чорними фарбами вони малювали їм будучність у капіталістичній Канаді. Вони ставили перед їхні очі і часто півпорожні шлунок „великий і правдивий рай на землі”, що постав „у користь” гнаним і голодним, усім кривдженим і упослідженим робітникам і фермерам світу. „Рай”, якого ще людство на світі не бачило, „рай”, що вже „ощасливив” великі країни Леніна і Шевченка, „рай”, який зараз повинні будувати для себе і своїх дітей працюючі Канади...

І від Монреалю до Ванкуверу, голосною луною покотився цей московський девіз і обман: „Дайош свободу і владу трудящим Канади!...” „Вставайте гнані і голодні!...” лунко і приманчиво заспівали тоді вправлені по ТУРФДомах, ведені добре платними диригентами хори. Вогненними закликами до боротьби, проти „буржуазії”, кидали до робітників і фермерів, вправлені політруки з плятформ своїх, широко і густо розкинутих по Канаді домівок, більшість яких вони підступом, брехнею і розбоям, забрали у своє посідання, заздалегідь вступивши в члени різних українських невинних і політично невинних „Просвіт”, що мали соціалістичну закрутку.

Не все було комуністичною пропагандою в праці ТУРФДомів. Велася тут також велика культурна праця і про неї Шарик говорить з признанням. Цитуємо:

„Одне треба признати українським комуністам того часу, пише Шарик. Вони, щоб політично охопити маси наших робітників і фермерів, тобто, щоб міцно прив’язати їх до талмудів комунізму і познайомити їх з вченнями Маркса, Лібкнехта, Рози Люксембург і Леніна, западаливо вчили їх читати. Цим способом вони через свою пресу, брошури і книжки, ніби уболівали над долею бідноти, лізли їм глибоко в душу і міцними вузлами прив’язували їх до розвори московського воза, при якому вже шість літ прив’язана була так звана „Радянська” Україна. Вони перетворювали їх в агресивні групи пропагаторів комунізму і кидали між народ по всіх ділянках праці та під маскою добрих, невинних людей, вони хитро затягалися в члени наших парафій, „Просвіт” та інших гуртків українців, що вже почали політично ставити перші, хоч не завжди сміливі кроки, на землі Канади.

Коли наставала довга канадійська зима, а з нею завмирала праця літнього сезону, до міст масово з’їжджалось робітництво на зимову передишку і відпочинок. Більшість з них, будучи напompованими ідеями комунізму на праці вліті, зараз, довгими зимовими вечорами, шукали дальшого „ідейного” надхнення і розваги по своїх ТУРФДомах. Тут їх комуністичні „трейнери” дуже дбайливо організували, приділювали за персональними здібностями, ділили на секції культурно-освітні, пропагандивні, розвідочні також зачепно-бойові. Западаливо вщеплюючи їм в мозки і душі комуністичний „суперйориті комплекс” і барвистими красками малювали їм в часі лекцій їхню велику будучність і рай на землі. На цей раз у Канаді, як лише вони

зуміють безшабасно розгромити „найбільших і найстрашніших ворогів” робітничої класи, — „клятих українських націоналістів, буржуїв і капіталістів, панів і підпанків”, генералів, офіцерів і всякого роду корпусників, які на протязі трьох років у війні і ще зараз у масових повстаннях намагаються в Україні, а словом у Канаді, заступити Україні „сонце волі”, яке приніс в нашу землю „старший російський брат”.

Несли ТУРФДоми теж суспільну допомогу потребуючим, яку одночасно вони вміли скапіталізувати для своїх політичних цілей. Про ці нелегкі і складні питання Шарик дає наступні коментарі:

„Для повищої справи і духової контролі над тими політично і національно недорозвиненими людьми, при ТУРФДомах були отворені кухні і безплатні харчівні. Для інших, через знайомства і комуністичні зв'язки з іншонаціональними, впливовими людьми, вишукували їм працю. Ще іншим, навіть національно і політично свідомим, навіть колишнім старшинам, як Ірчан і Сембай, та підстаршинам і стрільцям, колишнім воякам наших армій (хоч тих, було дуже мале число у них), провід українських комуністів, за здібностями і знанням, приміщував їх при своїх центральних установах і пресі. Інших назначували учителями комуністичних Рідних Шкіл, хорів, мандолінових і духових оркестр. Ще інших організаторами по містах і в терені. Найпевніших включали у свої боївки „Гроденських ребят”, яких завданням було постачати персональну безпеку тузам Центрального Комітету партії і бути бойовим авангардом комуністичного росту і сили в Канаді.

Поставити чоло, а бодай організований спротив тим комуністичним громилам — не було кому! В очах спокійних і розважних громадян Канади того часу, вони ганьбили і плямили все, що носило назву нашого національного походження, своїми написами і розбійницькими нападами на своїх братів по крові, що інакше думали і дивилися на світ і Україну.

Вони, бувало, вичитавши якесь громадське оголошення, що там, або десь інде, мали відбутися збори, забава чи національне свято у котрійсь парафії, „Просвіті” чи Народному Домі, головнo в часі віч, вони, розмістившись у стратегічних місцях, підносили крик, спричиняли бучу, членів же даної організації чи парафії, які робили спробу викинути напасників, часто побивали до крові.

Хоч було багато наших хлопців і дівчат, та й свідомих українців узагалі, що не раз могли були добре „провчити” цих

„Гроденських” боївкарів, то наївна і запекла боротьба, що розгорілася була тоді на нашому церковно-конфесійному полі, включала таку самооборону. Багато людей, замість організувати протимосковсько-комуністичний фронт у Канаді, воліли організувати такий фронт проти католиків — православні українці, а проти православних — українці католики; хоч одні і другі мали вже свої виховні інститути, в яких училися і приготувляли себе на службу Богові і своєму народові — молоді наші студенти.

А тим часом, неначе грізні, нищівні вулкани комуністичні „тренери” по ТУРФДомах вогнями розпалювали злобу і ненависть в серцях своїх жертв, національно несвідомих, характером зломаних людей до інакшесдумаючого брата українця. Ніби вовчурів, собак, пускали їх на знищення національного і релігійного українства, що для них означало „визволення робітничої кляси” з пазурів „кровопійців”, які знову своєю самостійністю, намагаються „поневолити” Україну, і то конечно „при допомі” польських і німецьких панів...

Отже, „далой”! „панська і попівська” самостійність”.⁷⁾

Організаційна і пропагандивна праця ТУРФДім проходила з вірою неофітів а кожнорічні крайові з’їзди ТУРФДім скріплювали її своїми постановами. На десятому з’їзді ТУРФДім, між іншими, була винесена така постанова:

„Прирікаємо, що будемо готові в кожний час дати відсіч контр-революційній українській еміграції в її зазіханнях на здобутки трудового населення Радянської України і разом з революційним пролетаріатом інших народів і країн станемо на захист першої робітничо-селянської держави у світі, батьківщини всесвітнього пролетаріату. Хай живе Радянська Україна, Хай живе Радянський Союз!”⁸⁾

Видно, що боротьба між національними організаціями та ТУРФДім поглиблювалася і що найціональні організації стали вже йти в наступ на ТУРФДім, коли в 1930 р. Українські Робітничі Вісти писали:

Щоб успішніше вести боротьбу проти радянської кампанії українських буржуазних націоналістів, українські організовані робітники і фермери постановили послати на Радянську Україну широку представницьку делегацію, завданням якої було оз-

⁷⁾ Михайло Шарик, З віддалі 50 літ — Боротьба за наше обличчя і волю українського народу, Книга перша, Торонто, 1969, стор. 31.

⁸⁾ Петро Кравчук, На канадській землі, Львів 1963, стор. 176.

найомитися з економічним і культурним життям українського народу. У Вінніпегу у лютому 1931 р. сформувався Головний комітет для формування і відправи української робітничо-фермерської делегації до СРСР".⁹⁾

Коли в травні 1931 р. повернулась 16-членна делегація з СРСР, кожний делегат мав обов'язок здавати звіт в клітинах ТУРФДім. Звітування були дальшим наступом на національний табір. Літописець цього руху П. Кравчук пише, що „виступи делегатів причинились до ще більшого зростання симпатії”.

„Члени делегації влаштували сотні мітингів, пише Кравчук, на яких промовляли до десятків тисяч українських трудящих. Вони як свідки бурхливого економічного і культурного розвитку в СРСР розбивали брехні і наклепи проти Країни Рад, що їх поширювали капіталісти й їхні наймити — підлі українські буржуазні націоналісти.

Виступи делегатів спричинились до ще більшого зростання симпатії серед українських трудящих Канади до СРСР і до розвитку українських робітничо-фермерських організацій, до поширення української робітничо-фермерської преси”.¹⁰⁾

Тридцять років були вершком організаційної праці цього товариства, — його членство доходило в 1933 р. до більше шістьох тисяч та було об'єднане в 116 загальних (мужеских) відділах (3,563 членів), 50 жіночих відділів (1,438) та 55 молодечих відділах (1,640 членів). Культурно-освітній дорібок організації творили коло 75 мандолінових оркестр та драматично-співацьких гуртків; вартість 75 власних будинків доходила до трьох-четвертих мільйона; понад дві тисячі дітей вчилися річно в рідних школах; у 60 бібліотеках було коло 25,000 книжок, вартості 15 тисяч доларів¹¹⁾.

До цієї організованої сили треба додати ще пресу, створену в цій системі. Крім первісного тижневика „Українських Робітничих Вістей”, який вневдовзі став виходити тричі в тиждень, появлялися ще такі її органи: „Голос Робітниці”, місячний та опісля дво-тижневий журнал, який згодом презвано на „Робітницю”, тижневик „Фармерське Життя”, призначений своїм змістом для фермерів, та місячний журнал „Світ Молоді”.

У 1929 році ТУРФДім реалізував свою ухвалу, щоб для студуючої молоді дати приміщення, в якому вона виховувала-

⁹⁾ Цитований твір, стор. 211.

¹⁰⁾ Там же, стор. 213.

¹¹⁾ М. Волинець: „П'ятнадцять років ТУРФДІГ”. Вінніпег, 1933, стор. 133.

ся б в ідеях організації. Для цього закуплено будинок в Едмонтоні і створено т. зв. Студентський Інститут ТУРФДім, який мав приміщення на пів сотні студентів.

З ініціативи ТУРФДім було zorganizоване Робітниче Запomoгове Товариство, — життєво-асекураційна установа, яка мала нести допомогу членам на випадок хвороби та смерті. Перший відділ був створений у Вінніпезі в 1922 р., а перша конвенція РЗТ відбулася там же в 1925 році. За два роки і чотири місяці організаційної праці РЗТ мало 20 відділів, в 1928 р. вже 101 і ще рік пізніше 111 відділів. У часі цього помітного росту РЗТ купило два великі будинки та 74 акри землі в Паркдейлі коло Вінніпегу, і zorganizувало там дім для старших людей та сиротинець. В 1933 р. РЗТ начислювало понад шість тисяч членів. РЗТ завжди тісно співпрацювало з ТУРФДомом.

Чим пояснити цей імпозантний розвій цього середовища? Що було стимулом в його організаційній роботі?

Товариство Український Робітниче-Фармерський Дім було не тільки канадським культурно-освітнім товариством. Як згадували ми раніше, воно перебрало на себе теж традицію політичної праці, що її вела Українська Соціалістична Демократична Партія (УСДП) Канади. Та, коли УСДП орієнтувалась на соціалізм другого інтернаціоналу, то ТУРФДім пішов ще більш на ліво і прийняв за основу марксо-ленінське вчення. Іншими словами, приклонники цього середовища стали орієнтуватися на те, що діялося в ССРСР. Зокрема їх інтересували українізаційні процеси в Україні, що довершувалися під керівництвом Миколи Скрипника, наркома освіти УРСР. В існуванні УРСР вони бачили розв'язку загально-українського питання, тоді як інші українські організації в Канаді не тільки відкидали матеріалістичний світогляд марксо-комунізму, але і вбачали в структурі ССРСР дальше поневолення України. По цій саме лінії пішов дуже суворий двоподіл з такими українськими національними організаціями доміняльного засягу, як Канадійська Січова Організація, Союз Українців Самостійників, Українська Стрілецька Громада, Українське Національне Об'єднання та Братство Українців Католиків. Це тим більш, що багато активного членства тількищо згаданих організацій рекрутувалися з другої еміграції, яка віч-на-віч зустрінулася була з комунізмом у практиці і в рядах українських армій боролася проти комунізму та радянської влади. Зрозуміло, що почування цих останніх були надто свіжі, щоб змагатись з середовищем ТУРФДому, виключно в раціонально-політичній площині. І ці і другі були собі во-

рогами, які себе взаємно поборювали. Середовище ТУРФДому було у кращій ситуації настільки, що коли організувався СУС, УНО, чи БУК, воно мало вже, як це ми й вказали раніше, сильні клітини організованого життя. Врешті провідники цього руху мали довір'я в масах, бо деякі з них вели колись УСДП і в якійсь мірі заступалися за інтереси робітників та фермерів. Такими були — В. Н. Колісник, І. Навізівський, Т. Кульчицький, Д. Лобай, М. Шатульський, М. Попович, Т. Кобзей та інші. До цього ж з України приїздили живі люди, які говорили про соціальний і культурний поступ. Звідти теж напливала багата політична література, в якій доказувано вдоволення широких мас з існуючого стану в УРСР. Також висвітлювались фільми, продукції УРСР. Велика частина членства вірила своїм провідникам на слово. Їх часто не цікавила політична праця, вони вдовольнялися тим, що їх діти вчилися рідної мови у вечірніх школах, читали українську книжку і часопис, співали пісень та пізнавали історію свого народу, — зрештою виконували свої державні обов'язки супроти Канади та думали про кращу будучність своїх дітей.

До поважного скріплення організації ТУРФДім прийшло в час господарської кризи в Канаді, як це вже ми вказували в цитаті М. Шарика. Багато безробітних шукали відповіді на соціальні питання і, бачучи недостачі приватницької системи, звертали свої очі на схід Європи, де відбувалися не тільки політичні, але й господарські експерименти. І, звичайно, такі невдоволені знаходили опікунів, які капіталізували їх настрої у свою користь.

Організатори і провідники ТУРФДім старалися надати своїй організації ореол чемпіона свободи, підкреслюючи при всіх публічних нагодах, що товариство допомагає у визволенні українського народу, — тих земель, що були під пануванням Польщі, Румунії та Чехословаччини. Звичайно, давали вони й допомогу комуністичному рухові на цих теренах, який вимагав прилучення їх до Української Радянської Соціалістичної Республіки, що була у складі СРСР. Услід за пропагандивною акцією йшла й матеріальна допомога. Тільки в 1923 р. ТУРФДім вислав 15 тисяч доларів допомоги політичним в'язням та на скріплення праці Комуністичної Партії Західної України. Зі згаданих територій приходили часто тривожні вісті про національне, політичне і соціальне переслідування. Крім арештів були шибениці, вкінці прийшла й так звана пацифікація, — і все це використовувало середовище ТУРФДім для своїх політичних цілей. Прав-

да, національний табор, що опісля прибрав скристалізовану форму, перший підніс протест, боровся проти цих насильств і давав допомогу визвольному рухові, але робив він це під кутом всенародного визволення. ТУРФДім нав'язував це визволення до конкретних процесів, що відбувалися на сході України (т. званої українізації) і тому в 1931 р. було створене в його рамках навіть окреме Товариство Допомоги Визвольному Рухові на Західній Україні, в скороченні „ТОДОВИРНАЗУ”. В усьому цьому була і сила і слабкість цього руху. Якщо до цього додати ще моменти організаційної стрункості і динамічності, то не диво, що маси відзивалися на заклики ТУРФДіма. Словом, об'єктивні причини, що заіснували в Канаді й на Україні після Першої світової війни, були у великій мірі капіталізовані ТУРФДомом для свого росту та розвитку.

Коли ТУРФДім доходив до вершка свого росту, з України та з СРСР стали приходити все частіше алярмуючі вісті про голод, засилання на Сибір, розстрілювання української інтелігенції та селянства за ніби куркульську пропаганду та сепаратистичні дії українських мас. Спершу провід ТУРФДому не вірив у те, про що говорив національний табор (СУС, БУК, УНО, КСО та інші) у своїй пресі і публікаціях. Та склалося так, що в тому ж часі з Канади були депортовані такі партійні члени середовища ТУРФДому, як учитель Іван Сембай з Едмонтону, Д. Хоміцький з Вінніпегу та ще дехто. До речі, вже й раніше, бо 1929 р., виїхав був з Канади в Україну Мирослав Ірчан (справжнє ім'я Андрій Бабюк), відомий письменник та активний діяч ТУРФДому. Все це були переконані комуністи. Були це трагічні хвилини для багатьох членів ТУРФДому, коли вони внедовзі змогли довідатися, що всіх цих ідеалістів в Україні зліквідовано, або що вони в Сибірі. Про ці події один з чільних лідерів ТУРФДіма оповідає у своїх документаційних матеріалах так:¹²⁾

„Нас, гурток партійних членів в проводі ТУРФДіма, почали сходитись ще в 1932 році і боговорювати ці події в Україні та радилися, що робити далі. Цим гуртком були: Д. Лобай, Т. Кобзей, Т. Кульчицький, О. Хоміцький, М. Смит, Н. Гандзюк, М. Кащак, потім звербовані були ще до нашого гурта: М. Змійовський, С. Хвалібога, М. Бричка, І. Гжибаковський, Т. Пилипас.

Нарешті в 1933 році наспіла вістка, що комісар освіти Ми-

¹²⁾ Спомин-свідчення Томи Кобзея переховуються в архіві автора, п.н. „Як і чому прийшло в 1935 році до розколу в ком-партії і ТУРФДім”.

кола Скрипник поповнив самогубство, як протест проти терору на Україні... Згодом після самогубства Скрипника поповнили самогубство Панас Любченко, Микола Хвильовий, знова у 1934 році арештовано М. Ірчана й І. Сембая, яких згодом розстріляли. Цього вже, як то кажуть, було досить”.

Безоглядна боротьба середовища ТУРФДім з національними організаціями, визиваючи їх членство „капіталістичними наймитами”¹³⁾, „фашистами”¹⁴⁾, „народними зрадниками”, різними злочинцями тощо, підносила емоції одного і другого табору та розпалювала взаємну ненависть до білого. Це віднотовано в стосунках між робітництвом на заводах, фабриках, публічних мітингах та різних офіційних і неофіційних зборищах.

„Завжди такі „мітинги” починалися від „зрадника народу” Симона Петлюри і його генералів, що за „німецькі гроші” видумали самостійну, протинародню Україну. А діставши „по лобі від радянців”, зараз „найняли на ганебну службу польським магнатам”. Далі йшли „попи”, Церква і врешті „видуманий” попами Бог, святі, ангели, а тоді приходила на порядок Пречиста Діва Марія, „розпусна дівка”, з якої попи зробили святу Бого-Матір”, змальовує Шарик.¹⁵⁾

Звичайно таке паплюження національних і релігійних святощів викликувало серед національного табору реакцію. Атакуючі, коли „не витримували словної аргументації з національними українцями, пише Шарик, „комуністи звичайно кидалися на своїх противників з кулаками і били їх. Коли ж цього „вдоволення” їм було замало і, щоби не наражувати себе на суди і кару, вони змовлялися і ніччю, коли втомлені працею робітники засипляли у своїх житлищах, товарових вагонів, — комуністичні боївкарі скрадалися до ліжок своїх жертв, накривали їх сплячих „коцями”, накривали, міцно прилягали руки і ноги нападених і починали їх душити, при тому б’ючи чим і куди попало.

Били вони свої жертви так довго, аж ці попадали у мертвецький обморок і не давали знаку життя. Тоді напасники скоро зникали на своїх ліжках. Вдавали спокійних, заспаних людей, які нічого не бачили і не знають. А їхня жертва, чи жертви починали приходити до пам’яті, стогнати і кликати Бога і лю-

¹³⁾ З ухвал 12 З’їзду ТУРФДІМ, див. П. Кравчук, стор. 216.

¹⁴⁾ Там же, стор. 211.

¹⁵⁾ Шарик, стор. 81.

дей на поміч, під притишений сміх і радість „оборонців” робітників і їхньої долі.

Як правило, було так, що навіть як і приїжджала покликана управою „Екстра генку” поліція чи лікар, винних ніколи не було викрито, ані покарано. Натомість жертви комуністичних витівок, звичайно тратили зуби, відходили з праці до шпиталів з поломаними ногами, руками, з порозпляшуваними носами, з повідбиваними нирками та іншими важкими ушкодженнями тіла. З них, немало хворіючи, передчасно перейшли на той світ.

Між ними були самотні робітники, але були також батьки родин, на яких доляри і хліб чекали дружина і діти, не лише ті, залишені в Україні, але й ті, що вже сиділи на „гомстедах” в лісах, або рентованих „шеках” по містах Канади.

Отак то, боронячи доброго імені і честі свого народу в очах народу Канади... падали тоді сорок років тому, наші жертви. Падали тихі, німі...”¹⁶⁾

Такий стан тривав довгі роки, заки національні організації скріпились організаційно, заки створились ланцюгові (звані теж домініяльні) організації. З національним організаційним зростом та ступневим упадком ТУРФДому після смерти Скрипника, Хвильового, Любченка стали національні організації протиставитись словним провокаціям та на фізичні атаки відповідати теж силою. Ось що писала англомовна газета „Вінніпег Трібюн” про цю рукопашну боротьбу між одними і другими:

Three policemen stationed in the building in anticipation of trouble at the gathering were overwhelmed by the surging throngs of the factions engaged in a pitched battle in the meeting room and on the street.

Stones flew through the air, breaking almost every window in the building. Chairs and rocks were used as weapons.

Before the arrival of the police patrol, many persons, including residents of the district who were attracted by the fury of the battle, were injured by flying glass and indiscriminate blows. Children were among those who left the melee with bandaged heads and bruised backs.¹⁷⁾

В дальшому йде опис самої події, яка мала місце в Читальні „Просвіти” у Вінніпезі в дні 16 липня 1933 р. Почалося з то-

¹⁶⁾ Там же, стор. 36.

¹⁷⁾ Winnipeg Tribune, Winnipeg, July 17, 1933, “Stones fly as two Ukrainian Factions Riot.

го, що речник зібрання став змальовувати політичну ситуацію в Україні. Вже на початку промови, пише Вінніпег Трібюн:

“A large group of local Communist rowdies from the Ukrainian Labor temple started to interrupt,” officials of the council said today, “until the meeting had to be temporarily suspended.

The trouble makers, bent on breaking up the meeting, stood up to sing the Red Internationale, but were forcibly ejected from the hall by the indignant meeting. They retaliated by throwing stones and breaking nearly all the windows in the hall.”

Those responsible for the meeting had taken the precaution to have three policemen from the north end station outside in case of trouble.

The police stationed outside found a milling, shouting crowd at the entrance barring their way inside the building. Driven out by the sturdy defenders of the meeting, the agitators began to assail those inside with rocks and bricks. Soon the air was filled with the noise of crashing glass and yells.”¹⁸⁾

Подібні події мали місце у Вінніпезі не тільки в Читальні „Просвіти”. Вони повторились в Товаристві „Рідна Школа” ім. Маркіяна Шашкевича, в Українському Канадському Інституті ім. Тараса Шевченка, в Просвітному Товаристві Транскони. Один з громадських діячів того часу так описує ці події в щоденнику „Вінніпег Фрі Прес”:

“I wish to remind the Winnipeg public that in 1933 the Winnipeg Communists had a “shock brigade,” which was organized for the purpose of smashing peaceful meetings of the Ukrainian national organizations. This shock brigade was even using a truck and going around from one Ukrainian national hall to another purposely to create disturbances and beat up their opponents...

The Communist shock brigade went around and smashed the windows at the Ukrainian halls in Brooklands, Transcona, and Shashkewich Hall, 49 Euclid Avenue.”¹⁹⁾

Про подібну подію оповідає М. Шарик в обильно цитованих вже споминах, коли то ТУРФДім скликав громадян Едмонтону, щоб творити Червону Стрілецьку Громаду. Скінчилися ці наради так ,як це ми бачили у Вінніпезі, з тим, що тут живіше описані людські пристрасті. Цитуємо:

„Бий жовтоблакитників!... Закричали хором комуністи.

¹⁸⁾ Там же.

¹⁹⁾ Winnipeg Free Press. Nov. 8, 1949, “Communist Shock Brigade” by S. Skoblak.

В повітрі завірували п'ястуки, полетіли на людські голови крісла, з бренькотом посипалися з вікон і шафи розбиті скла, жінки підняли пекольний вереск, тікаючи на двір і сотні людей, не знаючи один одного, сплелися в жакливих обіймах, обкладаючи одні одних п'ястуками, куди і як попало. Захрипіли душевні людські гортанки, упали гидкі прокльони, хтось десь розпучливо заводив і плакав".²⁰⁾

Такі події відбувались майже в кожній більшій місцевості, де жили українські поселенці, робітники, фермері а то й інтелігенція. Ненависництво цвіло і все це відбувалось ніби в ім'я соціалізму, в ім'я боротьби з визиском, в ім'я боротьби з капіталістичною системою. Одні й другі були в тому самому економічно-соціальному положенні. Одні й другі терпіли економічну кризу, недостатки й одні й другі були визискувані. Одні й другі жили в країні дійсно демократичної свободи. Одні молились до країни своїх батьків, другі в інтернаціоналі бачили спасіння.

Ненависництво і сліпа політична боротьба з варстатів праці й організаційних домівок переносилась теж на цілі родини а то навіть на шкільну дітвору". З того приводу морально і фізично терпіла молодь.

„Терпіли мої діти, Стефа і Надя, пише Шарик, яких по дорозі до школи і зі школи, а також в часі шкільних павз, діти комуністів дразнили „гетьманцями". А коли ті відпекувалися, їх маленька комуністична мурашка побивала і вони нераз приходили зі школи в середині дня науки, або по скінченні її, подрепані і окривавлені на лиці, та з плачем питали матері, за що їх комуністи б'ють: — За Україну, зі сльозами в очах — відповідала їм мама..."²¹⁾

Важка драма народу доходила до вершків.

Цей рукопашний бій між національними й інтернаціональними організаціями дійшов до вершка в перших тридцятих роках. Впродовж кількох років перед Другою світовою війною не відготовуємо цих драматичних національних сцен. Які фактори вплинули на відпруження ситуації? Припускаємо, що їх було декілька. Найперше захитала ТУРФДім господарська і політична ситуація в Україні, а далі сталінський терор. Також інтернаціональний табір переконався, що п'ястук вже стрінеться з п'ястук. Тут вже важила сила національних організацій,

²⁰⁾ Шарик, стор. 145.

²¹⁾ Там же, стор. 85.

які в тридцятих роках поважно скріпилися. Зросла теж національна свідомість серед останніх. Врешті, і політичне мислення стало брати верх над емоціями. Були також і похідні причини емоційного розрядження. Як би воно не було, словесна боротьба і словесна зневага не устала між одними і другими аж до початку Другої світової війни, згідно до часу розв'язання цілої системи ТУРФДім, урядовими чинниками в часі Другої світової війни (червень, 1940).

Щоб дати більш проглядну картину українських організацій і вказати якими місцевостями йшла лінія двоподілу між національними й інтернаціональними організаціями, містимо понище список місцевостей просвітних організацій з 1929 р.

В кожній провінції подані тут дві групи товариств. Перша група — це товариства з українською, національною провідною думкою в своїй роботі, друго група товариств — це товариства, які намагаються зазначувати інтернаціональну закраску в своїй діяльності. Товариства першої групи носять різні назви: „Народний Дім”, „Читальня”, „Просвітне Товариство”, „Січовий Дім”, „Українська Хата”. Товариства другої групи носять з малими виїмками „Товариство Український Робітничий — Фармерський Дім” (ТУРФДім). Імена місцевостей упорядковані після латинської азбуки. Користуємось статистичним списком Проф. І. Боберського.²²⁾

СПИС ПРОСВІТНИХ ТОВАРИСТВ З НАЦІОНАЛЬНОЮ Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЮ ПРОГРАМОЮ

Алберта

Українські товариства з національною програмою: Андрю, Боян, Борщів, Буфорд, Бушленд, Кламар, Кеш Лейк, Далмуйр, Едмонтон (2), Едванд, Еґрімонт, Елдорена, Федора, Гийрі Гил, Інісфрі, Коперник, Ланук, Мондер, Мирнам, Опаль, Пеквіс, Редвей-Сентр, Рефонрлі, Ред Вотер, Сода Лейк, Спідден, Вегревил, Верміліон, Во, Завалля.

Число товариств 31 в 30 місцевостях.

Товариства із інтернаціональною закраскою знаходяться в 25 місцевостях: Белві, Беліс, Беверлей, Кардиф, Калгари, Колмен,

²²⁾ Календар Канадійських Українців „Провідник”, 1930, Вінніпег, стор. 97 і 98.

Колгорст, Довнінг, Дромгелер, Едмонтон, Гілскрест, Лейк Елиза, Ланук, Летбридж, Лоскар, Медицин Гет, Мондер, Пакін, Ровздейл, Спеден, Торгілд, Вегревил, Во, Фейн.

Саскачеван

Товариства з національною програмою: Арран, Блейн Лейк, Борден, Бон Мадон, Канора, Бюкенен, Дробот, Донвел, Елфрос, Фоам Лейк, Гудів, Гефорд, Гемтон, Говел, Гайес, Айтуна, Красне, Кридор, Мічам, Мелвил, Мікадо, Модел Фарм, Мусджьо, Мюлок, Норквей, Понас Лейк, (Бобулинці), Ріджайна (2), Сент Джуліен, Саскатун (2), Шіго, Сокаль, Вонда, Вакав.

В місцевостях Йорктон і Врокстон знаходяться Січові Доми.
Разом 37 товариств в 35 місцевостях.

Товариства з інтернаціональною закраскою знаходяться в 12 місцевостях: Бінфейт, Канора, Кемсек, Дана, Мусджьо, Прудон, Ріджайна, Саскатун, Стони Крік, Свифт Корент, Верігін.

Манітоба

Товариства з національною програмою: Алонза, Ангусвил, Арбака, Арнавд, Ашвил, Белгемптон, Берло, Бирч Ривер, Брайт Стон, Брандон (2), Бровд Веллей, Патфілд, Даллас, Давфін, Іст Селкірк, Елма, Етелберт, Фишер Бренч, Фолей, Фрейзервуд, Гардентон, Гарленд, Гімлі, Гленела, Глен Елмо, Гонор, Гамерлік, Келд (2), Медика, Мензі, Овкборн, Пайн Ривер, Плезент Говм, Попларфілд, Поплар Парк, Портедж ля Прері, Ривертон, Роблін (2), Росбурн, Сент Бонифес, Сент Норберт, Сендилендс, Сенди Лейк, Сарто, Склеитор, Сифтон (3), Стюартборн, Санвил, Тюлін, Толстой, Тут Айдс, Транскон (2), Україна, Вайта, Вінніпегосіс, Заліссе, Згода. . Отже 63 товариств в 57 місцевостях поза Вінніпегом, де є 9 товариств.

Разом 72 товариств в 58 місцевостях.

Товариства з інтернаціональною закраскою є 23 в 22 місцевостях: Енгусвил, Брендон, Брокенгед, Брукленд, Гімлі, Гаек, Янів, Лібав, Медика, Мірс, Морвіна, Окно, Плезент Гом, Портедж ля Прери, Ред Дір, Рембрандт, Шорнклиф, Тюлін, Ді Пас, Транскон, Вінніпег (2), Вінніпег Біч.

Онтаріо

Товариства з національною програмою: Брантфорд, Коністон, Крейтон Майнс, Еспанйола, Форт Віліям (2), Гамільтон,

Кенора, Кіченер, Ошава (2), Отава, Порт Артур, Престон, Торолд, Торонто (2).

Товариств 17 в 14 місцевостях.

Товариств з інтернаціональною закраскою є 24 в 21 місцевостях: Енсонвил, Коністон, Форд Ситі, Форт Френсес, Форт Віліям (2), Гамілтон, Кенора, Кіченер, Кіркленд Лейк, Лондон, Ошава, Оттава, Порт Артур, Сент Кетринс. Сав Поркюпайн, Содбори, Су-Сент-Мері (2), Тімінс, Торолд, Торонто (2), Велланд.

Квебек

Товариства з національною програмою: Монреал (3).

Товариства з інтернаціональною закраскою в 3 місцевостях 3 товариства: Лашін, Монреал, Руан.

Нова Шкотія

Товариство з національною програмою: Сидней.

Бритійська Колумбія

Товариство з національною програмою: Венкувер.

Товариства з інтернаціональною закраскою 3 в 3 місцевостях: Корбін, Ревелсток і Венкувер.

Коли счислимо разом, одержимо слідуючі числа на цілу Канаду: Українських національних товариств 160 в 140 місцевостях.

Українських товариств з інтернаціональною закраскою 90 в 86 місцевостях."

З наведеного статистичного списку виявляється, що національних організацій вже в 1929 р. було значно більше чим інтернаціональних. Справа однак в тому, що інтернаціональні організації ТУРФДому були організаційно сцементовані. Мали одну провідну лінію політичної боротьби. Були вони під одним організаційним проводом, який цілий час приміщувався у Вінніпезі а на провінціях мав свої провінційні езекутиви, як Торонто, Монреаль, Едмонтон, Ванкувер, Саскатун-Ріджайна. В довголітньому проводі цих акцій стояла передусім відома трійця: Матвій Попович зі села Луб'янки Збаражського повіту (1890-1943), Іван Навізінський зі села Ворвулинець Заліщицького повіту (1888-1954), оба галичани і вихованці Заліщицького учительського семінаря та Матвій Шатульський, волиняк зі села

Базалія (1883-1952). Це вони уформляли в пресі політичну пропаганду а на організаційних зібраннях організаційну лінію політичної роботи.

Коли на повищому відтинкові все йшло як в прецизній машині, то на національному відтинкові організації в більшості були запрятані своїми місцевими культурними потребами, часто в зустрічі з такими самими організаціями як вони самі, спорили за таку чи іншу форму праці. Часто виявляли свої пристрасті більше між собою, чим в зустрічі зі „своїми інтернаціоналами”, зокрема це виявлялось на релігійному відтинкові, де у взаємній боротьбі витрачувалось багато енергії.

Треба теж підчеркнути, що боротьба національних організацій з інтернаціональними проходила передусім по містах, містечках і скрізь там, де скупчувалось робітництво, в заводах, в зернових елевейторах, залізничному транспорті, в лісорозрубках тощо. Тут саме сіяна ненависницька пропаганда збирала свої плоди в гарячих дебатах та рукопашних боях.

РЕЛІГІЙНА БОРОТЬБА

Вглиблюючись в історію українців Канади і розглядаючи різні поселенчі проблеми українських імігрантів на цій землі, приходимо до незаперечного ствердження, що українці Канади присвятили релігійному питанні дуже багато уваги, турбот, змагань а то й багато деструктивної боротьби.

Ця їхня журба почалась вже таки в самих початках поселення. При виїзді за море не було зорганізованої духової опіки і поселенці самі стали розв'язувати цю проблему без церковного проводу. Вони просили священників у своїх владик в краю, писали листи поодиноким священникам, щоб приїздили на духовну місію, вкінці влаштовували собі самі церковні відправи (вечірні, молебні тощо), а як не було від компетентних церковних чинників належних реакцій довший час, вони вдавались про поміч до інших церков. Наголосімо при цьому, що до Канади при кінці 19 століття та з початком 20-го приїжджали переважно українці католики зі західних українських земель та зі Закарпаття. Була тільки невелика імміграція українців буковинців, які були православного віровизнання і цілком незначна скількість з теренів сходу України. Буковинцями зразу стали опікуватися не українські священники і не з Буковини, але висланці Російської Православної Церкви, які приїжджали в цій цілі аж з Америки. Це давало їм також доступ до українців католиків, які дуже потребували священників, бо, як відомо, Римська столиця не дозволяла на приїзд на американський континент жонатого священства, а в краю українське католицьке священство було тільки жонате. Цю прогалину дуже вміло використовувала Російська Православна Місія зі ЗСА. Що більше, як ми вже згадали, самі поселенці греко-католики стали звертатись до Російської Православної Місії про допомогу. Перший такий акт зареєстровано в зимі 1896/97, коли то п'ятьох членів першої української оселі в Алберті з Една-Стар, звернулись до Російської Православної Церкви в Сан-Франціско, щоб звідси прислали їм священника. Сталося це після цього, як з Греко-Католицької Церкви з краю не надходила жодна духовна опіка. В цих проханнях до Російської Православної Місії в ЗСА не

завжди діяли тільки релігійні мотиви. Мусимо усвідомити собі теж той факт, що в той час в Галичині, Буковині і Закарпатті сильно діяла русофільська течія, звана москвофільством. Як побачимо пізніше, ці москвофільські чинники відігравали в релігійному питанні українців Канади дуже важливу роль. Це в скорому часі далось відчутти таки в першій українській колонії в Канаді, Една-Стар, коли то в 1901 р. на сам Великдень зударились дві течії, з одної сторони українці греко-католики а з другої українці, колишні католики, в більшості зі симпатіями до москвофільства та перебіжці до Російської Православної Церкви вже на терені Канади. Для приміру, як діяли москвофільські впливи на цьому відтинку, може служити за примір цей факт, що оселю Русь, одну з перших в цьому терені, переназвали на Восток. Які наслідки мала ця релігійна боротьба, яку започатковано в Една-Стар, хай дальша історія говорить сама за себе. Жодна сторона не відправляла богослуження на Великдень в Една-Стар в 1901 р. в церкві. Викликана поліція російським православним священником нікого не допустила до церкви. Поліція замкнула церкву а справа опинилася в суді, найперше перед судом в Едмонтоні, згодом дорогою апеляції перед Найвищим судом Північно-західніх Територій в Келгарі а ще пізніше перед Найвищим Судом Канади в Оттаві. Не скінчилося і на цьому, бо була внесена апеляція до Судового Комітету Таємної Державної Ради в Лондоні. В самому Лондоні розглядали справу аж 5 днів. Цілісно процес тривав чотири роки. Коштував він величезні суми грошей, за які можна було купити десятку таких церков, як це була в Една-Стар. Все це тільки свідчить, з яким завзяттям поселенці-піонери трактували свої релігійні справи, з якою неуступчивістю а то й безоглядністю. Немає сумніву, що в тій справі діяла теж чужа рука, яка кермувалась своїми власними цілями. Не важне, хто виграв а хто програв справу¹⁾. Важне, скільки народної енергії зуживалось на взаємне поборювання, скільки гроша видавалось на кошти процесу, скільки психологічного намулу лишилось в серцях тих, які процесувались і скільки того намулу передавалось докільню а також наступним поколінням. Процес в Една-Стар започаткував довгу історію церковної боротьби між українцями в Канаді, яка червоною ниткою тягнеться в їхній історії впродовж першої і дру-

¹⁾ В перших двох інстанціях виграла католики а в двох найвищих православної Російської Церкви.

гої доби. Важко було розібратися судам, які розглядали ці справи тільки в судових залах.

Проф. Юрій Фединський, відомий професор цивільного права Львівського та американського університетів, студіюючи „Судовий процес за церкву в Една-Стар в Альберті (1903-1907)” помістив під повищим наголовком аналітичну статтю про цей процес в журналі „Дзвони”, яку він кінчає такими ствердженнями:

„З правного погляду остаточне рішення справи власности церкви в Една не було правильне. Високі суди звертали увагу (і слушно) на право вибирати собі довільно релігію на вільній канадійській землі, але комплетно зігнорували в даному випадку першу засаду демократії: засаду більшости. Не було жадних зборів церковних, на яких запала б ухвала перейти громадно на російське православ'я, не було жадного голосування, щоб церкву передати в інші руки. Не було жадного звітування. Це все якось не переконало високих судів, звичайно таких вразливих на технічні навіть дрібниці. Треба признати, що процесовий суддя першої інстанції, завдав собі труду і серед великої маси процесового матеріалу зумів вилущити зерно правди. Він бачив і чув усіх свідків. Вищі суди бачили тільки папери і витягнули з них фальшиві внески. Прізвища адвокатів не кажуть нам сьогодні нічого. Мабуть не були дуже визначні”.²⁾

А боротьба йшла а то й кипіла.

В 1903 році появилася в Канаді єпископ Серафим, який незалежно від Російської Православної Місії в ЗСА провадив свою „місійно-релігійну роботу”. Його місія вкортці обернулася в протестантську течію а сам Серафим, стративши своїх кількадесять парафій виїхав з Канади. Почався новий відтинок боротьби протестантів з греко-католиками.³⁾

Російська Православна Церква в ЗСА, побачивши, що може на терені Канади здобути більше визнавців чим в початку сподівалась, висилає своїх місіонерів, які йдуть наступом на греко-католицькі парафії. Велике спустошення в цьому напрямі серед греко-католиків робить Арсеній Чеховцев, якого правдиве прізвище було Арсен Чаговець, малорос, з великими оратор-

²⁾ Дзвони, Літературно-Науковий Журнал, Рим-Дітройт, ч. 1(100) — 1977, стор. 55-61.

³⁾ Обширніше про цю боротьбу в Піонерській добі див. працю цього автора „Історія українців Канади”, том I, 1968, розділ „Релігійне питання”, стор. 103-128.

ськими здібностями та організаційним хистом. Появляється релігійний часопис „Канадйська Нива” а з тим творяться Братства Російської Православної Церкви. Все це діялося в більшості на організмі Греко-Католицької Церкви, яка формально тоді підлягала з наказу Ватиканської столиці юрисдикції французьким римо-католицьким єпископам. Цю організаційну підпорядкованість греко-католиків римо-католицьким єпископам вміло використовували російські місіонери, які ще з проповідальниць ширили гасло хто не російський, той не православний. В них „Матушка Росія” була опікункою всіх слов’ян. Панрусизм і панславизм були темами проповідей в російських православних церквах. На тих проповідях виклиалося українство, як вдумку Австрійської імперії, а гетьмана Мазепу як клятого зрадника Російської Імперії та ворога число один „руського народу”.

Про цю боротьбу з греко-католицизмом та українством досить рельєфно описує Пантелеймон Божик, який з початку як священник Російської Православної Церкви сам брав в тому участь. В своїй праці „Церков українців Канади”, яку він писав вже тоді, коли він розпрощався з російським православ’ям та став працювати в Українській Католицькій Церкві, дає такий образ російському наступові на греко-католиків того часу:

„Русофільський рух... був до певної міри тою причиною, що галицькі русофіли, греко-католики переходили на російське православ’є. Російські священники, користаючи з православ’я, ширили з амвон панрусизм в такий формі, що хто не російський, той і не православний, а хто не православний, той не російський. Поза сим Росію захвалювали як одну країну, де нема ні скорби ні печали. Люди русофільської думки любили такі вирази і захоплювались тим, і через це більше ненавиділи греко-католицьких священників, бо сі враз з греко-католицизмом несли також українізацію. Рівночасно російські священники страшили греко-католиків також французами, які через греко-католицизм мали би ніби французити Галичан”.

Були й інші причини переходу українців греко-католиків на російське православ’є, про які П. Божик пише ось що:

„Потяг греко-католиків до православ’я не полягав впрочім тільки на русофільським сентименті, але і на тім, що Російська Місія в Нью Йорку не звертала уваги на дисциплінарну і виховавчу сторону своїх вірних, ані організаційну будучність. Вона була рада тим, що забирала для себе уніятів, щоби було чим хвалитися перед Синодом. Не вимагала також того, щоби церковна реальність була затягнена під її чартер, бо не мала тако-

го порядку. Се в очах греко-католиків, які на будучности організації не розумілися, виглядало далеко легше. Вони знали тільки те, що „наше має бути в нас і кожному від того засі”, тому о стільки було тяжше боротися з сим греко-католицьким священикам.

Після єпископа Николая Святійший Синод прислав до Америки єпископа Тихона. Сей в 1904 році звидів цілу Канаду і всюди, де було потрібно, обсадив священиками православні кольонії. Від сего часу російський місійний центр в Нью Йорку став звертати пильнішу увагу на Канаду”.⁴⁾

Як відомо, цей самий єпископ Тихон, який громив греко-католиків в Канаді, повернувся в 1907 р. до Росії і там став за большевицької влади після повалення царського синоду першим патріархом Російської Православної Церкви.

При кінці першої декади нашого століття греко-католицький фронт став дещо потужніти і бути більш відпорним на наступ протестантів та місіонерів Російської Православної Церкви. На це зложилося декілька причин. З Канади виїхав дуже успішний релігійний пропагандист РПЦ архимандрит Арсеній Чеховцев. З його виїздом перестав виходити його орган „Канадійська Нива”. В протестантському таборі справи дещо ускладнилися наслідком двоподілу, так званих поступових елементів та консервативного крила, яке змагало до того, щоб в протестантській церкві й надалі були образи, хоругви як це було досі в греко-католицьких церквах. З внутрішніми ускладненнями сповільнився наступ на греко-католиків. Серед останніх теж діялися певні зміни. В 1910 р. Канаду відвідав митрополит Андрей Шептицький і своїми виступами та стараннями перед римокатолицьким клером наставив справи на краще. Він запевнив вірних своєї церкви, що в короткому часі вони отримають свого єпископа. В 1911 р. українці католики при допомозі місійного католицького фонду стали видавати свій власний часопис „Канадійський Русин”. Отже була читацька трибуна, звідки можна було ворожі наступи відбивати. Завершенням змін на краще в греко-католицькому таборі була номінація українського греко-католицького єпископа для українців Канади та його приїзд в 1912 р. Це, без сумніву, піднесло Греко-католицьку Церкву в очах чужих і своїх. З приїздом єпископа переведено інкорпорацію Руської Греко-Католицької Церкви, якій мали підлягати всі парафії та парафіяльні добра (1912 р.). Стали посильніше

⁴⁾ Пантелеймон Божик, Церков Українців Канади, 1926, стор. 18-19.

працювати церковні громади, наладнувалася праця терену з єпископською владою, став збільшуватися священничий стан, стали творитись церковні інституції, відбуватись церковні з'їзди. Все це разом давало рішучу відпорність тим, які серед греко-католиків шукали поля на поширення своїх конфесійних рядів.

Такий санаційний стан серед католиків українців тривав до 1916 року. В цьому році в самому католицькому таборі сталась подія, яка значно скомплікувала стосунки внутрі між вірними а згодом між церковними громадами. У висліді розгорілась релігійна боротьба, яка ще більш скомплікувала релігійні стосунки, як це було до 1910 року.

Почалося на початку від маловажних справ, які однак розгорілись у велике полум'я ненависти і завзятої боротьби. В Саскатуні в 1916 році ініціативні громадські чинники зорганізували бурсу а згодом Інститут ім. Петра Могили, який мав стати виховною інституцією для української канадської молоді. В ініціативі та фондах учавствував також єпископ Никита Будка, який поставив вимогу, щоб інститут був записаний на Руську Греко-Католицьку Церкву. Більшість організаторів спротивилася цьому внескові. Це стало початком завзятої боротьби, яка розгорілась щойно тоді, коли за почином ініціаторів Інституту Петра Могили, які були в опозиції до єпископа Будки, враз з другими оснували Ініціативний Комітет, який в 1918 році положив основи під Українську Греко-Православну Церкву (УГПЦ) в Канаді.

Бій за церковні позиції став найперше вестися на терені таки самих греко-католиків. Під обстріл пішов найперше єпископ Никита Будка. Закидувано йому його „підпорядкованість римо-католицькій ієрархії”, „латинщення церкви”, „брак демократичної лінії” та багато інших дрібніших „оскаржень”.

В цій боротьбі використано проти єпископа також одну його політичну помилку, яка стосувалась проголошеного пастирського листа з дня 5 серпня 1914 р., в якому він взивав горожан Австрії сповнити свій обов'язок супроти своєї батьківщини, яка знайшлася тоді у війні з Росією. Єпископ Никита Будка зробив тільки те, що робили в тому часі українці у Львові, Відні, як теж в З'єдинених Стейтах Америки. Була це одна і та сама лінія — всі українці поза Росією станули по стороні центральних держав, цебто Австрії і Німеччини. Нещастя однак хотіло в цій ситуації, що Англія виповіла війну Німеччині й Австрії і тим самим Канада як домінія Англії стала в боротьбі проти названих держав. Непередбачливий владика Будка негайно

видав другого листа, в якому деклярував лояльність Канаді та Англії, а його канцлер о. д-р Редкевич в кілька днів після першого листа брав участь у великій українській демонстрації у Вінніпезі, щоб маніфестувати лояльність владики і його церкви Англії і Канаді. Здавалось, що справи лояльності єпископа Будки були поладнані на все, але його вороги стали йому це часто пригадувати і тим самим підкопувати до нього довір'я серед широких мас українства.

Боротьба розгорілася з єпископом Будкою за церковну мову в Літургії та богослуженнях. Українська Греко-Православна Церква наголошувала потребу української мови в богослуженнях, тоді коли єпископ Будка стояв твердо при мові церковно-слов'янській. В Руській Греко-Католицькій Церкві працювала невелика кількість священників неукраїнського походження. Були це передовсім бельгійці та французи. І по цій лінії пішов наступ, зокрема за їхнє незнання мови, обряду тощо. В багатьох греко-католицьких церквах не було іконостасів, бо не була це легка річ все на раз збудувати. Опоненти використали цю ситуацію проти єпископа і це служило за аргумент латинізації церкви. (Відомо, що римо-католики не мають іконостасів). Опоненти Никити Будки взяли також під обстріл толерування celibату в Українській Католицькій Церкві як інституцію чисто римо-католицьку. Речником наступу на єпископа Будку став часопис „Український Голос”, якого в тому часі редагував Василь Кудрик, пізніший священник УГПЦ. Йому до помочі служив своїми сторінками „Канадійський Фармер” на чолі з ред. Онуфрієм Гикавим, який теж належав до ініціативного гурта оснування УГПЦ.

Оливи до вогню доляв арешт єпископа Н. Будки і священника Боского 1918 р. Оба згадані виїхали з релігійною місією до провінції Саскачевану і там в містечку Геффорд проповідували до народу в днях 4-7 липня. Один з прихильників Інституту ім. П. Могили зложив оскарження на єпископа і священника, що вони поширюють підбурюючі проповіді проти держави. На підставі вибраного „воранту” єпископа і священника арештовано. Після арешту обох, оскаржувач своє оскарження на єпископа відкликав, а о. Боского суд звільнив, не знайшовши за ним жодної вини. Стався нечуваний скандал, про який заговорила вся преса. Юліян Стечишин, який був свідком цих подій так писав пізніше про це в „Ювілейній Книзі Українського Інституту ім. Петра Могили 1916-1941”:

„Про арешт єпископа і о. Боске розписалася вся англійська й українська преса і той випадок не міг принести українцям в часі війни нічого доброго”.⁵⁾

У відповідь на арештування відізвався публічно також єпископ Никита Будка з боєм в серці та оправданням своєї місійної праці. В своєму „Архиєрейському Благословенні” він писав:

„Злоба людська, що переслідує нас без упину, додала нам до безчисленних колців нашої тернистої корони таке, що лише забійством може бути перевисшене. Нас зроблено бунтівником і на тиждень позбавлено нас свободи і доброго імени. Преса рознесла на цілий світ, що єпископ канадійських українців арештований... Свідомі святости місії голосили ми з нашим ревним помічником, о. місіонером Л. Боским у Геффорді, Саск. Вічні Правди, що на них і лише на них стоять одиниці, родини, народи, держави і здорове горожанство... Ліпше є будувати церкви чим кримінали. Ми осіб і інституцій не чіпляємо. Ми лише боронимо повірений нам нарід...”⁶⁾

Того рода зудари й напади не приносили чести нікому. Боротьба поглиблювалась.

Зі словесною пропагандою почалися тяжкі дискусії в парафіях. Звичайно на дискусії не кінчалось. В парі з нею йшов двоподіл членства парафій, колотнеча, яка часто кінчалась тривалим ворогуванням одних з другими. Цей двоподіл деяких парафій важко відбивався на парафіях тоді, коли сили були менш більш рівні. Йшли процеси за церкву, парохіяльну землю, цвинтарі.

Складалося так, що громади переходили цілісно, але були случаї, що цілісно повертались, пр. церковна громада в Сент Норберті, Манітобі. Історія цієї громади цікава тим, що вона перейшла була навіть під юрисдикцію польського єпископа Народової Церкви П. Маркевича. Згодом перейшла до УГПЦ а в 1924 р. знову до Руської Греко-Католицької Церкви. У Попларфілді майже повністю парафіяни перейшли до УГПЦ, але в 1926 р. повернулись до Руської Греко-Католицької Церкви. У Вайті поділились і процесувались. В Толстой, Манітоба, громада розпалась на двоє і розпочався процес за церкву. Він тривав від весни 1926 року і з перервами закінчився в листопаді того самого року. Давні власники церкви виграли, але не довго

⁵⁾ Ювілейна Книга 25-ліття Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні, Вінніпег, 1945, стор. 94.

⁶⁾ Канадійський Русин, 17 липня 1918 р.

натішились побідою. З дня 6 на 7 лютого 1927 р. церква згоріла. Причин пожежу не встановлено. Такі випадки відновлювано не тільки в Манітобі, але теж в Саскатуні, Алберті, як також в Онтаріо.

Здавалось, що УГПЦ буде мати легший горіх з переходом українських парафій, які були під кермою Російської Православної Церкви. І тут йшов важкий бій. В парафії св. Михаїла у Вінніпезі йшов досить довгий судовий процес за власність між двома групами. В Арбаці впав стріл в церкві. В Шипенцях в Алберті ворогування між одними і другими піднеслося до того ступня, що священика РПЦ Йосифа Ярощука знайшли мертвого з пострілом в голову. Були випадки, що й тут на початку громада РПЦ переходила до УГПЦ а згодом поверталась знову до РПЦ. Так було, пр. з парафією Онаки коло Ростерна. Те саме повторилося з церквою св. Івана Хрестителя в Канорі. Приключилося й таке, що греко-католицька громада у Венлав в Манітобі залишила РПЦ і повернулася до первісного стану. Те саме трапилось з громадою коло Гурків, теж в Манітобі. Всі ці переходи, зміни говорять тільки про те, які потрясення мусіли відбуватися в церковних громадах, коли проходила ця духовна ломка за остаточне церковне опріділення. Преса в тому часі була переповнена взаїмними нападами та зневажливими визивами. Зневіра опановувала народ. Свідомством цьому хай послужить наступний цитат з промови фермера з Вишард Дмитра Гуменюка на греко-католицькому з'їзді у Вінніпезі 1923 р.:

“...Найбільшим нашим нещастем є неграмотність, але не найбільшим. Бо часом і неграмотні можуть бути приміром і для вчених. Наші люде добрі та релігійні, хоч часто неграмотні. Та причина і вина незгоди у нас паперова. У нас почта привозить що тижня два міхи паперу. Якого паперу? Сі папері і тящі і страшніщі для нашого народу від каміння і заліза, бо в них отруя, а не наука для народу, замість до організації та до єдності взивають до роздору, замість до жертвенности своєї справи державної і народної — взивають до того, аби ні цента не дати на державні і культурні цілі українського народу. А світ не стоїть! І кожда така почта це шуфля землі на могилу українського народу. Сі папери, дарунки наших лукавих ворогів, повні всякого плюгавства...”⁷⁾

Доцільно підчеркнути, що москвофільська течія, згідно Російська Православна Церква розпоряджала тоді численною

⁷⁾ Канадійський Українець, ч. 17, 1923.

пресою. Зі ЗСА приходив „Світ”, „Нова Русь”, „Правда”, „Любов”, „Голос Народу” а знов в Канаді появлявся „Русскій Голос” і „Русскій Народ”. Не всі вони появлялись в один час, але всі вони мали одну незаперечну лінію громлення українства. Всі вони атакували радше національну сторінку чим релігійну, йдучи по лінії їхнього переконання, що хто стає „руським”, той тим самим стає православним”. З правила, все це відбувалось в дуже зневажливих та понижуючих формах полеміки. До якого затемнення ума приходило в декого, коли навіть такий як Кирило Генік, передовий провідник українства на терені Канади в початковій стадії поселення, заломався в цей час і пішов разом з колишніми ворогами проти своєї національної справи. Саме в його хаті став приміщуватися „Русскій Народ” а він став його співробітником. Близько до співпраці з цим часописом станув на якийсь час і священник Пантелеймон Божик.

Релігійна боротьба йшла також по лінії протестантизму. Зокрема, розвинули тоді місійну працю методисти, які тільки в 1918 р. ухвалили зібрати протягом п'яти літ вісім мільйонів доларів на домашні та заграничні місії.⁸⁾ Треба однак замітити, що місійна робота протестантів була ведена в більш шляхотній формі, як це робили сектори православних церков. Дуже агресивно виступали прихильники УГПЦ.

До яких важких ситуацій мусіло приходити в таборі РГКЦ, коли появлялись такі розпучливі заклики-статті, як „Українці греко-католики Канади пробудіться”, „Диявольська робота” і т.п. Врешті „Канадійський Українець”, який був речником єпископа Никити Будки викликав „Український Голос”, що б останній довів свої обвинувачення на адресу Греко-Католицької Церкви доказовим матеріалом. Цей заклик звучав:

„Взиваємо „Український Голос” публично, щоби довів, що найважливіші його атути у двох послідних передовицях: „Ні пес, ні баран” і „Українська церква в Канаді” є правдою, а іменно:

1. Що греко-католицькі Українці в Канаді підлягають під заряд ПІДРЯДНОГО тіла римської Церкви, конгрегації для поширення віри.

2. Що Єпископ Будка є на то поставлений в Канаді, щоби Українців греко-католиків перевести в римо-католиків.

3. Що половина греко-католицького духовенства в Канаді є зовсім чужа українському народові: се Французи, Бельгійці, Німці.

⁸⁾ Канадійський Українець, ч. 13, 1923.

4. Що це є лиш питанням часу, коли греко-католицькі церкви явно і формально переміняться в костели.

На тих чотирох точках опирається ціла сила висновків „Укр. Голосу”, а „Канадійський Українець” заявляє, що вони всі чотири є ОРДИНАРНОЮ ЛОЖИЮ і злобною калюмнією, уперто повторюваною для шкодження Греко-католицькій Церкві і баламучення народу”.⁹⁾

В 1924 р. оба українські табори, католицький і православний, погодилися на публічну дебату відносно релігійної приналежності, історії церкви тощо. Така дебата відбулася в дні 23 березня в залі Квінс театру у Вінніпезі при великій кількості народу. Лінію українців православних заступали Василь Свистун і Микола Бачинський, знова українців католиків д-р Манолій Мігайчук і Семен Озеро. Дебатою проводив Ярослав В. Арсенич з двома секретарями, Володимиром Купченком та Осипом Боянівським.

Пресова гарячка і публічні дебати на місцях (до речі, згадана дебата у Вінніпезі, не була першою, вона була тільки одною з більших), викликали своєрідну релігійну неврозу в спільноті. Спорили, дебатували і лаялись за релігійні питання, часто більше про форми чим про сам зміст.

Становище Представництва ЗУНР в релігійних питаннях

На іншому місці нам приходилось вже дещо говорити про працю проф. Івана Боберського в Канаді, як відпоручника Західньої Української Народної Республіки в Канаді, який прибув сюди осінню в 1920 р. Нам вже відомо теж, як конструктивно підходив він до справ української спільноти як цілоти. Відомо нам також й те, що докладав він всіх зусиль, щоб створити центральну організацію українців Канади і що таким зав'язком цієї справи станув на якийсь час Український Центральний Комітет. Відомим є теж, що цей громадський і державний муж будував всю свою працю на тих факторах, що лучать спільноту а не на тих, що роз'єднують. Тут тільки наголосимо, що проф. І. Боберський лояльно старався співпрацювати зі всіма релігійними середовищами, але одночасно болів церковною боротьбою і шукав відповідних антидотів в цій справі.

В два роки пізніше після приїзду І. Боберського до Канади приїхав сюди в спеціальній місії ЗУНР Осип Назарук, щоб тут

⁹⁾ Канадійський Українець, ч. 47, 1923.

враз з проф. Боберським перевести пожичку народної оборони. Між двома діячами ЗУНР нав'язався живий контакт та тісна співпраця. Два різні типи по характеристам стали себе доповняти. Перший, систематичний, до деталей точний, працьовитий, відданий справі, послідовний в своєму мисленні.

Другий, бистрий обсерватор, аналітик, людина великого розмаху, з великим знанням історії, суспільних рухів та суспільної динаміки. Оба вони збагнули велику шкоду, яку приносила релігійна боротьба серед українських поселенців того часу. Що більше, оба вони відчували на скільки ця боротьба може від'ємно відбитися на українських поколіннях в майбутньому.

Склалося так, що в тому часі д-р Осип Назарук став постійно листуватися з українським мислителем та видатним істориком й ідеологом Вячеславом Липинським, який саме перебував у Відні а з яким Назарук неоднократно стрічався в різних державних справах до того часу, заки він прибув до Канади. В одному зі своїх листів до Липинського О. Назарук, висловлюючи свою опінію про „Хліборобську Україну” Липинського та інші питання української політики, висловився, між іншим, також про релігійне питання в Канаді. Одночасно він піддав думку В. Липинському, чи би він не погодився написати про питання релігії в історії українського народу. Маю на думці, писав він, потребу роз'яснення в нашій минувшині й сучасності Вашим пером значіння: 1. релігійних мотивів у розвитку нації (тут вони дуже акутні і дразливі; люди як у середніх віках захоплені релігійними справами — се мабуть антидот на їх погоню за грошем; є тут ревні католики між нашими, ревні православні, ревні пресвітеріяни і що найстрашніше — сектярі, суботники, русселісти і т.п., які не знають інших турбот як тільки — кінець світу...) і 2. чистої економіки (тут же Америка, країна, де діє первісна психіка здобуття гроша і страшна, неімовірна рухливість у тім напрямі та неймовірна помисловість”.

Міркуючи над релігійними справами в Канаді, О. Назарук поставив В. Липинському конкретне запитання, яке формулював так:

„Чи не моглиб Ви написати і прислати мені дві статті на такі теми, не надто великі, напр. по 8 сторінок друку 8-ки Вашого журналу? Можете бути переконані, що я зроблю все, щоби звернути бодей частину належної відплати за Ваші нерви, блиски й години, вложені в такі студійки. Більших праць нема тут де містити. Ніхто тут ними не цікавиться: се початкуюча суспільність, на дорібку. Але ці дві теми зацікавлять її, бо хто го-

ворить про гріш і про містику, той тут усе знайде вуха. Особливо цікаво читалиб евентуальні перспективи на будуче що до католицизму й и. релігій на Великій Україні та перспективи економічні — хочби тільки коротко про се було. Могутня англо-сакська секта пресвітеріян лагодиться до пропаганди на Великій Україні — вже й видання українські має в тім напрямі. Якби стаття Ваша була писана так, що зацікавилаб чужих, то її можнаби спробувати перекласти на англійську мову... чим причинилосяб до пропаганди української справи взагалі. Сю тему можнаб навязати до урядженої тепер „круціяти” проти релігії й Церкви взагалі на Сході Європи. Чи маєте час на щось таке? Коли так, то прошу прислати. Моя постійна адреса: Winnipeg, Man., 247 Manitoba Ave., Canada”.¹⁰⁾

З дальшого листування Назарука й Липинського видно, що порушене Назаруком питання в релігійній справі заінтересувало В. Липинського. В листі з 12 липня того ж року він просив О. Назарука спрецизувати низку питань в релігійній площині, зокрема питання релігії в державній минувшині української нації. Цією пропозицією захопився О. Назарук і в листі від 14 серпня пообіцяв все це зробити в короткому часі. Назарук слова додержав, бо в днях 26 і 28 серпня відійшло до Липинського два листи та два додаткові елаборати про релігійну ситуацію серед українців у Канаді. Увесь цей матеріал становить 10 сторінок друку і в ньому обширно і глибоко схоплено релігійні співвідношення українців Канади. Назарук, як типовий журналіст, деякі стосунки кольорував, щоб цим притягнути пильнішу увагу В. Липинського. Серед цього аналітичного матеріалу він вмістив 26 питань п.н. „Релігія і церков в історії України”. Увесь цей документальний та аналітичний матеріал кінчався таким ствердженням: „Все те пишу на підставі докладних особистих спостережень проф. Івана Боберського від трех літ і моїх від року”.¹¹⁾ В добавок до цього ствердження він просив ще про дискретність цієї цілої справи.

Характеристика О. Назарука релігійної боротьби в Канаді

Основну рису релігійних стосунків серед українців в Канаді на початку 20-их років О. Назарук дав в листі від дня 26 серпня.

¹⁰⁾ Лист датований 20 червня 1923 р.

¹¹⁾ Відбитки листів О. Назарука до В. Липинського зберігаються в архіві І. Боберського під числами 1461-1464.

З цим листом він відправив до В. Липинського 36 питань. Після висилки першого листа виявилось О. Назарукові, що він не все скопив в першому листі і тому навздогін вислав в два дні другого листа з двома так званими додатками „А” і „Б”. Для економії місця та тягlosti і лучности обговорюваного матеріалу подаємо все в одному розділі, виминаючи ті місця, що є похідними дегресіями автора і в основному розходяться з характеристикою автора релігійного українського питання в Канаді. Цитуємо:

„Я вже цілий рік приглядаюся тут абсолютно безплідній а надзвичайно заїлій релігійно-сектярській боротьбі між нашими людьми й їх газетами в Канаді, пише О. Назарук. Дійшло до того, що наші греко-католики нізащо в світі не підірнуть наприклад економічної спілки елеветорів (зсипів збіжа), бо та спілка є в руках неоправославних українців, а знову неоправославні українці нізащо в світі не підірнуть католицької бурси (греко-католицької), ні інституту. Ба, навіть приватні взаємини з людьми одної „партії” уважають люде з другої „партії” чимось таким, що дає підставу до недовіря. Під неоправославними розумію галичан, бувших уніятів, які ізза культурно-політичного впливу на школи почали тут вже в часі війни боротьбу проти греко-католицьких священиків і оснували нову православну Церкву (УТПЦ — М.Г.М.). Головні аргументи неоправославних: 1. латинщиться нарід викиданням іконостасів і т.и. (брак гроша на іконостаси), 2. майно церков записують на єпископа, а Рим може дати єпископа не-українця або римо-католика, а тоді пропаде майно. При тім треба знати, що є багато православних церков записаних на бувшу російську царську місію. Словом розколена нація тільки взаємно себе поборює й дискредитує, лає, а нарід читає те все й махає рукою на... всіх. Отже, не розвиваються ні організації, ні газети, Редактори не плачені по кілька місяців, складачі також. І нема способу, аби їх погодити. Коли так далі піде, молодь тут народжена геть відвернеться від тих обрядових сварок і пропаде, а з нею пропаде тут і наше плем'я.

Справа ся так хоробливо наболіла, що коли я написав в „Українськiм Прапорі”, що бодай економіст не повинен мішатися в релігійні спори, оден з лідерів православ'я п. В. Свистун відповів в „Українськiм Голосі”, що се булоб — лицемірством...”

„На мою думку булоб побажаним, щоб Ви в закінченню підчеркнули пустоту обрядових сварок під сю хвилю і позитив-

ність творчої, спокійної праці в напрямі вироблювання жертвенности й змислу будівничого. (На приклад греко-католики до сеї пори не виставили тут катедри, хоч єпископство істнує 10 років. Єпископ відправляє в дерев'яній буді на сором перед англійцями (розуміється православні мають ще менше вірних і священників). Тут очевидно винна не релігія, але брак організаційного змислу — такий самий, який у Львові не дав нам збудувати театру до сеї пори.

Знаю, що на опрацювання всіх тих питань требаби рік праці, або й більше. Тому подаю Вам їх тільки для загальної відповіді з тим, що прошу задержати в таємниці, що се я писав до Вас.

Якби Ви й не відповіли на ті питання, якась група буде тут тим невдоволена, а тоді виступлять проти мене, що мовляв я „спровокував” таку відповідь і тоді всяка моя праця тут булаб не можлива, на сім розпаленім заїлістю ґрунті. По упливі якогось часу я очевидно з дійсною приємністю оповістивби, що я викликав відповідь на сі питання.

Питання, які спеціально цікавлять тутешню публіку, підчеркую червоним олівцем. . .

Лучче булоб опрацювати коротко цілий комплекс сих питань, але коли се трудно, то після змоги часу і настрою та джерел будьте ласкаві опрацювати сі питання довільними статтями.

Хоч як недокладно відповідалиб Ви, то все буде лучче, ніж сварка людей, які не знають сеї справи. Ваша стаття може мати сей благодатний вплив, що як голос авторитетного історика витрутить перо з рук багатьом людям, які тільки марно тратять час і завалюють газети сваркою над пустяками, про які й думати не варта.

Може Вам придасться до характеристики пустих релігійних сварок старогрецька легенда, про каміння кидане між велетів, що стерегли золотого руна в Колхиді. Боротьба за каміння пригадує се.

Дуже Вас прошу про написання тої праці для народу, бо серед сварок се племя пропаде тут перед часом, засимілюється. А його шкода. Воно прийшло сюди темне й бідне, а доробилося тут і плодиться так, що англійці в страху. Якби се племя потрафило витворити тривку організацію, то сидячи збитими масами на землі (в одній околиці — Мондер — наші заселяють край величини східної Галичини) моглиби колись відіграти велику роль також в історії старого краю, випродуковавши інтелігенцію, перейняту англійськими методами праці. Воно йде

до того. Але асиміляція зійсть усе перед часом, коли зайлість у борні за пустяки не затихне. Чи не булоб ліком поручити читачам, відсилати газети зі сварнею? На мою думку нема іншого. Тут просто не знати, що робити. Просто середньовічні сварки за церкви, обряд, ложочки при причастю, іконостаси і т.д. А життя вимагає праці для піднесення економічного і організацій фінансових та культурних, які падуть (уже багато попадало) до решти, бо одні другим шкодять. Большевицька агітація доправляє розвал. Словом — страшна картина жертв людей, що пливають на кризі чужих хвиль.

Все те усуває на бік інші пекучі справи. Підчеркую ще раз просьбу уважати мій лист довірочним — бо признатися до викликання сеї статті значить — забиратися відси зараз..”

Тут головню кричать: „до віри наших батьків!” Одні кажуть, що Володимир Великий був православний, другі що „уніят”, бо тоді Рим був у звязку з Візантією. Про се йде головна сварка. Уявіть собі — про питання з-перед 1000 літ!

Сварка розпочалася з тої причини, що греко-католицький єпископ Будка хотів записати бурсу в Саскатуні на нього, а уділовці бурси супротивилися. З того розгорілася сварня. Потому ту сварку використали посторонні, щоби ослабити відпорну силу української еміграції. Такий погляд висказує проф. Боберський, який тут живе від осені 1920 р...

В цілім комплексі тих справ найцікавіше те, що кожда з тих релігійних партій жде нетерпеливо на смерть другої — і все наперед заповідає другій смерть і ліквідацію. Здається обидві сторони нарешті діждуться свого, бо усіх зійсть чужа стихія. За одно Вам ручу, що читаючи полеміку, насмієтесь до сходу, як уже певно давно не сміялись¹²⁾, хоч в дійсності се поважне питання життя і смерті.

Дуже прикро вражають напади на так званих „піпів” себто чужих священиків, переважно бельгійців, дуже культурних, кот-

¹²⁾ Звертаю увагу, як тут вічно пишуть про Сирію і як до зубів серйозно сваряться над сирійськими попами й єпископами. Одні пишуть на підставі лексиконів, які отсі Сирійці — пройдисвіти, а другі — інших лексиконів — вишукують описи Сирії, її худоби, дерева, людей, єпископів і попів, що відти походять. А все тому, бо неоправославна Церква (українська) висвячує своїх духовних у сирійця Германоса, єпископа, котрий живе в Нью Йорку. Кількість неоправославних духовних вісім, а греко-католицьких до 40 у Канаді. Сварка над Сирією важніша тут ніж усі господарські справи. Скільки паперу і промов пішло тут на „сирійське питання” — переходить людське поняття (О.Н.).

рі прийняли греко-католицький обряд і працюють між нашими людьми з вкладом грубих сум; Інститут в Йорктоні коштував їх 250.000, се є чверть мільона доларів. Цікаво, що на цілу Канаду лише в тім однім Інституті — „чужім” — бачив я українські історичні образи в доброму виборі й найбільше українських шкільних підручників. Між тими „піпами” є і такий культурний священик, як німець священник Ruh (Ру), котрий побудував багато церков і на свій кошт поставив оден прегарний „Народний Дім”. Се священник інженер — знаю його особисто. Доти голюкали на нього, аж сей витревалий чоловік покинув греко-католицький обряд і вернув до своїх німців, котрі його з отвертими раменами прийняли. Велика шкода його¹³). Головним аргументом проти сих чужих, що вони погано говорять по українськи. І се закидають їм наші люде, живучі між англійцями, які ніколи не висміють чужинця, аби як зле говорив по англійськи. На жаль, єпископ Никита Будка не вміє тих чужинців взяти в оборону, бо хоч він чоловік добрий, але без такту, потрібного владиці, без організаційного й економічного змислу, зі способом думання австрійського єпископа. Розпустив великі грші, не на себе, і довів себе до крайньої біди.

Ще одно: Щоб оцінити належито релігійно-партійні відносини, мушу ще дещо замітити про становище єпископа. Воно дуже важне, бо тут і англійці і французи при кождім політичнім або культурнім питанню відносяться до владики як до одиного речника українців, які в Канаді становлять третю націю. Єпископ має... около 200 церков; се важні тут річи, як місця зборів і промов. Католицький клир англійський і французький хоче рахуватися лише з єпископом. Сей табір єсть противником протестанського табору. Особливо французи хочуть вдержати свій вплив у Канаді, бо вони з початку були тут панамі. А що вони католики, то попирають між українцями католицький рух. Тому католицький обряд має тут основу політичну. Значить: акцентується організацію релігійну, а при виборах на тій основі форсується політичних послів. Французи хотіли би мати в цілій Канаді свою мову по школах, в урядах (вони мають лише в Квебеку). З тих всіх причин форсують всяких католиків. На тій основі розумний провід у наших католиків міг би використати їх велику католицьку організацію — фінансово, релігійно і політично і то в такій мірі, що се малоби

¹³) о. Филип Ру згодом знову повернувся до прді в Українській Католицькій Церкві і помер як парох Кукс Крік в Манітобі (М.Г.М).

вплив і на Європу через парламент в Отаві. Тутешні французи релігійні, не так як у Франції...

Якби тут була бодай нормально думаюча людина на становищі єпископа греко-католика, тоді українці як численна група, відіграли би велику роль в релігійнім і політичнім життю Канади, бо французи бачать у них природних союзників. Ускладненням для сього союзу є справа целібату: українська маса хотіла би жонатих священників, „як у краю”. Се властива причина до розбурхування боротьби між українцями...”

Все те єпископ бачить і знає, але він нездібний до акції на ніякім полі; лиш анекдоти гарно оповідає, та заобогато говорить, чим стає по деякому часі неможливий, як усі балакуни. Єпископа сього можна б ужити напр. в Collegium Ruthenum у Римі як викладача вчителя, а тут треба практичного й тактового організатора. Тоді наша еміграція стала би силою в британській імперії. Дуже скоро і могла би бути джерелом помочі для української політики й культури в Європі — просто неоціненим...”

„Цікаво, пише Назарук, що мимо того, що французи й англіїці знають про ту нездібність і негосподарність єпископа, все до нього звертаються”.

„Єпископ... скромний з природи, пише в заключенні О. Назарук.¹⁴⁾

Ми навели найбільш характеристичні і суттєві місця з листів та елаборату О. Назарука. З цих довших цитатів так і бачимо, що автор листів старався бути назагал об'єктивним і не ставити себе ані по одній ані по другій стороні. Його характе-

¹⁴⁾ Д-р Богдан Казимира в своїй праці „Українські ієрархи й Запомогове Братство св. Николая” так характеризує єпископа Н. Будку на підставі своїх запитів до сучасників Н. Будки:

„Близькі до нього особи розповідають у своїх споминах, пише він, що єпископ був приступною людиною, мав високі ідеали, відзначався товариською вдачею, був демократичних переконань і наскрізь ширий український патріот... був терпеливим і незвичайно виrozumілим, справедливим, немстивим і чемним для всіх, словом мав усі добрі прикмети такі потрібні в душпастирській праці, а необхідні в хвилинах і обставинах, серед яких йому доводилося працювати в Канаді. Для кожного мав добре слово, вислуховував клопоти фермерів і робітників, членів церковних комітетів, кожному старався знайти якусь раду чи прийти з поміччю, якщо для цього були засоби. Був надзвичайно скромний, покірний і щирий... і для себе навіть строгий. Жив бідно і вдягався невибагливо. Особливо цікавився студіюючою молоддю. Був її дійсним приятелем і батьком...” (Див. Українське Запомогове Братство св. Николая в Канаді, Альманах Золотого Ювілею 1905—1955, Вінніпег, 1957, стор. 54).

ристика стосується передусім українського національного табору, цебто католиків і православних, серед яких в тому часі йшла найзавзятіша боротьба. Він не розглядає нападів Російської Православної Церкви, як теж протестантських церков.

Якщо йдеться про меритум боротьби між католиками і православними, О. Назарук назагал не присвячує цьому багато уваги. Вправді він бере в оборону священників чужинців, які працювали на полі РГКЦеркви. Він також не вірить в римо-католичення української церкви (справа іконостасів). В єпископі Будці він бачить „добру” і „скромну” людину, але поганого організатора, якому бракувало належного підходу до громадських і церковних справ. Загал католицький О. Назарук неначе виминув в своїй характеристиці. Однак для цілості тогочасної проблеми церковних стосунків варто навести з того, що Назарук сказав на адресу греко-католиків на їхньому з’їзді, який відбувався в дні 28 лютого та двох перших днів місяця березня 1923 р. у Вінніпезі, коли то дискутувалася справа творення католицького Союзу Українців Канади.

„Ніяка організація, яка хоче дійсно жити, говорив Назарук до 300 сотень делегатів, не може тепер замкнутись перед ідеєю нації. Не може зробити цього церковна організація, хочби тому, що приклад любови своєї нації дає її сам Христос”. В цьому місці Назарук навів случай, коли то Христос плакав на згадку про загибель Єрусалиму. В дальшому Назарук так розумував:

„Національний рух пориває серця всіх людей, що мають в собі почуття справедливости. Національна ідея це тепер найсильніша з ідей, які ворущать людством — поруч ідей економічних, жолудкових. Людина живе не тільки хлібом, але й висшими справами. І всі висші справи зібрані мов в приязні в національній ідеї...”

Свою довшу промову „про організацію і пресу” О. Назарук закінчив такими думками, на адресу приявних на з’їзді:

„Ваша група, коли хоче думати політично, не може забувати, що крім неї є в Канаді й інші українські групи. З ними треба рахуватись з загально-національних причин!...”

Коли хочете сотворити дійсну організацію, мусите ви це перебудувати на ново в цім Новім Світі. Мусите мати якусь теорію, реальну користь принести своїй культурі і своїй нації, а передусім зірвати з дотеперішньою непродуктивною бороть-

бою проти інших українських груп, їх шкіл, їх інституцій і т.д.”¹⁵⁾

Наведені цитати О. Назарука в багато дечому доповняють ту безприкладну і шкідливу боротьбу, яка витворилася між українцями православними і українцями католиками. Не можемо погодитися з О. Назаруком, що вона велася за формальні тільки проблеми. Був в цій боротьбі також і зміст, але часто цей зміст був припорошений пустою формалістикою і грубими виступами.

Вже від початку церковних ускладнень в Една-Стар, а згодом в боротьбі між РПЦ і РГКЦ бачимо крім релігійних елементів теж національні. В першій добі нашої історії йшла також боротьба між греко-католиками й римо-католиками і знову крім елементу релігійного поважно висувався елемент національної ідеї, національного релігійного вивершення — справа власного єпископа, оформлення окремої церковної провінції, безпосередній зв'язок з матірньою церквою в краю і т.п. До національних атрибутів можна також зачислити традиційність й обрядовість, витворені в даному народі. За це йшов завзятий бій від оснування перших українських католицьких парафій аж до часу, коли то юрисдикцію обняв над українськими парафіями власний єпископ. Втручання в церковні справи українських парафій латинських єпископів залишило поважний намул на національних настроях серед греко-католиків і в пізніших часах, а заборона жонатому священству працювати серед українських парафій в Канаді уважалась латинщенням церкви і позбавленням довголітніх традицій і привілеїв цієї Церкви. Використовування в праці церкви священників іншої національності, народ уважав це неначе дальшим кроком в латинщенні, мимо цього що серед місіонерів були люди великої посвяти та багато причинились серед латинського священства до кращого розуміння проблем української церкви в Канаді. Тут маємо на увазі працю о. Ахілля Деляре з Чину Отців Редemptористів, о. Й. Жана з Чину Облятів, згадуваного вже Назаруком о. Ру та інших. Правда, були серед цього клеру і такі, які мали претенсії обняти адміністрацію церкви (пр. о. А. Сабурин), але ці претенсії ніколи не були підкріплені вищою церковною владою. Все таки того рода настанова створювала постійні побоюван-

¹⁵⁾ Канадійський Українець, ч. 14, 1923, Промова д-ра Осипа Назарука, надзвичайного делегата уряду ЗУНР про організацію і пресу, виголошена в першій дні Першого Домініяльного З'їзду Українців Греко-Католиків в Канаді”.

ня за майбутнє рідної церкви. Коли до цього додати, як це пише Назарук в своєму листі до В. Липинського, що владика Никита Будка часами висловлювався при порівнанні лантинського і грецького обрядів дуже ліберально, то це поважно насторожувало тих, які навіть в дрібницях добачували великі справи, а тим часом обряд для українського мирянина мав дуже велике значення, просто його ідентифіковано з його національністю. З огляду на цю обрядовість та із-за неї також легко приходилось російським православним вдиратись в церковні ряди Греко-Католицької Церкви.

На чисто національній ідеї виросла Українська Греко-Православна Церква, яка одверто стала конкурувати Руській Греко-Католицькій Церкві. Вже самі національні прикметникові придатки до назви обох церков „руський” і „український”, цебто старий національний термін і модерний новий, важили в дечому в національних настроях мирянства. До цього прийшло питання мови в богослуженнях та Літургії. Питання стояло, народна українська мова, чи стара церковнослов'янщина. Все це питання чисто національного порядку. Вони важили дуже багато в цій боротьбі, яка з раціональних заłoженъ переходила в боротьбу емоцій. Тому то О. Назарук намагався завернути цю боротьбу зі шляху емоцій на шлях конструктивного мислення, до спільної співпраці та в ім'я великих плянів цілої спільноти. До цього мав послужити саме елаборат Вячеслава Липинського, а який в основі мав базуватися на запитах О. Назарука.

Двадцять шість питань О. Назарука в справах релігії і церкви в історії України

Двадцять шість питань О. Назарука, поставлених Вячеславові Липинському, самі вже по собі становлять своєрідний елаборат і творять певну цілість, бо всі вони стосуються питання релігії і церкви в історії України. Відповідь на кожне з цих питань — це знову окремих більший елаборат. Хоча в своєму листі до Липинського О. Назарук так і каже, що „один дурень може завдати більше питань, ніж сто розумних може відповісти”, то з листи цих питань, які поставив Назарук, так і видно, що він дуже совісно пройшов історію України та вилуцшив з неї тверде зерно українського релігійного буття, можливостей його здорового росту, браку для нього відповідної атмосфери. Робить О. Назарук в цих питаннях аналогію до

інших подібних ситуацій, як не у власній національній історії, то в історії інших народів, щоб тільки збагнути суть боротьби, зглядно, в чому шукати правди, щоб ця полеміка була більш раціональна, чим емоційна. В одному автор питань є певний, що життя народу в кожній ділянці, а з тим і церковній, не стоїть на місці і воно мусить бути в постійному процесі. Вбачає він в цьому житті також щось основне, незмінне. Ще в іншому питанні він певний, що релігія і церква пов'язані з народом тісно і нероздільно. Багато інших інтерпретаційних міркувань насувається читачеві, коли знайомиться з питанням О. Назарука. Часами вони вже самі по собі дають читачеві певну відповідь і тому містимо їх в такому порядку, як він підготував це істориків Липинському. Цитуємо:

„Релігія і Церква в історії України

1) Чим і як причинилися релігія і Церква до витворення культури і до будови держави в всесвітній історії?

В історії української нації з'окрема?

2) Чи Володимир Великий приймав християнство в часі, коли Візантія була ще в зв'язку з Римом і на чім полягав той зв'язок?

3) Що саме спричинило остаточний розрив Візантії й Риму в церковних справах?

4) Чи українська і церковна влада стала по стороні Візантії а не Риму лише тому, що єпископат у нас складався з греків?

5) Які реалістичні й ідеалістичні мотиви спонукали частину українських владик і суспільности заключити унію з Римом? (Значіння упадку Царгорода в руки турків).

6) Яка була організаційна й культурна роля православ'я й унії від часу розлому нації на тлі релігійнім? Які важніші особистості були в обох таборах? (Вишенський — і чому він стояв на становищі, що Богу миліший невчений чоловік?). Хто з уніятів був душею цього руху і які були його ідеали? Як народ поставився до того всего? Чому Скит Манявський потрапив задержатися так довго при православ'ю? (Чому Буковина?).

7) Чи терор польської влади і школи єзуїтів перетягнули наших великих посідачів до латинства, чи ділала також безхарактерність? Чи є можливість означити вплив цих чинників процентово?

8) Що впливало на поворот нашої златинщеної шляхти до православ'я за Хмельниччини?

9) Чим різниться наше православ'я від російського? Чи в народі є яке розуміння цих різниць?

10) Коли появились перші секти на великій Україні? Які? Чому? Які є там тепер секти? Яка їх сила приблизна? (Пригадую собі, що Трохим Зінківський писав на ці теми). Роля сект? Чому нема сект між уніятами в Галичині, ні взагалі між українцями, що попали під Австрію?

11) Який був негативний а який позитивний вплив розколу на українську націю? Що тривкого збудували одні, а що другі? В літературі, архітектурі, малярстві, різьбі і котра з двох вір виявила сильнішу творчість національну і чому?

12) Чи унія скріпила ту частину української нації, яка пішла за нею, чи розбила? Який вона мала вплив на цілість нації? (Аналогія в Німеччині — про що є різні противні собі теорії у німців).

13) Коли на Вашу думку національне почування починає виразно зв'язуватися з обрядом і що властиво здержало наші маси від переходу до римо-католицизму?

14) Чи з евентуального переходу уніятів до православ'я була б яка користь для нації? Чи булоби лучше, якби православна Україна перейшла на унію? В чім булоби лучше?

15) Чи цілком автокефальна українська Церков булаб добра для нації? Що автокефалія помогла болгарам і сербам? Чи взагалі можлива автокефалія без своєї держави? (Про автокефалію у нас написав статтю у „Шляхах” Федорцева П. Рост. Заклинський, але він не має в тій справі потрібного історичного знання. Тоді він був студентом).

16) Чи автокефалія в силі зрівноважити позитивне значіння зв'язку наших Церков з великими і старими релігійними центрами Візантією і Римом, де витворені тривкі організаційні форми, бібліотеки, способи правління й контролі та взагалі величезний досвід і виднокруг? Чи після зірвання з тими центрами могла автокефалія причинитися до вироблення у нас самостійного способу управляти собою, втративши зв'язок з більшими виднокругами?

17) Чи цілібат священства шкідливий чи пожиточний для української нації? Яка роль монаших чинів?

18) Чи греко-католицизм повинен бути зреформований і в яких напрямках?

19) Які наслідки поведення большевиків супроти Церкви?

(Аналогія часів Великої революції у Франції. Чи відлучення Церкви від держави у Франції мало добрі чи злі наслідки для французької нації?).

20) Який вплив на культуру мав розкол християнства на східне і західне та розкол західного на католицьке і протестантське? Вплив на народи, які взяли участь в тім розколі?

21) Як зрозуміти це, що галицькі латинники, хоч є їх коло одного мільона не випродукували від часу Казимира ні одної культурної сили (вони уважають себе поляками), а мале українське плем'я на Буковині дало зовсім гарну літературу (Порівнай. Також ЛНВ. за серпень 1923, ст. 382).

22) Причини, длячого одиниці й загал так твердо держаться свого обряду? Чи форма ділає аж так сильно? Стиль? Краски? Звичка? Чому навіть атеїсти не покидають обряду? В чім магнет обряду?

33) Як саме релігія впливає на мораль людей у товариських і державнім життю в різних часах?

24) Як вияснити жадобу зневажування нашої Церкви християнами католиками?

25) Як і ким повинна бути ведена полеміка в справах обряду і віри?

26) Який вихід з релігійно-сектярського розбиття й заїлості? Чи є на те такі приклади з історії, з яких можна б і нам чогось навчитися?

Ми повністю навели питання О. Назарука, на які він шукав авторитетних відповідей у В. Липинського. Всі, вони пов'язані тісно з релігійною дискусією українців Канади після Першої світової війни. Ця дискусія виявила широку амплітуду різних проблем, від дрібних, маловажних або проблем жодного значення, які О. Назарук викпивав в листі до В. Липинського. Однак в питаннях О. Назарука до згаданого бачимо вже інші аспекти цієї справи. Це аспекти суттєво-історичні. Цим він неначе вказує, що серед дискусійної релігійної дрібничковости обговорювались в тому часі теж важливі релігійні питання українського історичного процесу в Україні, в минулому та того-часному.

Відповіді на повищі питання В. Липинський став містити у філадельфійському часописі „Америка”. В грудні 1923 р. вони були повністю готові. В 1925 р. ці відповіді були оформлені в окреме видання та появились випуском „Народної Бібліотеки „Америка”, ч. 17, п. н. **Релігія і Церква в історії України.**

ПОЧАТКОВИЙ РОЗВИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В КАНАДІ

Коли д-р Осип Назарук писав свою поглядову розвідку про українців в Канаді в 1923 р. п.н. „Як вилядає Канада і ми в ній” (була надрукована в тому самому році у віденському „Українському Прапорі”), він дав таку характеристику тогочасній українській інтелігенції в Канаді:

„Тої інтелігенції на цих величезних просторах дуже мало, писав він. Вона вся недавня й убога, на початкуючій дорібці й майже вся непевна завтрашнього дня. Тут джерело її неспокою і її великої, для європейця неймовірної рухливості”.¹⁾

Багато слушности в цитованому зазначенні цього надзвичайно швидкого суспільного обсерватора та глибокого аналітика. Однак, щоб прийняти ці його ствердження повністю за свої, треба було б ще сказати про розвиток цього третього стану українців Канади,²⁾ зокрема треба всесторонньо приглянутися не тільки статистичним цифрам, але теж кулісам, що цей процес створювали.

За нашими підсумками, які базуються виключно на пресових нотатках того часу, в 1922 р. працювало в Канаді чотирьох лікарів загальної практики й один дентист. Сюди належали: д-р Григорій Новак, д-р І. Оробко, д-р Б. Дима, та д-р А. Кібзей, а з дентистів тільки д-р Манолій Мігайчук, який був першим українським зубним лікарем в Канаді. Ще більше було адвокатів в тому часі. І так працювали в цій ділянці: Ярослав В. Арсенич, перший український адвокат в Канаді, Йосиф Дик, Михайло Стечишин, Василь Балешта, В. Вавринюк, Іван Басараб, Степан Савула. Всіх разом було сімох. Всі вони працювали на заході Канади. На факультеті права в тому часі студіювали: Михайло Лучкович (четвертий рік), Дмитро Якимішак (теж 4-ий рік), Теодор Гуменюк (4-ий), М. Мушинський (4-ий), Н. Козар і Іван Яців (3-ій).

1) „Український Прапор”, ч. 5, рік V, субота 3 лютого 1923.

2) Про початковий розвиток української інтелігенції в Канаді, див. „Історія українців Канади, праця автора, 1968 р., розділ „Третій стан”, стор. 232.

До 1921 року включно тільки 17 осіб здобули на канадських університетах свої „БіЕй”. І так Орест Жеребко, син Городенської Землі, був перший, бо здобув цей університетський титул вже в 1913 р. на Манітобському Каледжі. Після нього пішли наступні: Михайло Лучкович (1916), Федір Гаврилук (1916), Йосиф Шкварок (1915-1916, включно з ЕмЕй), Манолій Мігайчук (1917), Н. Козар (1917), Дмитро Якиміщак (1917), Василь Свистун (1918), Осип Мегас (1918), Андрій Загарійчук (1920), Іван Гнатишин (1920), Семен Савчук (1920), Корнило Продан (1920), який став першим українським агрономом з Бечелер оф Саєнс та зі золотою медалею, Д. Корчинський (1920), Д. Яців (1920), Юліян Стечишин (1921), В. Вавринюк (1921).

Кожного градуанта та професіоналіста українська преса вітала дуже тепло, в суперлятивах, та покладала надії на його працю для рідної спільноти в Канаді. З того приводу були поміщувані великі світлини а то й обширні статті враз зі заохотою навчатись в університетах та здобувати знання. Ці заохоти були часто перетикувані дегресіями про те, коли то до Канади приїжджали селяни і робітники, серед яких не було своєї інтелігенції а тим самим бракувало „повноцінного” проводу в суспільній праці українських поселенців. Часто також підчеркувано, яку то велику працю зробили ті, які вийшли з учительських семінарій та стали учителювати в народних школах на фармах та були основоположниками двомовної системи навчання.

Щоби мати повний образ про розвій тогочасної інтелігенції, треба було би дещо більше сказати про український учительський стан того часу, який саме став резервуаром для тих, які хотіли продовжати свої студії на університетах та добиватися вищих професійних позицій.

Знаємо, що в піонерській добі працювало три учительські двомовні семінарії в західних провінціях Канади: „Рутінієн Трейнінг Скул” (1905-1916) у Вінніпезі перших три роки, а потім в Брендоні, „Енґліш Скул фор Форінерс” в Ріджайні (1909-1916), „Інґліш Скул фор Форінерс” у Вегревилі (1913-1916). У всіх трьох школах, школились двомовні учителі. Назовні нічого не промовляло за тим, що школяться майбутні педагоги для двомовних шкіл, які були сіллю в оці тогочасним англосаксонським елементам. Що більше ці школи носили згірдливу назву „форінерс”. Найбільш пристойною була ще назва школи в Манітобі, яка, до речі, задавала тон двом другим школам і на ній, як на найстаршій та найбільш устаткованій, взорувались другі. Як тільки в 1916 р. нововибраний уряд Норіса в Манітобі злік-

відував цю школу, це саме зроблено в провінціях Алберти і Саскачевану.

Випускники цих шкіл отримували дипломи навчання третьої класи. Треба було закінчити дев'яту класу успішно та відбутися учительську практику, щоб отримати такий диплом. Це давало власникові повний кваліфікований титул до навчання в двомовних школах. Сьогодні це виглядає дуже мінімальна або і жодна кваліфікація для педагогічного стану, але не забувати, що в тому часі, англо-сакські інспектори висилали на ферми своїх коннаціоналів ще з меншими кваліфікаціями і до того без знання української мови. В чисто англійських школах кваліфікації учителів в початках теж не були вищі від українських.

За короткий час існування українських учительських семінарій в Канаді їх закінчило понад три сотні студентів, сама Манітоба видала 183 кандидатів. На часи, коли серед української іміграції були тільки фермери і робітники й до того з народною освітою зі „старого” краю а часто і без освіти, то загін цієї учительської інтелігенції мав величезне значення в дальшому формуванні української канадської спільноти. Учителі ці не тільки навчали українських дітей грамоти в англійській і українській мовах. Що більше, вони в своєму оточенні скоро ставали дріжджам у всіх процесах рідного корення, чи то в освітній, церковній, політичній, чи економічній площинах.

Коли знесено двомовну систему навчання в західних провінціях, авторитет двомовного учительства дещо обнизилося наслідком нагінки англосакських елементів. Двомовним учителям публічно закидували низький рівень навчання а найбільше те, що в цих учителів був брак „канадського виховання”, що в тому часі було рівнозначне з вимогою офіційної англізації шкільної дітвори.³⁾ Багато учителів з того приводу залишало учительську працю, бо багато із них присвячувалось цій праці з почуття обов'язку служити рідній дітворі та культурі батьків. Вже тоді ясно зарисовувався ідеологічно-політичний двоподіл канадської спільноти. З одної сторони був урядовий курс англізації, знова з другої оформлялась течія бачити Канаду як багатокультурну спільноту. Найяріше стирались ці погляди в провінції Алберти, де двомовних учителів усувано зі шкіл урядовими дорученнями.⁴⁾ Така „тверда постава” урядових чинників мала і добрі наслідки в тому, що поважна частина учителів рішила

³⁾ Т. А. Ястремський; Канадіянізація, Вінніпег 1946 р., стор. 110-111.

⁴⁾ Василь Чумер; Мої спомини, 1892-1942.

пробиватись в своїх студіях далше. І саме з цих учительських рядів піонерської доби стали виростати кадри лікарів, адвокатів, інженерів. Деякі і з цих учителів пішли в приватні торговельні підприємства тощо. Одним словом з цих учительських двомовних кадрів розвинувся в другій добі нашої історії третій стан української спільноти в Канаді.

При розвої української інтелігенції в Канаді відіграла ще значну роль Манітобська Колегія, яку утримували пресвітеріянські чинники, згідно Пресвітеріянська Церква. Манітобська Колегія мала крім університеської програми теж вищу середньошкільну програму для імігрантів, яка давала можливість студентам, які покінчили цю програму, продістатись на вищі університетські студії. За підсумками проф. І. Боберського, за роки 1903-1910 цю середню програму закінчило 193 студентів.⁵⁾ Хто мав закінчені ці студії, міг також навчати в народніх школах. З цієї програми вийшов саме Орест Жеребко, перший українець в Канаді з університетським дипломом. Хоча Манітобська (а радше Пресвітеріянська) Колегія мала за завдання школити молодих adeptів, які мали служити Пресвітеріянській Церкві, то з неї скористали багато українських середньошкільників, які з пресвітеріянськими віруваннями не мали нічого спільного, а які теж звідси продісталися на університети та поповнили ряди української інтелігенції в Канаді.

Крім Манітобської Колегії були ще інші пресвітеріянські осередки, які допомагали молоді українських піонерів здобувати середню освіту. В Сифтоні працювала якийсь час пресвітеріянська бурса для дівчат, з якої користали студентки, які хотіли закінчити нищу середню школу. Бурса ця не втрималася довго. Значно довше працювала дівоча і хлоп'яча бурса в Тюлоні під кермою відомого місіонера і філантропа, пресвітеріянського діяча д-ра А. Дж. Гантера. Подібна бурса працювала якийсь час в Алберті під кермою д-ра Гомера Ішю.

Заходить питання, в чому допомагали пресвітеріяни і наскільки вони допомогли студіюючій молоді добитися своїх цілей? Чому середньошкільна молодь українських піонерів, яких батьки були українського католицького чи православного віровизнання вступали на науку до каледжів або йшли жити до пресвітеріянських бурс? Щоб відповісти на це питання повністю, треба ствердити, що в той час на поселеннях по фармах не бу-

⁵⁾ Проф. Іван Боберський; Українці в Канаді, див. „Провідник”, Календар Канадійських українців на 1936 р., стор. 30.

ло середнього шкільництва. Воно було тільки в містах. Щоб посилати початкуючим піонерам дітей до міста — це було в тому часі понад їх фінансові спроможності. До пресвітер. бурс і каледжів було значно легше дістатися, бо тут їхні місії давали фінансову допомогу, часто безплатну а часами її можна було сплачувати довгими роками. Тут також треба підкреслити, що ті, які навчались в учительських семінаріях теж отримували допомогу з кас Міністерства Освіти даної провінції. Отож без фінансової допомоги в семінарях, бурсах та каледжах молодь українських поселенців не була б спроможна закінчити середню школу. При допомозі названих установ й інституцій пройшло середнє виховання понад пів тисячі українських студентів-середньошкільників. Звичайно, не всі вони стали учителями або пішли на університети. Деякі стали працювати в провінційних та муніципальних канцеляріях, подорожніх бюрох тощо. Всі вони разом стали творити хребет третьому станові української іміграції в Канаді.

Коли не стало учительських семінарій, тоді українські піонери дещо чулись вже на силах, щоб творити свої власні інститути й бурси, які допомагали фармерській молоді побирати середньошкільну науку в місті, як також звідси учащати на університет. Найперше постав такий інститут-бурса в Саскатуні, в 1916 р. і названо його Інститут ім. Петра Могили, згодом утворився Інститут ім. Тараса Шевченка в Едмонтоні, 1917, Інститут ім. Михайла Грушевського теж в Едмонтоні, але в 1918 р., Бурса ім. Митрополита Андрея Шептицького в Сент Боніфасі, 1918 р. Коцка у Вінніпезі. Обі останні бурси вийшли з однієї ініціативи, але пішли іншими шляхами. Остання не вдержалася довго. Бурса митр. Андрея Шептицького зліквідувалась в 1926 р., знова Інститут Шевченка в 1933 р. Найуспішніше працювали два інститути, а саме Інститут ім. Петра Могили та Інститут ім. Грушевського, який в пізніших роках переназвано на Інститут св. Івана.

Бурси й Інститути відіграли велику роль в продукції української інтелігенції та мали вплив на національну якість цієї інтелігенції. Без сумніву, що ця інтелігенція, яка проходила через ці всі виховні горнила, була бідною, але бідною в матеріальному змислі. Піонери батьки не в силі були дати багатого матеріального вивінування. Що більше, ця інтелігенція пробивалась часто своїми власними силами, заробляючи по скінченні шкільних занять на кусок хліба та на оплату школи. Але мала ця інтелігенція щось такого, чого сьогодні важко знайти в ка-

тегорії людей того самого стану. Мала ця інтелігенція певний молодечий месіянїзм народного служіння своєму народові. Ця служба була в обох видах, в слові і ділі. Студенти того часу були апостолами народної справи в кожному відношенні. Про цю велику посвяту О. Назарук передав в своїй студії таку картину: „Один з них дає мені 25 дол. на позичку національної оборони. По якімсь часі складаю йому візиту й бачу в хаті таке: голі стіни, стіл, на столі кілька книжок, ліжко, а на нім самота його дитина спить, накрита плащом. У кімнаті зимно, як на дворі.

„Накрийте її ковдрою”, кажу, „бо перестудиться”.

„Не маю”, відповідає.

„Чому ж не купите”?

„Треба мати кілька доларів...”

„Аджеж дали 25 дол. на позичку, хоч багаті давали по п'ять”.

Усміхнувся, махнув рукою й каже:

„Ет, я вже не так бідував, як тепер”.

„Я остовпів”, кінчає Назарук розповідь, називаючи тогочасних інтелігентів „ідеалістами чистої води” та „апостолами народної праці”.⁶⁾

Щоб дати повний чисельний образ інтелігенції того часу, треба теж сюди зачислити редакторів часописей та журналів, яких налічувалося тоді тільки 8, а які видавали п'ять тижневиків та один часопис виходив два рази на тиждень. Редакції часописей мали високий стаж серед суспільства а їхні редакції уважалися центрами організаційного і політичного життя.

Поважну цифру серед інтелігенції займали священники. В Українській Католицькій Церкві працювало тоді 30 священників, з єпископом на чолі, а в УГПЦ 8 на чолі з адміністратором. Крім цього було 70 сестер служебниць, які вели садочки, школи та несли допоміжну медичну опіку.

Такий був стан української інтелігенції в Канаді початку 20-их років а ще точніше в 1923 році. Порівняльно з 15-літнім минулим — це вже був великий крок вперед. В 1907 році з „Манітоби Трейнінг Скул” вийшли перші випускники цієї школи. Вони то враз з випускниками Манітоба Каледж оформили в тому році першу українську учительську організацію. Їх було 36-ох. Це був той перший паруст третього стану в Канаді, який

⁶⁾ О. Назарук: „Як виглядала Канада і ми в ній”, див. „Український Прапор”, ч. 5 (і наступні), 3 лютого 1923 р.

вирослав з українського канадського кореня. Крім цього працювало в Канаді ще около десятка українських священників в Українській Католицькій Церкві, з того п'ять священників не-українського роду. Їм до помочі було около 12 Сестер Служебниць. Понад десять українських проповідників працювало в Пресвітеріанській Церкві. Всі вони разом творили перший профіль української інтелігенції піонерської доби.

Отже, якщо порівняти 1907 рік з 1922-23, цебто рік піонерської доби з початковими роками другої доби, то з признанням треба підчеркнути, що українські піонери зробили милевий крок у продукуванні української інтелігенції за час цього п'ятнадцятиріччя. Все те не приходило легко. Учительські семінарі були вислідом їхніх довгих старань перед урядовими чинниками провінцій та змагань зі силами, які хотіли бачити Канаду одномовною та однокультурною. Коли ворожі сили перемогли і коли не стало двомовної системи та двомовних семінарів, піонери кинулись творити бурси й інститути. Без перших і других не було б можливостей розвитку української інтелігенції в Канаді. В цій боротьбі за культурний профіль українського піонерства приймала участь теж ця молодь, що школилась в цих семінарах, бурсах та інститутах. Тут вона в своїх гуртах діставала теж народну заправу до культурної праці свого народу. Наставлений процес культурного розвою продовжався і в добі між війнами. Правда, він може не був такий рапідний, як це відбувалось за час між 1907 і 1922, але він прибирав форму постійного розвою, незумовленого зовнішніми силами і без більших суспільних стрясень. Вирослав він також на ґрунті минулого та капіталізував його здобутки. Процес цей поглиблювався в різні ділянки професійного життя.

Ми щасливі, що маємо під рукою дані з початку 30-их років і можемо зробити зіставлення з двадцятими роками і побачити, який поступ зробила українська спільнота в цій ділянці. Над цими даними працював неструджений проф. І. Боберський.⁷⁾ Вони такі:

В 30-их роках працювало в агрикультурі 9 державних агрономів і 25 агрономів вже з університетською освітою. В шкільництві — 592 учителів і учительок в народних школах з англійською мовою навчання, 10 учителів середньої школи (т. зв. гайскул), шість абсольтентів музичної консерваторії та двох

⁷⁾ „Провідник”, Календар Канадійських Українців на 1936, проф. Іван Боберський, „Українці в Канаді”, стор. 30.

шкільних інспекторів. В інженерних науках — один копальняний інженер, чотири інженери електрики, один інженер механіки та чотири інженери архітекти. В медицині працювало 30 лікарів, дев'ять зубних лікарів, два хіропрактики, 12 аптекарів, 82 шпитальні мед-сестри, в адвокатурі — практикувало 17 адвокатів. (Вдійсності їх було 20 — М.Г.М.). Було вже чотирьох кваліфікованих книговодів. Поважно піднісся духовний стан. В Українській Католицькій Церкві було вже 64 священики та 49 кандидатів на священиків, знова в УГПЦ — 25 священиків з адміністратором на чолі. УПЦ мала шістьох духовників.

Як бачимо з повищих даних, учительський стан закріплювався в народних школах, поширювалась медична ділянка, зроблено перші кроки в інженерних науках. Поважно збільшився духовний стан українських церков. Правда, не обхопив даних І. Боберський тих духовників, які працювали в З'єднаній Церкві та Пресвітеріянській Церкві, як також Баптистській Церкві. За нашими даними в усіх трьох церквах працювало около 20 проповідників. Вилучено теж з цих підсумків духовників Російської Православної Церкви. Це мабуть тому, що ті, які осталися в цій церкві після відбутих процесів переходу з РПЦ до УГПЦ стали себе уважати тільки і виключно росіянами.

Правда, заподані повищі дані про українських професіоналістів першої половини 30-их років, яких проф. Боберський називає в своїй студії „українськими фахівцями” мають в собі деякі цифри з другої еміграції, яка прибула до Канади після Другої світової війни. Це число однак не велике і воно стосується агрономів, як також і передусім священичого стану обох традиційних церков. Число це не буде переходити 20. Точного розподілу важко провести. Мимо цього цифри, що їх видала піонерська іміграція, залишаються дуже імпозантними, а то тим більше, що між заподаними цифрами не маємо редакторів, учителів вечірніх і суботніх шкіл, диригентів хорів, просвітніх діячів, нотарів, урядників, переселенчих агентів, кваліфікованих підприємців, дослідників тощо, а у всіх цих ділянках в другій добі працювали вже кваліфіковані українські професіонали. Якщоб їх звести під одну цифру, вона сягала б около трьох сотень, а може навіть і більше.

Цікавий процес відбувся при вчленуванні другої іміграції в ряди професіоналістів та в процес загального українського канадського життя. Прибувши вже знаходили форми включитися в це життя безпосередньо або посередньо, або творили

нові організаційні форми, які в загальному доповняли українську канадську зорганізовану структуру.

Цілком інакше зложилась ситуація з тими інтелігентами, які прибули до Канади в часі першої іміграції, цебто перед Першою світовою війною. Вони не знайшли для себе клімату і можливостей включитися в тодішній українсько-канадський ріст. Побувши тут якийсь час, вони залишали Канаду. Так було з письменником Петром Карманським, учителем „Рутінієн Трейнінг Скул”, це саме приключилось з журналістом й економістом Іваном Петрушевичем, який виїхав до ЗСА. Виїхав до ЗСА д-р Олександр Сушко, літерат і науковець. Не затримався в Канаді А. Крижановський та інші, менш відомі. Яка причина цьому? Важко знайти відповідь без глибокої студії. На підставі поверховної студії-обсервації їхньої суспільної праці — можемо ствердити, що їм не легко приходилось знаходити спільну мову зі своїм оточенням та доростаючою інтелігенцією канадського терену. Найбільш яким конфліктом був виступ Петра Карманського проти тієї інтелігенції в його сатиричному циклі п. н. „Малпяче зеркало”, яке друкувалось в часописі „Канада” в 1913-1914 рр. Розсвареним виїхав з Канади д-р О. Сушко, Іван Петрушевич та інші. Заки дехто з них виїхав, вони міняли українські канадські середовища, а не знайшовши спільної мови, виїжджали з терену. Це тільки вказує на факт, що терен не був легкий до достосування й його могли тільки розуміти ті, що в тому оточенні виховувались, дозрівали й виростали. Знайти в ролі місіонера й апостола, не легко було уложитись тим, які жили в кращих крайових вигодах й цього місіонерства й апостольства, про яке говорить Осип Назарук, вони не шукали. В тій місії могли жити і витривати тільки ті, які виростали з місцевої гущі і свідомо і підсвідомо розуміли ці складні піонерські процеси й на фоні змагань за завтра хотіли стати цими апостолами майбутнього. Це була складна ситуація піонерської доби. Вона значно уляглась і менш скомпліковано оформилась в другій добі українського поселення в Канаді. Звідси той неспокій, якого запирмітив О. Назарук серед інтелігенції другої доби поселення. Ми назвали б творчим неспокоєм цієї молодії канадської інтелігенції, яка на своїх молодих плечах несла відповідальність за майбутнє цієї спільноти та шукала шляхів правильного напрямку. З перспективи часу сміємо запримітити, що вона у важких змаганнях між собою, як також зі своїм не зав-

жди прихильним оточенням знайшла правильний шлях росту й оформлення.

Авторові цієї студії приходилось вже працювати з вихованцями учительських семінарів, бурс й інститутів в часі третьої доби української історії в Канаді, цебто після Другої світової війни. З одними треба було бути в стику громадської праці на форумі Комітету Українців Канади, з іншими на стисло професійному відтинку а ще іншими на терені підготовки „Студій до історії українців Канади”. Хоча третю добу українсько-канадської історії ділило в деяких случаях декілька а то півстоліття й більше від піонерських часів, то мова в цих вихованців семінарів, бурс і інститутів була завжди місіонерська в слові, письмі і ділі. Це були апостоли, що йшли в громадській роботі через ціле їхнє життя. В цьому місці тільки примірно бажаюбся згадати хоч декілька імен тих, які дух понерства і місіонерства старались передати наступним поколінням. Тут вписуємо такі прізвища, як Василь Мігайчук, Іван Рурик, Ярослав Арсенич, Іван Сирник, Василь Сарчук, Микола Мандзюк, Теодор Марцінів, Андрій Загарійчук, Юліян Стечишин, проп. Іван Ковалевич, Корнило С. Продан, Теодор Боднар та ще інші, живучі, які впродовж історії українців Канади творили хребет українській спільноті в цій країні з девізою, щоб добро спільноти ставити вище власного. З природи і професії вони були провідниками народу. Саме вони давали хребет третьому станові та творили тверду опору під українську спільноту в Канаді.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЖИТТЯ 30-их РОКІВ В СТАТИСТИЧНИХ ЦИФРАХ

В альманахах „Провідник” за роки 1931-1936 появились статистичні підсумки довголітньої праці проф. І. Боберського над українськими парафіями та просвітніми організаціями в Канаді. Перші такі підсумки появились з терену провінції Манітоби в 1931 р., а в наступник роках зі Саскачевану, Алберти, а вкінці Східньої Канади. Появлялись вони під скромною, але багатомовною титульною назвою „ЧИСЛА”. Боберський любив числа а його сучасники, з якими він співпрацював, залюбки повторяли за Боберським, що студія без цифри і дати не є студією.

Як заподає сам Боберський, працював він над цією студією від 1925 до 1933 р.¹⁾ Видно, що це була не легка праця і вона вимагала таких пильних рук та витривалого ума, яким був саме Боберський. Це в дійсності є єдина студія організаційного життя українців між війнами. Вона включає релігійний і просвітний сектор.

До церковної системи Боберський включив теж Російську Православну Церкву, яка в тому часі в своїй організаційній системі, начислювала велике число українських вірних. Священик Пантелеймон Божик, який довгі роки працював в системі цієї церкви заподає, що Російська Православна Церква в початках 20-их років начислювала 130 парафій²⁾. В подавляючій більшості членами цих парафій були українці, передовсім галицькі москвофіли, „карпатороси” та українці східніх земель. Боберський взяв до уваги ті парафії, яких склад був майже український.

Включив автор до своїх „чисел” теж українські протестантські баптистські церкви, де теж були труднощі провести певну лінію українськості.

Як побачимо з понищих списків і табель, Боберський приділив теж велику увагу Товариству Український Робітничо-Фар-

1) Календар Канадійських Українців „Провідник” на 1934 р., Вінніпег, 1934, стор. 67.

2) Пантелеймон Божик, Церков українців в Канаді, Вінніпег, 1927, ст. 304.

мерський Дім, або коротко „ТУРФДІМ”. Він провів статистику організацій „з національною програмою” й організацій чи товариств „з інтернаціональною закраскою”. Як побачимо зі статистичних цифр, останні були дуже сильною організацією в тому часі, зокрема на сході Канади.

Йдучи за практикою автора подаємо назви місцевостей в англійській мові, як також значкування в латинській транскрипції. В той спосіб хочемо також улегшити набір друкарям. Вносимо однак до таблиць певні зміни. Замість старих і популярних назв вносимо статутіві і модерні. „Греко-католицьку церков” заступаємо сучасною назвою „Українська Католицька Церква”. На маргінесі також зауважимо, що в добі між війнами та в піонерській, вона носила назву „Руська Греко-Католицька Церква”. Замість „Старо-православна церков” даємо повну її назву „Російська Православна Церква” а замість „Ново-православна церков” — Українська Греко-Православна Церква (УГПЦ). Іншу номенклятуру в статистиці залишаємо за Боберським.

У списку ужиті слідуєчі скорочення: Просвітні організації з національною закраскою носять різні назви, напр. „Читальня”, „Народний Дім”, „Товариство”, „Інститут”, „Клюб”. Такі товариства позначені першими латинськими літерами слів, напр. „Просвітне Товариство „PRT”. Просвітні товариства з інтернаціональною закраскою носять звичайно назву „Товариства Український Робітничий Фармерський Дім (ТУРФДім). Вони позначені „ТД”, Стрілецька Громада — SH, Просвітно-руханкове товариство „Січ” — S, Українська Католицька Церква — UKC, Українська Греко-Православна Церква — UHPC, Російська Православна Церква — RPC, Колегія Християнських Братів — KChB, Школа Сестер Служебниць — SS, Інститут Могили — IM, Студентська організація (товариство, клуб) — ST, Пресвітеріянська Церква — PC, Баптистська Церква (також школа, лічниця) — BC, З’єдинена Церква (Юнайтед Чирч) (також бурса, лічниця) — UC, Бурса ім. Т. Шевченка BTS, Бурса ТУРФДому — BTD.

Імена народних англійських шкіл подані також при тих місцевостях, де учало значене число українських дітей.

МАНІТОБА

Ось такі організації існували в наступних місцевостях Манітоби (Місцевості, тут і в інших табелях, заподані після порядку латинської азбуки³):

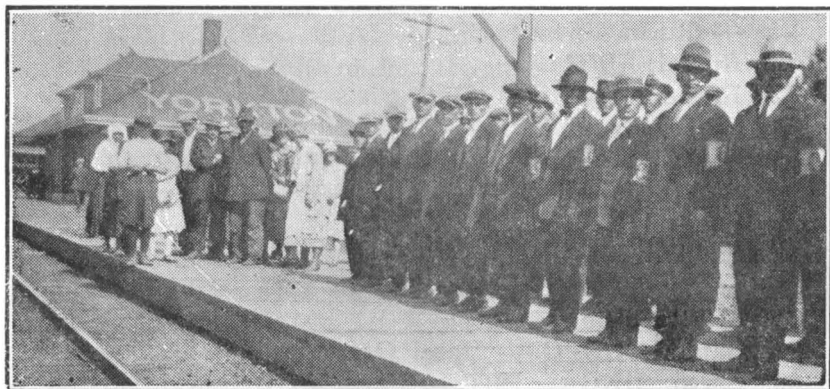
1. Alonsa: PRT
2. Angusville: UKC — PRT — TD Lake Dale
3. Arbacca: UKC —RPC — UHPC — PRT Arbakka
4. Arborg: UKC — UHPC — TD — Bjarme — Hayek
5. Arnaud: PRT
6. Arnes: UKC — Jaroslaw
7. Ashville: UKC —UHPC — PKT — Comrie
8. Beausejour: UKC
9. Belhampton: UKC — PRT
10. Benito: UKC
11. Perlo: UHPC — PRT
12. Birch River: PRT
13. Bohdan: PRT — Rhodes
14. Bright Stone: TD — Bright Stone — Red Deer
15. Brandon: UKC — UHPC — PRT — PRT — TD
16. Broad Valley: PRT — Pawlyk — Broad Valley
17. Brockenhead: UKC — TD — Brockenhead
18. Brookland: PRT — PRT — TD
19. Chatfield: UKC — UHPC — PRT — Wheat Hill
20. Caliento: UKC — UHPC — Kupchenko
21. Cooks Creek: UKC — PRT — Zhoda — Zoria — Pine Ridge
22. Cowan: UKC — Covan River
23. Dallas: PRT
24. Dauphin: UKC — PRT — PRT — BC — River Bank
25. Deepdale: UKC
26. Drifting River: UKC — Tartakiw
27. Dry River: UKC
28. Duck River: PRT — Duck River
29. Dufrost — PRT — Dufrost
30. East Selkirk: UKC — UHPC — PRT — TD
31. Elphinstone: — UKC — Morse — Horod

³) Календар Канадійських Українців „Провідник” на 1931 р., Вінніпег, 1931, див. стор. 55-58. „Числа” — число організацій в Манітобі”.

32. UKC — PC — PRT — Loon Lake — Ethelbert —
Demri — Doroshenko — Bell Creek — Rhodes —
Zelena
33. Fisher Branch: UKC — PC — PRT — Ringrose —
Fisher Branch
34. Fishing River: UKC — PRT — Norton — Borden —
Fishing River — Bell Creek — Zelena
35. Foley: UKC — PRT — Foley
36. Fraserwood: UKC — UKC — UHPC — PRT —
Fraserwood
37. Gardenton: RPC — RPC — UHPC — PRT —
Lukowce — Purple Bank — Koroliwka — Lord
Roberts
38. Garland: UKC — PRT — PC — Haig — Garland
— Gonta — Zalicia
39. Glennella: UKC — UKC — PRT — Budka
40. Gilbert Plains: UKC
41. UKC — PRT — TD — Willow Creek — Felsendorf
— Dniester
42. Glen Elm: — PRT — Chmelnytsky
43. Gonor: UKC — UKC — RPC — UHPC — PRT —
PC — Gonor
44. Grand View: UKC
45. Hadashville: UKC — Zamek — Birch River —
White Mouth River — Kipling
46. Hamerlick: UKC — PRT — Leland
47. Harod: UKC — Horod — Haig
48. Janow: (Elma) UKC — UKC — PRT
49. Keld: UKC — RPC — UHPC — PRT — PRT —
Lemberg — Mountain Stream — Kosiw
50. Komarno: UKC — Komarno — Light
51. Kulish: UKC
52. La Broquerie: UKC
53. Ladywood: UKC — Ladywood — Green Oak
54. Lennard: PC
55. Libau: TD — PC
56. Malonton: PRT — Malonton
57. McKenzie: UKC
58. McMunn: PRT
59. Mears: TD
60. Medica: PRT
61. Meleb: UKC — Meleb — Park — Cumming

62. Mellonville: PRT
63. Menzie: UKC — PRT
64. Merridate: UKC
65. Mink Creek: UKC — Borshchiw
66. Morweena: TD
67. Mountain Road: UKC — Mountain Road
68. Narol: TD — Narol
69. Oakburn: PRT — Rogers — King George
70. Okno: UKC — TD — Okno
71. Olha: UKC — PRT — Olha
72. Overston: PC
73. Ozerna: UKC
74. Pine River: UKC — UHPC — PRT — PC
75. Pleasant Home: PRT — TD — Plum Ridge
76. Poplar Field: — UKC — PRT — High Plains —
Dehowa
77. Poplar Park: UKC — UHPC — PRT — Poplar Park
78. Portage la Prairie: UKC — PRT — TD
79. Ranchville: UKC — RPC
80. Rembrandt: UKC — TD — Rembrandt — Sambor —
Brandbury
81. Rivers: UKC
82. Riverton: UKC — Progress
83. Roblin: UKC — PRT — PRT — Postup — Meridale
— Timber — Glen Eden
84. Rosa: UKC — PRT — Rousseau — River Ranch —
Baskerville
85. Rossburn: UKC — UHPS — PC — PRT — Mohyla
— Ruska Rawa
86. Russel: UKC
87. Ruthenia: UKC — Ruthenia — Chmelnytsky
88. St. Boniface: PRT — TD
89. St. Martin: PRT
90. St. Norbert: UKC — UHPC — PRT
91. Sadlow: UKC
92. Sandilands: UKC — PRT — Landson
93. Sandy Lake: UKC — RPC — PRT — PRT —
Martin Dale
94. Sapton: UHPC — Hazel Glen
95. Sarto: UKC — PRT — Sarto — Willow Plains —
Slawna
96. Scandinavia: UKC

97. Sclater: UKC — PRT — Sclater — Christiana
98. Seech: UKC — Seech
99. Senkiw: UKC — UHPC — PC — Rosa
100. Shoal Lake: UKC
101. Shorncliffe: TD — Shorncliffe
102. Shortdale: PRT
103. Sifton: UKC — RPC — UHPC — PC — SS —
PRT — PRT — Sifton — Mink River — Zoria —
Podolia — West Bay — Ukraine — Wycliff
104. Silver: UKC — PRT — Hasting — Ferrer
105. Sirko: RPC — Sunrise
106. Sky Lake: UKC — Adam
107. Spruce: UKC — Spruce
108. Stead: PRT
109. Stuartburn: UKC — PRT — Stuartburn — Prawda
— Becket
110. Sundown: UKC
111. Sunville: UKC — PRT
112. Sylvan: UKC
113. Talberg: UKC
114. Teulon: UKC — UHPC — PC — PRT — TD —
PC — PC — PC ...
115. The Pas: TD
116. Tolstoi: UKC — UHPC — PRT — Lord Roberts —
Bradley — Tolstoi — Zolota — Plankey Plains
117. Tout Aides: UKC — PRT — Horyn — Tout Aides

Перший січковий здвиг на Заході Канади, в Йорктоні, липень 1926.
Члени КСО очікують приїзду обозної команди з Вінніпегу.

118. Transcona: UKC — PRT — PRT — TD
119. Trentam: — PRT
120. Tyndal: UKC — PRT
121. Ukraina: UKC — PRT — Skala — Ferley
122. Valley River: UKC — UHPC — Trembowla
123. Venlaw: UKC — Venlaw — Ruskin — Wolodymyr
124. Vidir: UKC — RPC — TD — Hayek
125. Vita: UKC — UHPC — PRT — UC — SS —
Shewchenko — Somna
126. Volga: PRT — TD — Meadowland — Don
127. West Selkirk: UKC — PRT
128. Winnipeg: UKC — UKC — UKC — UKC — RPC
— RPC — UHPC — PC — PC — PRT — PRT —
PRT — PRT — PRT — PRT — PRT — SS — TD
TD — I M
129. Winnipeg Beach: TD — Melnytsia — Prou
130. Winnipegosis: UKC — PRT — Cork-Cliffe
131. Zalicia: UKC — PRT — Asquit — Riga
132. Zelena: UKC — PRT — Northcliffe — Hillcrest
133. Zhoda: UKC — UHPC — PRT — PRT — Franko
134. Zoria: UKC — PRT

Український хор Народного Дому співає над рікою Ред при твердині Ловер Форт Гері
перед три тисячами учасників Конгресу Британського Медичного Товариства,
29 серпня 1930 р. Диригент проф. Євген Турула.

Статистичний список Манітоби Боберський кінчає такими цікавими підсумками і заввагами:

„Число місцевостей, які мають якусь, хотяйби одну організацію	134
Греко-католицькі церкви	107
Просвітні організації, національні	92
Просв. організації, інтернаціональні	26
Ново-православні церкви	23
Старо-православні церкви	15
Сполучені церкви	6
Баптистські церкви	3
Пресвітеріянські церкви	2
Пресвітеріянські дома	2
Пресвітеріянські бурси	2
Школи Сестер Служебниць	2
Інститут Могили	1
Сполучений Дім (United Church — М.Г.М.)	1
Сполучений шпиталь (United Church — М.Г.М.)	1
Пресвітеріянський шпиталь	1
ЗАГАЛЬНЕ ЧИСЛО ОРГАНІЗАЦІЙ	288

У Вінніпегу мають свою домівку біблійники а окрему домівку адвентисти.

Належало би представити, котрі місцевості з українськими поселенцями не мають церкви і не мають просвітнього товариства.

Зладження цього перегляду забрало вісім літ часу, тому що дуже рідко хто відповідає на листа, а також тому, що люди часто не знають ні назвищ ні стану організацій у своїй власній околиці. Лише 3% українців відписує на листи.

З часом належало би представити стан майна і організаційної праці, а також подати членів теперішньої старшини і перебіг розвою і роботи від початку дотепер при кожній організації. Потрібні світлини будівель і старшини.

До місцевостей, де в народних англійських школах учиться значне число українських дітей, належать також:

Bartfield — Bartfield
 Basswood: — Fraser School
 Birds Hill: — Corona
 Fork River: — Noth Lake — Janowski
 Rackham: — Jack Fish Lake

Halich: — Halich
Camp Morton: — King Edward
Rorketon: — Wieden — Moose Bay
Tresham: — Slawna
Wisla: — Prince of Wales
Zbaraz: — Barrie

Студію свою про організоване життя українців Манітоби Боберський присвятив 60-річчю провінції Манітоби (1870-1930). Він також з цієї нагоди опублікував мапу організаційної сітки українців Манітоби⁴⁾

САСКАЧЕВАН

Після Манітоби в рік пізніше появились статистичні дані про організованість українців Саскачевану. Вони були опубліковані в „Провіднику”, календарі-альманасі за 1932 р.⁵⁾ Там теж помістив І. Боберський карту місцевостей з українськими організаціями. Вони такі:

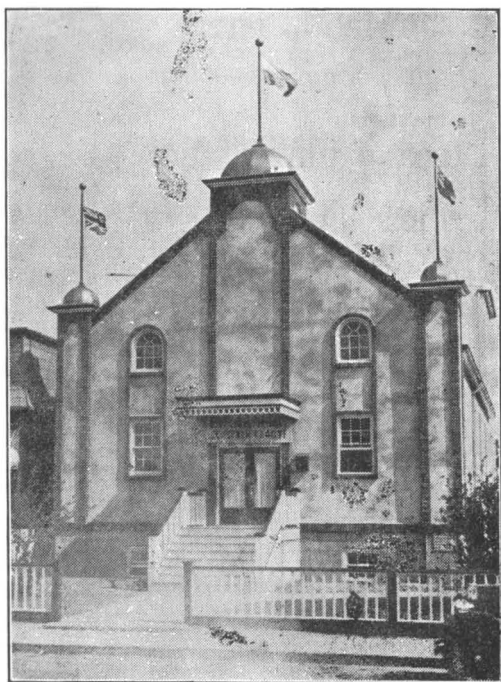
Alberttown: UKC
Alvena: UKC — UHPC
Amsterdam: UKC — UHPC
Arran: UKC — UKC — PRT
Beckenham: UKC — PRT
Bedfordville: UKC
Bienfait: PRT — TD — SH
Biggar: BC
Birmingham: UKC — PRT
Blaine Lake: PRT — BC
Bonne Madonne: UKC — UHPC — PRT
Burden: PRT
Brooksby: UHPC — PRT
Bruno: UKC
Buchanan: UKC — PRT
Burgis: PC
Calder: UKC — RPC
Candiac: UKC

⁴⁾ Мапа ця була поміщена в другому томі „Студій до історії українців Канади” авторства М. Г. Марунчака, Вінніпег, 1966-67, стор. 368.

⁵⁾ Календар Канадійських Українців „Провідник” на 1932 р., Вінніпег, 1932, стор. 49-52, „Числа — українські організації в Саскачевані”.

Canora: UKC — RPC — UHPC — UHPC — PRT —
 SH — TD — PC — ST
 Clair: UKC
 Colonsay: UKC
 Corland: UKC
 Cote: UKC — PRT
 Cudworth: UKC — UKC — UHPC — PRT
 Dana: UKC — TD
 Dobrowody: UKC — PRT
 Donwell: UKC — PRT
 Drobot: UKC — RPC — PRT
 Dysart: UKC
 Eagle Creak: BC
 Eatonia: PRT
 Edenbridge: PRT
 Edmore: UHPC — PRT
 Elfros: UKC — PRT
 Fenwood: UKC — UHPC
 Findlater: UKC
 Fish Creek: UHPC
 Foam Lake: PRT
 Fosston: UKC
 Guernsey: UKC
 Glaslyn: PRT
 Glen Elder: UKC — PRT
 Goodeve: — UKC — UKC — UHPC — PRT
 Grenfell: UKC
 Hafford: UKC — UKC — UKC — PRT — PRT — SH
 Hamton: RPC — PRT
 Hazel: UKC
 Honeymoon: UKC
 Hubbard: UKC — UKC
 Hyas: UHPC — PRT — BC
 Insinger: UKC — UKC — RPC — PRT — PC
 Ituna: UKC — UHPC — PRT — SS
 Jasmin: UKC
 Jedburgh: UKC
 Kamsack: TD — PRT
 Krasne: UKC — S — PRT
 Krydor: UKC — UKC — UHPC — PRT
 Meacham: UKC — UHPC — PRT
 Meat Park: UKC

Melfort: UKC
 Melville: UKC — UHPC — PRT
 Mikado: — UHPC — PRT
 Mitchellview: UKC — PRT
 Model Farm: UKC — S
 Moose Jaw: RPC — PRT — TD — SH — ST
 Mullock: RPC — UHPC — PRT
 Norquay: UKC — PRT
 Otthon: UKC
 Pelly: UKC
 Peterson: UKC
 Petrofka: UKC
 Plain View: UKC
 Ponass Lake: UKC — UKC — PRT
 Preeceville: UKC
 Prelate: UHPC
 Prince Albert: UKC

Дім Інституту „Просвіти” в Ріджайні,
 збудований в 1931 р., відкритий святково
 в дні 2 серпня 1931 р.

Prudhomme: UKC — PRT
 Radisson: UKC
 Rama: UKC — UHPC — PRT
 Ratner: UKC — PRT
 Redberry: UKC
 Regina: UKC — RPC — UHPC — PRT — PRT — TD
 — SH — ST
 Rhein: RPC — PC
 Rosthern: UKC — UKC — PRT
 Runnymede: UKC
 St. Julien: UKC — UHPC — PRT
 St. Phillips: UKC — PRT
 Samburg: UKC
 Saskatoon: UKC — UHPC — PRT — PRT — TD — IM
 — SH — SS — BC — ST
 Secretan: UKC
 Sopoff: UHPC — PRT
 Sheho: UKC — UHPC PRT
 Sokal: UKC — UHPC — PRT
 Springside: UKC
 Stenen: UKC
 Stony Creek: TD
 Stornoway: UKC — UHPC — BC
 Sturgis: UHPC
 Swan Plain: UKC — PRT
 Swift Current: TD
 Tarnopol: PRT
 Taylorton: UHPC
 Thodore: UHPC — PRT
 Tiny: UKC
 Tuffnel: UKC — UHPC — PRT
 Verigin: UKC — TD
 Viceroy: BC
 Vonda: UKC — UKC — UHPC — PRT
 Wakaw: UKC — UHPC — PRT
 West Bend: PRT
 White Sand: UKC
 Whitewood: UKC
 Whitkow: UKC — PRT
 Willowbrook: UKC
 Wimmer: UHPC — PRT
 Wishart: — UKC — PRT

Wroxton: UKC — UHPC — S
Yorkton: UKC — UKC — UHPC — PRT — S — SHB

Перегляд в числах представляється в цей спосіб:

Число місцевостей в Саскачевані, які мають якунебудь хотяття би одну організацію	117
Українські католицькі церкви	99
Українські православні церкви	37
Російські православні церкви	10
Балтистські церкви	7
Пресвітеріянські церкви	4
Школи Сестер Службниць	2
Просвітні організації національні	64
Просвітні організації інтернаціональні	10
Інститут Могили	1
Українська Колегія Християнських Братів	1
Стрілецька Громада	6
Товариство „Січ”	4
Студентський Гурток	4
В 117 місцевостях працювало організацій	249

АЛБЕРТА

З цифр, які заподав І. Боберський в 1933 р.⁶), виявляється, що організованість українців Алберти була слабша, чим в Манітобі й Саскачевані. Також працювала тут поважна скількість парафій Російської Православної Церкви. І так:

Andrew: RPC — PRT
Angle Lake: UKC
Bellevue: TD
Belis: RPC — TD
Beverley: RPC — TD
Boian: RPC — PRT
Boyal: UKC
Bruderheim: UHPC
Buford: UKC — RPC — PRT
Bushland: UHPC — PRT
Calgary: UKC — PRT — SH — TD
Carmar: UKC — PRT

⁶) Календар Канадійських Українців „Провідник”, на 1933 р., Вінніпег, 1933, стор. 50-52, „Числа — українські організації Алберти”.

Campbell: UHPC
 Cappon: UHPC
 Cardiff: TD
 Carvell: UKC
 Cash Lake: PRT
 Cereil: UKC
 Chipman: UKC — RPC
 Coalhurst: TD
 Coleman: RPC — TD
 Dalmuir: PRT
 Delph: UKC
 Deep Creek: UKC
 Dervent: UKC
 Desjarlais: — RPC
 Donatvill: UKC
 Downing: UKC
 Drumheller: TD
 Duvernay: RPC
 Eastgate: RPC
 Edmonton: UKC — RPC — UHPC — RPC — PRT —
 PRT — SS — BTS — IM — BTD — SH — TD
 Edward: UKC — RPC — PRT
 Egremont: UKC — PRT UHPC
 Eldorena: UKC — PRT
 Fedorah: UKC — PRT
 Gold Creek: RPC
 Height: UKC — PRT
 Halry Hill: RPC — PRT
 Hamlin: PC
 Hampa: UKC
 High Lake: UKC
 Hillcrest: TD
 Hilliard: UKC — PRT
 Holden: UKC
 Hymes Creek: UKC
 Innisfree: UKC — PRT
 Iron River: UKC
 Ispas: RPC — UHPC
 Jonkins: UKC
 Kahwin: RPC — UHPC
 Kopernick: UKC — RPT
 Krakow: UKC

Lake Elize: TD
 Lamont: UKC
 Lanuke: PRT — TD
 Lavoy: UKC — PRT
 Leduc: UKC — RPC
 Leeshore: UKC
 Lethbridge: UKC — TD
 Luscar: TD
 Maple Creek: RPC
 Medicine Hat: TD
 St. Michael: UKC — PRT
 Moon Lake: UKC
 Morley: UKC
 Myrnam: UKC — PRT
 Northern Valley: UKC
 Opal: UKC — PRT
 Pakan: RPC — TD
 Oerwent: UKC — PRT
 Peno: UKC — RPC
 Plain Lake: UKC — PRT
 Prosperity: UKC
 Radway Centre: — UKC — UHPC — PRT
 Ranfully: PRT — TD
 Red Water: UKC — UHPC — PRT

Гокеева дружина Інституту ім. Тараса Шевченка
 в Едмонтоні, „Едмонтонський першун” в 1930 р.
 Посередині Брат Методій, організатор дружини.

Rodgeford: UKC
 Rosedale: TD
 Raund Hill: UKC
 Royal Park: TD
 Seech: UKC — UHPC — PRT
 Shadro: RPC
 Shepence: RPC — UHPC
 Skaro: UKC — RPC — PRT
 Smoky Lake: UKC — UKC — RPC — TD
 Sniatyn: RPC — PS
 Soda Lake: RPC — PRT
 Spedden: UKC — PRT — TD
 Spirit River: RPC
 Stryj: UKC
 Sundland: RPC
 Tavatinaw: UKC
 Thorhild: UKC — TD
 Vaine: TD
 Vegreville: UKC — UHPC — PRT — TD
 Vermillion: PRT
 Wahstad: RPC
 Wasel: RPC
 Waugh: UKC — PRT — TD
 Wayne: TD
 Will Deer: RPC
 Wild Moose: RPC
 Wolf Creek: UKC
 Wostok: UKC — RPC — RPC — RPC
 Zawale: UPC — PC — PRT
 Mundare: UKC — UKC — RPC — RPC — RPC —
 UHPC — BTS — UC — SS — PRT — TD

Перегляд в числах представляється в слідуючий спосіб:

Місцевості в Алберті, які мають що найменше одну українську організацію	107
Українські католицькі церкви	59
Російські православні церкви	33
Українські православні церкви	14
Просвітні національні товариства	35
Просвітні інтернаціональні товариства	23
Стрілецька Громада	2

Січ	1
З'єдинені церкви	1
Пресвітеріянські церкви	2
Бурса ім. Т. Шевченка	1
Бурса ім. М. Грушевського	1
Бурса Робітничого Дому	1
Духовний алюмнат	1
Українська лікарня	1
Школа Сестер Служебниць	2
Разом в 107 місцевостях працювало 167 організацій.	

Східня Канада — Онтаріо, Квебек, Нова Скошія

Хоча організованість Східньої Канади в добі між війнами значно скріпилася, порівняльно з часами піонерської доби, то все таки вона не дорівнювала Заходів Канади.⁷⁾ Виявляється, що Монтреаль й надалі вів перед на Сході Канади, але Онтаріо, як провінція далеко висунулося наперед провінції Квебеку. Найдалше віддалений на сході був організаційний осередок в Сиднею, Новій Скошії. Організаційний стан всіх трьох провінцій представлявся наступно:

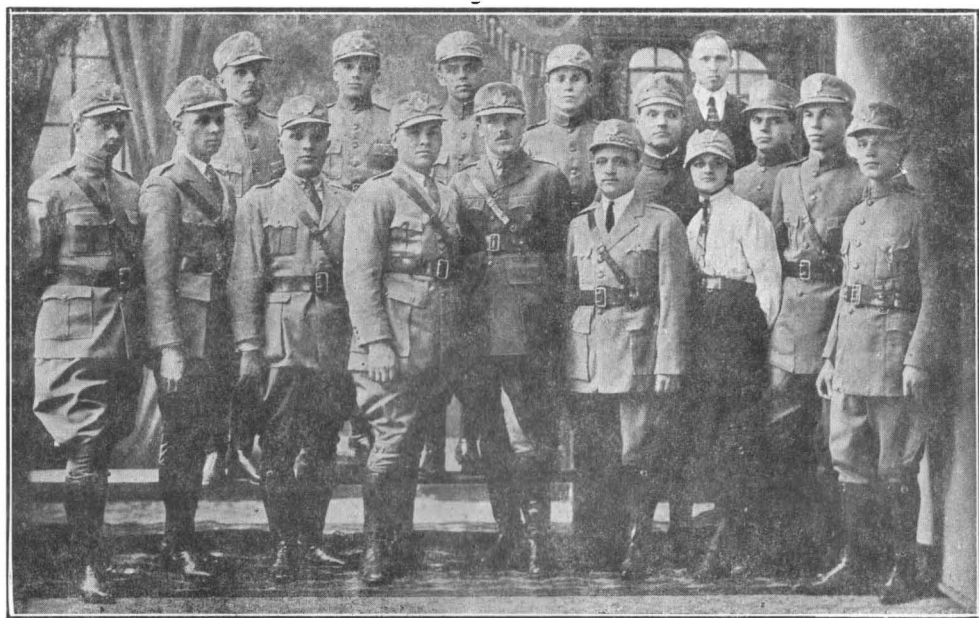
ОНТАРІО

Ansonville: TD
Brandford: UKC — PRT
St. Catharines: UKC — TD
Coniston: UKC — PRT — TD
Creighon Mines: UKC — PRT
Espagnola: PRT — TD
Ford City: TD
Fort Frances: UKC — TD
Fort William: UKC — UKC — RPC — UHPC — PRT —
PRT — TD — TD — SH
Hamilton: UKC — PRT — PRT — UHPC — TD
Kenora: UKC — PRT — TD
Kitchener: UKC — PRT — TD
Kirkland: PRT — TD
London: UKC — PRT — TD

⁷⁾ Календар Канадійських Українців „Провідник” на 1934 р., Вінніпег, 1934, стор. 66, „Числа — українські організації Східної Канади”.

Перша Канадійська Січова Сотня в Торонто, 1926 р.

Січовики Торонтонського Коша.

Oshawa: UKC — UHPC — PRT — TD
Ottawa: UKC — RPC — PRT — TD — S
Port Arthur: UKC — PRT — TD
Preston: UKC — PRT — TD
Sault St. Mary: UKC
South Porcupine: TD
Sudbury: UKC — PRT — TD — SH — S
Thorold: UKC — PRT
Timmins: — PRT — TD
Toronto: UKC — UKC — UHPC — PC — TD — SH — S
Welland: UKC — TD
Windsor: UKC — PRT — SN — S

КВЕБЕК

Montreal: UKC — RPC — UHPC — PRT — PRT —
PRT — PRT — PRT — TD — SH — S — SS —
SS — SS — SS

НОВА СКОШІЯ

Sydney: UKC — PRT

Як бачимо зі зіставлених цифр, в тридцяти місцевостях на Сході Канади працювало 104 організаційні клітини а ще точніше: на церковному відтинкові 24 українські католицькі парафії, 5 українських православних, 3 російські православні, на просвітньому: 26 національних товариств, 26 інтернаціональних (ТУРФДім), 5 Стрілецьких Громад, 7 Січей та працювало 5 шкіл, які провадили Сестри Службниці.

Кожні свої підсумки проф. Боберський кінчав проханням до читачів, щоб доповняли його дані своїми зауваженнями. Він був свідомий, що могли бути деякі місцевості, які при незначному населенні і з малою організованістю могли бути поминені. Домагався він також критики своєї праці в пресі та з проханням, щоб все листування спрямовувати на адресу Товариства Опіки.

Звівши підсумки зі Східної Канади, він зробив ще такі додаткові побажання: „Належалоби, писав він, зібрати ще місцевості, де живе значене число українців, а не мають ні церковної ні світської організації. З часом належалоби доповнити цей звіт числами українських товариств забезпечення, а також Рід-

ття в Канаді і подавати при кінці кожного року перегляд розвою і праці товариств, які займаються канадійцями”.

у не бракувало проф. Боберському й гумору, ко-чав наступними заввагами:

анню статистики повторяється незвичайно весела раїнці, яких проситься, щоби подали числа про й місцевості, або їх власного товариства, не від-листи, мимо цього, що залучається їм поштові ту листової відповіді. Видно ховають марки, зда-хсь приємніших листів, а на запит про українців ть помимо „смілих” пригадок і „ширих” поздо-м посилається. Навіть люде, які покінчили школи ють азбуку, не відписують хотяй мусять знати, відповідають все на лист. До цієї англійської заса-е не далися засимілювати. Витревалість при своїх ях і обичаях заслугує на подив. **Ми не дамось.** , ми — все однакі” (підкреслення наші).

ЗАГАЛЬНІ ПІДСУМКИ

ому виданні „Провідника”, календарі Товариства раїнськими переселенцями імени св. Рафаїла в Ка-., зведено підсумки українських парафій й орга-Канади. Хоча ці підсумки опубліковано в 1936 р., і вони стосуються початків тридцятих років. В ули це 1931-1932 роки. Табеля тим цікава, що во-гальних підсумках організованість українців цілої у часі. Виявляється, що в 2,106 місцевостей пра-йменше одна парафія або одна світська органі-

УЛАДИ які гуртують українців після провінцій

и церков і організацій	Бр. Кол.	Ал- берта	Саска- чеван	Мані- тоба	Онта- ріо	Кве- бек	Нова Скошія
Католицька Церква	3	102	108	110	21	5	1
Греко-Православна Церква		53	76	43	7	1	
Православна Церква		39	19	7	4	1	
Православна Церква			10	15	3	1	
Церква або Баптистська Церква		3	11	11	2	1	
(. Кат.)		1	2				
кий або Баптистський Дім				3			
ка або Баптистська Лічниця			2	2	3		
ка Бурса				2			
Службниць		1					
Службниць		2	3	1		2	
прав.)	1	2					
				1			
				1			
Хр. Шкіл			1				
емінар ОО. Василян		2					
Клюб		1	1	1	1		
ий Клубок		3	6	3	2		
овариства (нац.)	1	37	64	92	27	5	1
овариства (ком.)	3	28	10	25	27	3	
Державників		11	7	3	14	2	

Коли приглянутися bliще повищим статистичним даним впадає в око домінуюче число українських католицьких парафій. Їх 360. Це в порівнянні зі стратами, які понесла ця церква в першій добі історії українців Канади, поважна, ще передова сила церковного життя українців Канади. В черговості сили за католицькими парафіями йдуть православні парафії. На першому місці серед них висувалися парафії Української Греко-Православної Церкви. В початках 30-их років їх начислювано 160. Коли взяти проміжок часу від заіснування УГПЦ, цебто 1918 р., то 15-річчя цієї церкви увінчалось великими успіхами. З тих 160 парафій поважне число начислювали парафії, які відлучились від Російської Православної Церкви, знова решта (творилась в більшості з вірних Греко-Католицької Церкви. Другою православною церквою була Українська Православна Церква, яку творив о. д-р Йосиф Жук, звідси ця церква звалася також „Жуківською”. Її керівництво знаходилося в місті Картерер в ЗСА. Вона начисляла 30 клітин та 6 священників. Пресвітеріянські і баптистські громади начисляли 28 одиниць. Жаліти тільки, що дві ці церкви поставлено під одну категорію. Як одної так другої церкви провід не був в українських руках. В першій керівну роль відігравали англо-сакські елементи, знова в другій російські баптисти, з якими в тому часі українські баптистські громади творили одну спільну організацію. Щойно в пізніших часах українські баптисти емансипувались до повної незалежності. Мимо великих втрат, які понесла Російська Православна Церква на користь УГПЦ та УПЦ вона начисляла ще в своєму реєстрі 68 клітин. Проф. Боберський ввів їх до своїх підсумків тільки тому, що ця церква й надалі в більшості об'єднувала в своїх клітинах українсько-канадський елемент. Існували три фракції Російської Православної Церкви: одна з єпископом Арсенієм у Вінніпезі, друга з єп. Адамом Филиповським в Нью-Йорку, третя з єп. Йоасафом Скородумовом в Монтреалі. Подаючи ці дані Боберський підчеркнув, що всі ці три фракції ворогують зі собою, але „всі три епархії опираються головню на несвідомих українцях”.⁹⁾

Велику позицію в статистичній таблиці займають організації національного напрямку. Серед загального числа 227 одиниць Манітоба вела перед зі своїми 92 клітинами. За Манітобою йшов Саскатун зі 64 організаціями, тоді як Алберта начисляла тільки 37, знова Онтаріо ще менше, бо тільки 27 організацій-

⁹⁾ Цитований твір, стор. 30.

них одиниць. В протигагу до національних організацій працювало Товариство Український Робітничий Фармерський Дім. Це була чисельна організація і при тому дуже динамічна, зокрема в другій декаді нашого століття. Тут перед вели такі провінції, як Алберта — 28 клітин, й Онтаріо — 27 клітин. Близько їх стояла Манітоба з 25 організаціями, знова Саскачеван начисляв тільки 10 клітин.

Коли вже мова про ТУРФДім, то треба наголосити, що це була перша світська ланцюгова організація, яка оформилась на переломі першої і другої доби історії українців Канади. Ця організація успадкувала організаційну сітку Української Соціалістичної Демократичної Партії, яка єдина була ланцюговою організацією в піонерській добі, цебто перед Першою світовою війною. Її вчасне оформлення (1919-1920) після нагинки урядових чинників на громадян т. зв. „центральных держав” допомогло цій організації охопити широкі маси робітництва по містах, як також бідніше фармерство в поселеннях. Організація ця політично й ідеологічно орієнтувалась на політичні процеси, які проходили в УРСР.

Відділ Червоного Хреста С.Г.Д. в Ошаві, Онтаріо. Перший ряд, зліва: А. Лизун, П. Корнило, А. Шада, М. Сворик (сотенна), М. Шолдра, Г. Можевська, М. Сорокан; другий ряд: М. Кітєла, Н. Шештовська, Д. Гриців, Т. Цимбалюк, А. Вацко; третій ряд: А. Сіваковська, А. Майдан, А. Цимбалюк, М. Сіваковська, А. Вольна, М. Бойко. Червоний Хрест був організований в 1932 р.

Згодом, творяться в другій добі історії українців Канади нові ланцюгові організації, організації національного покрою, що своєю ідеологією і політичними заложеннями стали антиподом до інтернаціональної системи „ТУРФДім”. Першою такою організацією, що оформилася після Першої світової війни була Канадська Січова Організація, яка була основана 25 травня 1924 р. Пізніше ця організація переорганізувалась в Союз Гетьманців Державників і, як бачимо з обговорюваної статистики, вона начисляла 37 клітин. Сама назва цієї організації говорить про те, що в своїй праці і симпатіях орієнтувалась на український монархізм у виді гетьманської держави. Перед в „Січах” а згодом в СГД вело Онтаріо. Звідси почалася праця цієї організації. Там працювало 14 клітин. Дещо менше було їх в Алберті, 11 клітин. Після цих двох провінцій йшов в черговості Саскачеван зі сьоми клітинами. Найменше було їх в Манітобі, бо тільки три станиці.

Другою національною ланцюговою організацією, яка оформилася після Першої світової війни, був Союзу Українців Самостійників, в скорочені СУС, який постав в 1927 р. В рік після оформлення СУС-у постала ще одна національна ланцюгова організація під назвою Українська Стрілецька Громада, яка стала організувати українських ветеранів Першої світової війни. Коли СУС базував свою працю передусім на так званий першій іміграції, то УСГ а згодом Українське Національне Об'єднання оформлялись передусім з поселенців другої іміграції. Остоєю організації СУС — був Саскачеван, який начисляв 11 клітин, Онтаріо мало 7, а Манітоба 6. Українська Стрілецька Громада в скорому часі зорганізувала 15 клітин. Ще рапідніше оформлялось Українське Національне Об'єднання (УНО), близька по-сестра Української Стрілецької Громади, яка стала діяти вже в 1932 р. За короткий час УНО оформило 38 клітин. Найчисельніше працювала ця організація в двох західних провінціях, а саме Саскачевані (15 клітин) та Алберті (14 осередків). Сім осередків працювало в Онтаріо а тільки по одному в Манітобі і Квебеку. Ідеологічно і політично черпала ця організація свої соки з українського націоналістичного руху, який очолював полк. Євген Коновалець. Організацію цю, подібно як СУС в початках, звали націоналістами, тоді коли ТУРФДім комуністами. Коли стало працювати УНО, прихильників організації СУС популярно звали народовцями.

До ланцюгових організацій треба зачислити ще Українське Трудове Об'єднання, яке оформилось в 1930 році. Ідеологом й організатором його був д-р Микита Мандрика, який в своїй праці, як колишній соціяліст революціонер орієнтувався на другий соціялістичний інтернаціонал, але організація ця не знайшла широкого відзвучу в масах. Оформлено було тільки три клітини. Ця організація враз з іншими національними організаціями поборювали ідеологію і політику „ТУРФДім”.

Зі станових організацій працювали в тому часі студентські клуби і кружки, яких було 14. До певного ступня вони були ланцюговими клітинами, бо в більшості належали вже до Українського Центрального Союзу Українських Студентів, але в дійсності їх праця мала характер тільки льокальний і до цього були вони не надто тривкими в організаційній структурі. В 1932 році започаткувала свою працю ще одна ланцюгова організація, яка не відмічена в статистиці проф. Боберського, бо була в тому часі ще непомітним зародком, але яка згодом розкинулася у широку систему. Це було Братство Українців Католиків (БУК). Згадати треба, що вже в перших початкових роках всі ланцюгові організації стали творити свої жіночі і молодечі відділи, які згодом стали самостійними, але близькими організаційними посестрами своїх матірних мужеських відділів, а які теж відіграли поважну ролю у формуванні національної думки українства Канади. Всі названі організації, які охоплені статистичними даними проф. Боберського, в основі орієнтувались на потребу і розвій української культури в Канаді та на льояльність до канадської держави й його правління. Були вони враз з парафіями хребтом тисячних мас українських поселенців Канади й одночасно орієнтаєм для цих мас в культурному процесі канадської історії. Іншими словами, були вони виразником бажань цих мас, та формулювали вимоги цих мас на загальному культурному та політичному відтинку цілої Канади. Не було б цих організаційних форм, не стало б теж організаційної субстанції до життєвості цих мас, українства в Канаді.

ПОСЛІДОВНИКИ БОБЕРСЬКОГО В ШКІЛЬНІЙ СТАТИСТИЦІ

Заклики Боберського в пресі, як також в Календарях Товариства Опіки про потребу статистики української організованості в Канаді мали свій добрий відзив в праці Централі Товариства Рідних Шкіл в Канаді, яка зі своїм заіснуванням

в 1932 р. поставила одну зі своїх цілей перевести статистику українського шкільництва в Канаді. Йшлося про статистику суботніх і вечірніх шкіл, бо саме цими школами ця централю опікувалася та і їх організувала. Учителі цих шкіл якраз зорганізували цю централю. Передовиками були тут Андрій Загарійчук, Андрій Господин, Михайло Кумка, Юрій Цукорник, Євгенія Ситник та інші. В 1933 р. Централю Товариств Рідних Шкіл розіслала обіжники-запитники до заінтересованих, щоб схопити стан шкільництва, як теж видала в цій справі заклик в пресі. У висліді вдалося організаторам опрацювати досить докладно шкільництво Манітобі, і то правдоподібно з уваги на те, що осередок праці Централі РШ знаходився у Вінніпезі. Згідно зі заподаними в „Провіднику” з 1934 р.¹⁰⁾ в 1933 р. навчалось в Манітобі у вечірніх і суботніх школах 1,123 дітей. У Вінніпезі працювали Рідні Школи при таких організаціях: Український Народний Дім — 52 дітей, учителював Михайло Кумка, Канадський Український Інститут Просвіти — 132 дітей, учитель Юрій Цукорник, Рідна Школа Маркіяна Шашкевича мала на навчанні 72 дітей, учит. Григорій Кузь, Читальня Просвіти — 56 дітей, учит. Андрій Господин, Парафія св. Володимира й Ольги — 36 дітей, учителювали Сестри Служебниці. Сестри Служебниці вчили теж в Парафії св. Покрови, де було 125 дітей та в Парафії св. Евхаристії, де навчалось 87 дітей.

Були теж Рідні Школи на передмістях Вінніпегу, а саме: Бруклендс, де при Інституті Т. Шевченка навчалось 53 дітей, а учителював Ст. Шкрумеда, у Форт Руж при Товаристві „Кобзар” школа начисляла 55 учнів з учителем Ст. Шкрумедою. На Елмвуді при Товаристві Рідна Школа навчалось 25 дітей, учит. І. Савчук. Поза Вінніпегом в Манітобі були ще такі Рідні Школи: Транскона — Товариство ім. І. Франка — 50 дітей, учит. П. Петрушинський, Портедж Ля Прері — при парафії навчалось 28 дітей, учит. М. Семчишин, Елфістовн, Рідну Школу провадив Комітет Р. Ш., навчалось 41 дітей, учит. Й. Гаврачинський. В Брендоні було дві Рідні Школи, одна при парафії — 65 дітей, учит. Е. Метельський, а при Читальні Просвіти 31 дітей, учит. Ол. Мушій. В Росборні Рідну Школу провадив Народний Дім — 26 дітей, учит. П. Гайовський. В Давфіні при Народному Домі було 30 дітей, учителював Й. Гаврачинський. Цей сам учитель провадив школу при Народному Домі в Ангусвилі —

¹⁰⁾ Календар Канадійських Українців „Провідник” на 1934 р., Вінніпег, 1934, стор. 20, „Звіт Рідної Школи”, зладив Михайло Кумка.

51 дітей. В Шорт Дейлі при Товаристві ім. Т. Шевченка навчалось 17 дітей під опікою учит. М. Мельничука. Разом за нашими підсумками в Манітобі навчалось 1,123 дітей.

Віднотовуючи статистику манітобських українських вечірніх і суботніх шкіл, бажалобся зробити такі підсумки в провінціях Алберти, Саскачевану, Онтарію, як також Бритійській Колюмбії та Квебеку. На жаль, Централя Товариства Рідних Шкіл не зуміла перевести цієї так цінної статистики в інших провінціях. З Квебеку не відгукнувся ніхто. З Онтарію прислали звіти Кенора, Торолд, Вест Форт, Форт Вілліам, Форт Францес, але саме Торонто не подало жодних даних. Зі Саскачевану заподали Мус Джо і Бінфет, знова з Алберти тільки Калгарі.

Разом Централя Товариства Рідних Шкіл охопила своїми статистичними даними 29 шкільних осередків, а в них навчалось 1,417 дітей. Це далеко неповна цифра Канади. І тому в кінцевих підсумках автор цитованого звіту так і висловився: „Ми числили, що наших шкіл значно більше, та видно, що їх або нема або з якихось причин не прислали своїх звітів. Сподіємось, що в протязі біжучого року нам пришлють свої звіти всі інші Рідні школи і тоді ми будемо знати, як провадити і що треба робити, щоб вони були кращими”.

На жаль, не вдалось нам віднотувати точнішої статистики Рідних Шкіл, як це зробила Централя Товариства Учителів Рідних Шкіл в Канаді в 1933 р. Це велика шкода, що така статистика не була повністю проведена, бо сьогодні вона була б цінним джерелом для студій над шкільним питанням українців Канади, а зокрема в порівняльній статистиці це був би неоцінений матеріал.

Все таки Боберський на підставі загальних і здогадних підсумків подає, що стан Рідних Шкіл в тому часі коливався між 35 а 70 клітинами¹¹⁾). Виявляється, що це коливання було залежне навіть від пори року. Деякі школи працювали впродовж цілого шкільного року, а деякі тільки декілька місяців, зокрема в часі шкільних ваканцій.

Загальне заінтересовання навчанням дітей рідної мови було в тому часі досить поважне, коли в „Огляді важніших світових подій „знаходимо таку нотатку¹²⁾):

„Відрадною подією серед канадійських українців є щораз численніше поставання „Рідних Шкіл”. Під зглядом устроюван-

11) Див. цитований твір, стор. 30.

12) Календар Канадійського Фармера на 1925 р., Вінніпег, 1925, стор. 136.

ня таких шкіл ривалізують зі собою організації, стоячі на ґрунті національним, з організаціями пролетарськими, що гуртуються при „Робітничих Домах”, цебто організаціях ТУРФДім (під креслення наше — М.Г.М.).

Отже, якщо б до статистики Рідних Шкіл вчислити Рідні Школи при ТУРФДомах, то з певністю всіх Рідних Шкіл було би понад одну сотню в Канаді, в яких навчалось в загальному около 5,000 шкільної дітвори.

Треба також замітити, що українська дітвора також навчалась української мови в тих цілоденних школах з викладовою англійською мовою, які вели Сестри Служебниці. Такі школи існували: Вінніпег (Школа о. Миколая), Айтуна, Йорктон, Едмонтон. Навчання української мови відбувалось також при ма-настирях Сестер Служебниць. А їх було дев'ять: Монреаль, Вінніпег, Йорктон, Ріджайна, Айтуна, Саскатун, Давфин, Едмонтон, Мондер.

В Монреалі навчались українські діти рідної мови при парафіяльних католицьких школах, де вони крім мови французької й англійської були зобов'язувані вчитись рідної мови. Таких шкіл в Монреалі було чотири з 15 класами. З того Сестри Служебниці навчали 10 клас а світські учителі п'ять.

В доповненні до повищих даних варто згадати, що в Йорктоні в тому часі Брати Християнських Шкіл провадили середню школу під назвою Колегія св. Йосифа, де учні надобов'язково вивчали українську мову. Теж в Новіціяті й Алюмнаті Отців Василіян було ведено систематичне навчання рідної мови.¹³⁾

При бурсах і інститутах крім рідної мови проходило також навчання української історії та літератури. Зокрема це віднотовано в Інституті ім. Петра Могили в Саскатуні (осн. 1916), Інституті ім. Тараса Шевченка в Едмонтоні (1917-1933), Інституті ім. Михайла Грушевського (1918).

Не маємо теж твердих й остаточних даних про організаційну систему заповогових товариств. Знаємо однак, що в тому часі працювали вже три поважні інституції того рода, які обезпечували своє членство на випадок хвороби та смерти. Вже від 1905 р. вело працю Українське Заповогове Товариство св. Миколая. В 1921 р. постало асекураційно-доповогове товари-

¹³⁾ Календар Канадійських Українців „Провідник” на 1936 р. стор. 29-30.

тво „Взаїмної Помочі” — теж у Вінніпезі.¹⁴⁾ Тут теж оснувалось в 1922 р. Робітниче Запомогове Товариство (РЗТ). Всі три названі товариства мали свої відділи в цілій Канаді з тим, що два перші співпрацювали з національними організаціями, тоді коли РЗТ з ТУРФД-омом та йому спорідненими клітинами. Працювало в Канаді в тому часі ще 11 запомогових товариств, які зорганізувались при церковних громадах а між ними відомий Союз Українських Греко-Католицьких Братств в Торонто. У Вінніпезі працювало на окремому статуті Запомогове Товариство св. Івана Милостивого ще від 1911 р.

Статистичні дані, які опрацював проф. І. Боберський, як ми вже повище замітили, стосується перших тридцятих років. Вони не були зібрані в одному точному часі і тому можуть бути певні коливання. Все таки вони є найбільш точними даними відносно української організованости з того часу. Вони також до певного ступня часово збігаються з даними, що їх проголосив урядовий цenzус з 1931 р. про стан населення Канади. Щоб мати кращий образ заподаної повище статистики, подаємо підсумки урядового цenzусу.

В 1931 р. Канада начисляла 10,353,778 всего населення. З того українцями себе подали 225,113 осіб. До греко-католицького визнання определили себе 160,557 осіб, до греко-православно-го 55,386 осіб. Належали українці також і до інших віровизнань. І так: „З'єдинена Церква 3,667, пресвітеріяни 1,823, баптисти 1,262, невіруючі 1,215, лютерани 1,180, дослідники біблії 1,003, адвентисти 769, англікани 755, меноніти 385, протестанти 369, євангельська організація 344, п'ятидесятники 105, Армія Спасіння 44, ученики Христової Церкви 24, християни 23, мормони 20, християнське знання 6, брати з'єдинених братів 2, конфуціяни — 1, різні 359, не подали віровизнання 56.

Хоча урядовий цenzус заподав українців в 1931 р. на 255,113 осіб, то в дійсності українців в Канаді в тому часі було значно більше. Боберський оцінює це число на около 400,000. Відомо, що українців в тому часі при переписі населення записували після державного походження і так багатьох українців записа-

¹⁴⁾ Це допомогове товариство надзвичайно скоро розвивалося. Вже в 1928 р. воно мало 28 відділів в таких місцевостях: Вінніпег, Трансконна, Бруклендс, Форт Вілліям, Кенора, Виндзор, Порт Артур, Торонто, Брендон, Смоки Лейк, Ошава, Калгарі, Монреаль, Шіго, Порт Колборн, Тідор, Лак де Бонет, Вест Форт Вілліям, Мус Джо, Ванкувер, Вонда, Сент Боніфас. Див. Календар „Українського Голосу на 1928 р., стор. 230-232.

но австріяками, росіянами, поляками, як теж мадярами, румунами, югославянами тощо.

Цікаву картину представляє розміщення українців в більших міських скупченнях, які можна менш більш оформити на підставі цenzусу. І так: Найбільше зареєстрував українців Вінніпег — 25,000, Монреал — 12,000, Торонто — 10,000, Едмонтон — 7,000, Форт Вілліам — 4,000, Гамільтон — 4,000, Саскатун — 3,500, Ріджайна — 3,500, Ванкувер — 2,500, Калгарі — 2,500, Віндзор — 2,000, Брендон — 1,500, Порт Артур — 1,500, Ошава — 1,500, Мус Джо — 1,000, Сідней — 800, Летбридк — 800, Оттава — 500.

Без сумніву, що перед серед цих осередків вів Вінніпег з уваги не тільки на свою традицію та свій динамізм, але теж з уваги на чисельність українства. Тут в більшості приміщувалась майже вся українська канадська преса¹⁵). Тут теж мали свій осідок проводи церков, католицька і православна. Другим осередком відносно своєї динамічності був Саскатун, який з початком другої доби став відігравати важливу роль в українському суспільному житті Канади. На сході Канади ривалізували зі собою Монреаль і Торонто. З бігом часу останнє взяло пальму першенства. На заході Канади завжди мав забезпечене своє місце Едмонтон.

На підставі статистичних даних про українську організованість, про українське шкільництво, як також на підставі цифр цenzусу приходимо до заключення, що вже на початку 30-их років українська спільнота творила поважну організовану силу в церковному та культурно-освітньому відношенні. В тому самому часі подали себе за галичан тільки 1,172 особи, за буковинців — 182 та русинами звали себе ще 4,826 осіб (цenzус з 1931 р.). Коли порівняти ці цифри з цenzусом 1921 р., коли то галичан (галішен) начислювано 24,456, буковинців — 1,616 та русинів 16,861 (на загальну цифру українців 106,721), то і в цьому відношенні бачимо серед української спільноти Канади великий поступ національного дозрівання та тенденції до національної монолітності. Творення ланцюгових організацій також промовляє за національним вивершуванням цієї спільноти. На полі релігійному помітна гравітація до національно-тради-

¹⁵) Тут мали свій осідок: Канадійський Фармер (1903), Канадійський Ранок (1905), Український Голос (1910), Канадійський Українець (1911), Українські Робітничі Вісти (1919), Робітниця (1924), Православний Вістник (1924), Фармерське Життя (1925). Разом вісім пресових органів. Див. „Нове Поле”, Канадійський Альманах на 1927 р., Вінніпег, стор. 124-126.

ційного формування — поважний розвій Української Греко-Православної Церкви. На громадсько-політичному відтинкові помітна посилена диференціяція, — низка організацій з різними ідеологічними та політичними профілями. Це одночасно вказує на молодий організм спільноти. Тут містилася сила і слабкість цієї спільноти. Розвій рідного і приватного шкільництва також маніфестує вітальність спільноти та бажання жити в своїй традиційності. Все це процеси ломки та формування, без яких жодна спільнота не може стати монолітом. В заключенні можемо сміло сказати, що двадцяті роки та початки 30-их років — це найбільш бурхливі роки національного ферменту української спільноти в Канаді. Організаційна насиченість вірно віддзеркалює цей процес ломки.

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

в записках Онуфрія Гикавого *)

1918

25. 9. — „Конференція українських представників з генералом Кеченом в Грейт Вест Перманент Билдінг в год. 3-ій поплудні. Приявні: О. Гикавий, Т. Д. Ферлей, Я. Арсенич, Орадчук, І. Петрушевич, І. Слюзар, П. Войценко, Ф. Доячек, Вагнер, мейор міста, Сендзяк. Обговорено справу Українського Баталіону на Сибір”.

1921

11. 6. — За ініціативою Т. Ферлея О. Боянівський скликав до Народного Дому около 20 визначніших громадян, щоб нарадитись, яке заняти становище супроти Правительства (уряду) Петрушевича і його представника на Канаду о. Л. Сембратовича.

На нараду прибули такі особистості: О. Гикавий, О. Боянівський, Т. Д. Ферлей, Я. В. Арсенич, Я. Кунівський, В. Кудрик, А. Новак, П. Войценко, І. Трач, Й. Богоніс, С. Басістий, Н. Попель.

Після довшої дискусії вирішено, щоб вибрати шістьох осіб, які мали б інформувати й інформуватися в о. Сембратовича про всю політичну акцію відносно Галицької Республіки (Західної Української Народної Республіки (ЗУНР) — м.г.м.).

На внесок Я. В. Арсенича прийнято постанову, що таким зв'язковим буде провід учасників відбутої наради. Сюди ввійшли: О. Гикавий, В. Кудрик (редактори „Канадійського Фармера” та „Українського Голосу”), Т. Д. Ферлей, О. Боянівський, П. Г. Войценко, А. Новак.

*) Записки О. Гикавого починаються знаменною „конференцією” з 1918 р., на якій обговорювано питання „Українського Баталіону на Сибір”. Цю нотатку відновуємо для історії, хоча в основному записки О. Гикавого зосереджуються довкола років 1921-1923, коли діяв Український Центральний Комітет та Представництво Західно-Української Народної Республіки в Канаді. Не включуємо сюди записок, що стосуються приватного життя автора, його сім'ї, як також дрібних суспільних подій міста Вінніпегу.

28. 6. — Повище названі, яких в дальших записках зветься ексекutivoю, мали свої окремі наради, на яких обговорено потребу зустрічі з о. Л. Сембратовичем.

20. 6. — Відбулися наради з о. Л. Сембратовичем і делегація зажадала, щоб о. Л. Сембратович виказався „чим будь”, з чого б виходило, що він в дійсності є уповаженим представником ЗУНР. Приявні думають, що таке становище повинен займати чоловік світський. Також висловлено прохання, щоб о. Л. Сембратович поінформував українську пресу відносно справ Галичини.

У відповідь о. Л. Сембратович заявив наступне: 1) „Папери і документи, які малиби засвідчити його повновасті, він вислав назад до українського правительства для зміни, так, щоб він мав право діяти не лише в справах політичних, але й у фінансових. 2) Він не видить причин, чому він, як священник, не мігби займати становища представника уряду. При цьому він навів, що в деяких державах священники займали становища міністрів і при цьому начислив їх „щось шість або сім”. Впрочім, сказав він, він радо уступивби з цього становища. Навіть, якщоб треба було, він залишить священство. Для справи зробить все. („Дуже радо буде се робити” — дослівно в записках — м.г.м.).

12. 10. — Відбулася нарада в Арсенича (правдоподібно, в його бюрі — м.г.м.) в справі бондів. Були приявні: Ф. А. Боєр, Т. Д. Ферлей, М. Стечишин, О. Гикавий, І. Рудачек, І. Слюзар, П. Г. Войценко.

Ф. А. Боєр подав інформацію відносно закупу українських бондів. Заявив, що 1 червня 1921 р. дав Українській Місії у Вашингтоні 25,000 долярів а згодом в різний час ще три та п'ять тисяч долярів. Він предложив копію договору, заключеного між ним а правительством Петрушевича на продажу одного мільйона долярів українських бондів в Канаді.

На засіданні також обговорено справу кандидатури до виборів до Оттави і запропоновано на місце Д-ра Блека д-ра Йонкера. Боєр обіцяв підтримувати цю пропозицію в Оттаві.

12. 11. — Нарада в справі українських бондів. Приявні: Т. Д. Ферлей, о. д-р Й. Жук, о. П. Божик, Зигмонт Бичинський, М. Стечишин, О. Г. Гикавий, Д. Янда, П. Г. Войценко, І. Слюзар, І. Рудачек, В. Купченко, М. Пасічняк, О. Боянівський. С. Басістий, Василь Казанівський.

На нараді вибрано комісію, яка „має ширше обговорити справу цього товариства”. До комісії ввійшли: М. Стечишин, Д. Я. Якиміщак, О. Гикавий, З. Бичинський.

Також прочитано листа, виготовленого до президента Петрушевича. Листа підписали всі приявні з винятком І. Слюзара, І. Рудачека й о. Й. Жука, який опустив засідання перед закінченням нарад. Назву товариства відложено до наступної наради.

20. 9. — Нарада вибраної комісії. Не винесено жодних важливіших рішень.

21. 9. — Відбулася загальна нарада представників преси, груп і кооптованих членів. Вирішено, що назва має бути: „УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЯ в Канаді” (а також, як виявилось згодом, Український Центральний Комітет — М.Г.М.). Ухвалено статут чи радше принципи, згідно з якими члени мають працювати (в тексті „поступати” — м.г.м.). До окзекутиви ввійшли Я. В. Арсенич, голова, І. Слюзар, секретар.

На нараді обговорено питання участі в поході, який організували вінніпезькі підприємці.

25. 9. — Відбулося засідання дирекції Народного Дому, на якому прочитано і прийнято статут запомогового товариства п.н. „Кирило Методіївське Запомогове Товариство в Канаді”.

27. 9. — Між 10-11 год. вранці відбулася конференція з прайм-міністром Артуром Міеном. Приявні: Я. В. Арсенич, Т. Д. Ферлей, Г. Войценко, М. Стечишин, О. Гикавий, І. Слюзар, З. Бичинський, Ф. А. Боер. З прайм-міністром були дост. Стівенсон, міністер торгівлі і промислу, сенатор Шарп і заступник міністра справедливости Ньюкомб.

На нараді обговорено: Справу видавання громадянських документів з проханням, щоб українцям не вписувано „Поленд”.

2) Дозвіл на продавання бондів, 3) Надання жінкам не англійського походження громадянських прав, 4) Виступ прайм-міністра Міена на публічному вічу у Вінніпезі в справі Східної Галичини. Прайм-міністер „дав вдовольючі відповіді на три перші точки, а відносно четвертої сказав, що не може говорити на вічу (в справах Східної Галичини — м.г.м.), бо це час виборів.

28. 10. — Ввечері (год. 8) відбулися наради в бюрі Ф. А. Боера, Грейт Вест Перманент Билдінг при Головній вулиці (кімната 401-403), на якій Ф. А. Боер здав звіт зі своєї діяльності в Нью Йорку та Вашингтоні. Наголосив, що українські бонди вартости 9,000,000 продано Гарвей Фіск і за день-два гроші будуть вислані урядові ЗУНР у Відні. У Вашингтоні, сказав він, поробив заходи в справі предложення питання Східної Галичи-

ни на Конференції розброєння, яка має відбутися в дні 11 листопада 1921. Звітодавець запевняв, що делегати ЗСА будуть підтримувати справу Галичини.

На нараді були приявні: Т. Д. Ферлей, Я. В. Арсенич, І. Слюзар, І. Рудачек, П. Г. Войценко, М. Стечишин, о. П. Божик, Г. Курдидик, І. Ткачук.

1. 11. — Нарада в бюрі Ф. А. Боєра в справі кандидатури В. Свистуна і В. Балешти в Мекензі околиці, Саскачеван. Приявні: О. Гикавий, Т. Д. Ферлей, М. Стечишин, о. Ю. Крайківський. Останній заявив, що народ бажав би мати кандидатом В. Балешту. Відбута конвенція заявилась радше проти В. Свистуна. Ферлей і Стечишин з'ясовували це питання в іншому світлі. Коли в дискусії не прийшло до остаточного заключення, вирішено попросити обох кандидатів на інтерв'ю. Негайно зателефоновано до В. Балешти в Йорктоні та В. Свистуна у Вінніпезі. Нараду відложено до наступного дня.

На нараді представлено Юліяна Стечишина, який радився в Боєра, якби то отримати якусь фінансову допомогу для Інституту Петра Могили. Боєр запевнив його, що він напише листа до кількох мільйонерів — Мекензі... і Сер Шавнесія.

2. 11. — Нарада в бюрі Боєра. На нараді ті самі, що день перед тим. Прибули попередньо запрошені Свистун і Балешта. Останній заявив, що він не буде кандидувати, за те буде підтримувати кандидатуру В. Свистуна. о. Ю. Крайківський який репрезентував єпископа Н. Будку, заявив, що часопис „Канадійський Українець” не буде писати про кандидатуру В. Свистуна, ані проти, ані за. З цієї заяви Свистун був задоволений.

12. 11. — „Нарада в справі бондів в Арсенича. Приявні: д-р Р. Березовський, фінансовий представник українського уряду (ЗУНР — м.г.м.), який прибув до Вінніпегу з Вашингтону, щоб „розвідати як справа в дійсності мається з бондами”, далше Т. Д. Ферлей, І. Слюзар, М. Стечишин, П. Г. Войценко, З. Бичинський, Онуфрій Гикавий.

Д-р Березовський заявив, що „одномільйонову” позичку уряд Петрушевича не затвердив і нічого про це не знає. Грошей ніяких, ні Петрушевич, ні Цегельський не отримали від Боєра, окрім 4,000 доларів, які Цегельський отримав недавно. Дев'ять мільйонові бонди, які, як Боєр казав, продані в Нью Йорку, не продані і нічого про те не знає, хоча Боєр говорив, що він, Березовський, таку позичку вже заключив і підписав. Настоював, щоби продавання бондів застановити, бо й так час вийшов на 31 жовтня. Нарада тривала від 8:30 ввечорі до пер-

шої години по півночі. Розійшлися з тим, щоб зійтися завтра і обирати плян застановлення продажі бондів”.

13. 11. — Неділя. Знову в Арсенича. Приявні ті самі. По довшій дискусії над „найліпшою розв’язкою” застановлення продажі бондів прийнято вкінці пропозицію Арсенича, який запропонував наступне: Виготовити повідомлення до преси, в якому треба сказати ясно, що „позичку на одного мільйона застановляється з тої причини, що Боєр поробив інші фінансові зарядження, а ті, що вже бонди закупили будуть повідомлені”. Доручено Я. В. Арсеничу виготовити таке повідомлення. На цю пропозицію погодилися всі. Нарада закінчилася в год. 12:30 вночі.

14. 11. — Понеділок. Нарада в Арсенича. Приявні: Т. Д. Ферлей, М. Стечишин, П. Г. Войценко, І. Слюзар, І. Рудачек, З. Бичинський, д-р Р. Березовський, І. Ткачук, Г. Курдидик, Ф. А. Боєр.

„По довшій дискусії над справою бондів вручено Боєрові текст повідомлення, яке він мавби підписати й оголосити в українських часописах. Боєр заявив, що дасть свою відповідь в середу 16 листопада. „З його бесіди можна було виразно пізнати, що на застановлення продажі бондів не годиться”. Він заявив, що д-рові Л. Цегельському виплатив около 35 тисяч доларів на дипломатичні цілі. Д-р Березовський заявив, що він нічого про це не знає. Якщо Л. Цегельський отримав такі гроші, то вони пішли на його приватні справи.

Також обговорено причини, ради яких позичка понесла цілковиту невдачу. Найважнішою причиною було те, що Боєр не підняв з комітетом ніякої конкретної акції. Однак Т. Ткачук сказав, що позичка має повний успіх а доказом цього є те, що на вічах в Давфині, Етелберті, Минк Ривері, Косові, Келді і Сифтоні продано за кількасот доларів бондів.

Для приявних таке вияснення не було доказом успіху, „бо колиб Боєр був робив в повнім порозумінні з комітетом, то справа бондів стоялаб далеко краще”. Нарада закінчилася перед дванадцятою ночі. „Йдучи додому з Ферлеем я говорив дещо про мітінг, відготовує в своїх записках Гикавий, і Ферлей, між іншим, сказав: „Знаєте, а я думаю, щоб бонди продовжити”. „І я також так думаю”, сказав я, а це з огляду на консеквенції їх застановлення”.

16. 11. — Знову відбулася нарада в Арсенича в справі бондів. Приявні: Я. В. Арсенич, Т. Д. Ферлей, О. Гикавий, П. Г. Войценко, З. Бачинський, І. Слюзар, І. Рудачек, д-р Р. Бере-

зовський, Ф. А. Боєр і його адвокат МекЯгуе, який приїхав з Монреалю від імені Сан Траст Ко.

Ф. А. Боєр предложив привним лист, в якому закомунікував, що продавання бондів він задумує продовжати. „Ми на це не згодні“, пише автор записок, і по короткій мовчанці, Боєр зі своїм адвокатом вийшли.

Д-р Р. Березовський сказав, що вчора (15. 11.) на вимогу Боєра і його адвоката він вислав каблеграму до президента Петрушевича, щоб „сейчас затвердив бонди“. Ф. А. Боєр сказав йому, що коли президент Петрушевич не затвердить бондів, то він сейчас арештує д-ра Л. Цегельського за отримання грошей під фальшивими претенсіями.

„Березовський признався, що Л. Цегельський дістав 15,000 від Навігейшен Ко., а що не міг віддати позички, він в порозумінні з Г. Курдидиком зарядили в Боєра позичку на conto українських бондів, на що „предложили сфальшовані документи, підписуючи при тому д-ра Костя Левицького, як міністра заграничних справ“.

„Признався, що Л. Цегельський отримав около 36 тисяч доларів від Боєра і він з цієї суми не вислав до Відня ані одного цента. Ми йому порадили, щоб дорадив Л. Цегельському негайно виїхати до Відня, як також, щоб каблеграми від президента Петрушевича не показував Боєрові. Березовський сказав, що завтра (1. 11) має піти до Боєра і побачити договір, зроблений між Цегельським і Боєром відносно бондів. Арсеніч радив йому, щоб він і його закликав“. („Цього він не зробив“ — замічено в записках — м.г.м).

Перед закінченням наради дорадили д-рові Березовському, щоб наколи він прибуде до Відня, то „щоб сказав Петрушевичеві, що перед назначенням представника на Канаду має наперед порозумітися з нами (цебто з Українським Центральним Комітетом)“. Д-р Березовський радо прийняв цю думку і повідомив, що виїде до Відня 29 листопада.

21. 11. — Після четвертої пополудні я був в Боєра, пише Гикавий в своїх цікавих нотатках, бо д-р Палмер, організатор Консервативної партії сказав, що цієї ночі він виїде з Вінніпегу. Доячек був там також. Я застав о. Ю. Крайківського, І. Ткачука, Г. Курдидика, Гюстона і стенографку. Можна було запримітити, що Боєр готувався до подорожі. В розмові з Боєром так і було видно, що він думками був деінде. Боєр сказав, що він залишає підписку бондів аж по закінченні виборів й опісля буде знову продовжати. Показав підписаний Ткачуком документ,

що Ткачук отримав 11,690.94 дол. за його кількомісячну працю. Показав також рахунок, що правительство ЗУНР винно йому 30 тисяч доларів, які він видав зі своєї кишені на політичну кампанію". Тут автор записок додає таку фразу: „Значить блягував". Сказав ще також, що в четвер 24 листопада виїде до Оттави, де „мусить дістати свої гроші, бо тут не годен".

22. 11. — „Отримав від Гігейчука коверту і дізнався, що Г. Курдидик арештований".

1922

19. 4. — Відбулася третя з черги нарада уповноважених відносно влаштування української демонстрації. Між іншим, „З. Бичинський ставив сильний протест проти того, щоб о. Теодорович промовляв в Індастріел Бюро, мотивуючи тим, що англійський загал є протестантський і виступ греко-католицького священика (в тексті сказано „попа" — м.г.м.) підкопає повагу цілої демонстрації.

7. 5. — Наради Українського Центрального Комітету. Приявні: О. Гикавий, Т. Д. Ферлей, Я. В. Арсенич, І. Слюзар, З. Бичинський, О. Боянівський, В. Казанівський, І. Мудрий.

Вирішено, щоб редактори чотирьох часописів виготовили письмо на підставі ухваленної резолюції з 22 квітня і предложили перед цілий УЦК.

Заряд УЦК вибрано з таких людей: Т. Д. Ферлей, голова; О. Боянівський, секретар; І. Слюзар, касієр. Після цього обговорювано „провінційну політику". На питання, котру політичну партію годиться попірати, Слюзар висловив думку, що ліберальну, бо консервативна ніколи не поверне до життя, знова фермерська є тільки переходною, а ліберальна є повна свого існування. Бичинський заявився за прогресивною (консервативною* — м.г.м.), так само Стечишин.

Відносно українського кандидата у Вінніпезі, то всі погодились на Арсенича. Питання було тільки, з якої партії він мавби кандидувати: прогресивної чи незалежно-ліберальної. Ар-

*) В 1922 існувала прогресивна партія. Вона мала 65 послів в Оттаві. Її лідером був Форк.

Назву „прогресивно-консервативна партія" започаткували тоді, як Жан Брекен став її лідером, цебто на початку 40-вих років. Брекен був прем'єром „прогресивного" уряду Манітоби. Йому запропонували провід консервативної партії і він погодився, але під умовою, що партію перезвуть на „прогресивно-консервативну".

сенич не сказав своєї думки а узалежнив це від цього, що він ще над цим подумає. Нарада закінчилася в першій годині по півночі.

8. 6. — Нарада Українського Центрального Комітету в Українському Народному Домі. Приявні: Т. Д. Ферлей, проф. І. Боберський, Я. В. Арсенич, З. Бичинський, О. Боянівський, І. Слюзар, І. Рудачек, М. Стечишин і Петро Зварич, який був в дорозі до Європи. Саме тому передано до правительства Петрушевича деякі доручення та інформації відносно канадської акції в справі Східної Галичини.

На нараді вирішено також вислати делегацію до Оттави в справі громадянських документів і висланих до Оттави резолюцій, які були схвалені 22 квітня в часі всеукраїнської демонстрації-віча. До делегації вибрано Петра Зварича, Я. В. Арсенича а зі Саскачевану входилиби М. Стечишин або В. Балешта.

Пресова секція Українського Центрального Комітету також предложила плян оформлення архіву (правдоподібно, українського національного — м.г.м.) та „спосіб зібрання на цю ціль грошей”.

15. 2. — „Нарада УЦК в Українському Народному Домі в справі висунення українського кандидата до виборів. Між приявними були члени УЦК та „много інших представників товариств, щоб встановити кандидатуру українця без різниці на те, з якої партії він не бувби”. Нарадами проводив Т. Ястремський.

16. 6. — Між першою а другою годиною відбулися у Вікторія парку довірочні наради в справі вислання делегатів до Оттави. На нараді були: Проф. І. Боберський, Я. В. Арсенич, З. Бичинський, Т. Д. Ферлей, М. Стечишин і І. Рудачек. Місцем нарад була каварня „Джуліус Брадерс”. При обіді обмірковувано повище питання. Наслідком того, що приявні члени УЦК з конечности мусіли сидіти при двох осібних столах, наради відложено на пообідну пору у Вікторія парку.

Вирішено згодом, що Арсенич не зможе поїхати до Оттави тільки тому, що його „приявність є конечна у Вінніпегу з політичних причин”. Договорилися, щоб в цій місії до Оттави виїхав о. М. Оленчук, а коли б він відмовися, тоді М. Стечишин. До о. Оленчука мала піти делегація в особах: І. Рудачек, З. Бичинський, М. Стечишин, ще вечером того самого дня, а відтак зійтися всім знову в редакції „Українського Голосу”, другого дня в год. 3-ій пополудні.

Субота, год. 4, в редакції „Українського Голосу” відбулася нарада в справі делегації до Оттави. Приявні: І. Боберський,

Т. Д. Ферлей, З. Бичинський, Н. В. Бачинський, Я. В. Арсенич, М. Стечишин. Останній повідомив приyahних, що о. Оленчук, як йому переказав І. Рудачек телефоном, зразу не годився їхати до Оттави, однак опісля коли І. Рудачек завітав до нього, він дав свою згоду на виїзд.

Обширна дискусія вив'язалася над тим, в який спосіб з'ясовувати справу в Оттаві та переконати власті, щоб ці вписували до громадянських документів українську національність а не польську, тимчасову державність в Галичині. Вирішено як домагатися, щоб в документах записувано українців „Юкреніен оф Істерн Галіша”.

„Рішено також, щоб домагатися від доміняльного правительства акції відносно розположення обставин в Галичині, представивши йому теперішнє положення, серед якого українцям живеться під польською окупацією. Наради тривали до год. 5.30.

„Того самого дня вечером в залі Малої Церкви (тепер Катедра св. Володимира й Ольги) відбулися збори в справі назначення кандидатів до міських виборів. Збори були скликані на 8 вечером, але почались в год. 19.30. На зборах було делегатів від 18 товариств: Український Народний Дім, Інститут Просвіти, Читальня Просвіти, Запомогове Братство св. Миколая, Взаїмна Поміч, парафія св. Володимира й Ольги, Велика Церква (цебто парафія св. Миколая — м.г.м.), Студентський Кружок, Робітничий Український Дім, Відділ при Робітничому Домі, Драматичний Кружок при Робітничому Домі, Товариство на Елмвуд, Жіноче Товариство, „Канадійський Фармер”, „Український Голос”, „Канадійський Українець”, „Канадійський Ранок”, „Українські Робітничі Вісті”.

Як виявляється зі записок О. Гикавого, участь в нарадах брали також представники так званих прогресистів. Наради були дуже затяжні, бо закінчились щойно в год. 3-ій вранці. Цікаво, що 24 голосами проти 13-ти вирішено не підтримувати кандидатури П. Поповича, якого в кандидати висунула вже передше „Воркерс Парті оф Кенада”, цебто прокомуністична партія. На кандидатів від українців висунено Теодора Стефаника, Т. Ястремського, Осипа Дика, Я. В. Арсенича а також і М. Поповича.

Рішено наступної суботи, 24 червня, в тій самій залі скликати номінаційну конвенцію, на якій мається також запропонувати платформу, опрацьовану вибраними до цього трьома людьми.

Рішено також, що в конвенції не можуть брати активної участі представники української преси.

24. 8. — Відбулася нарада Українського Центрального Комітету, на якій були приявні: Т. Д. Ферлей, М. Стечишин, проф. І. Боберський, І. Рудачек, І. Слюзар. На нараді прочитано статут УЦК, зроблено деякі поправки та доповнення. Внесено також постанову, щоб зустрітися з адв. Е. Й. МекМурри в справі висилки делегації до Лондону.

2. 9. — Вечером в год. 9.30 приїхав д-р Осип Назарук.

3. 9. — В год. 8 ввечері в домі „Піплс Госпітал”, при вулиці Манітоба, відбулася нарада, на якій були приявні: Д-р Осип Назарук, проф. Іван Боберський, І. Рудачек, З. Бичинський, О. Гикавий, М. Стечишин, Т. Д. Ферлей. Перший промовив О. Назарук. Він сказав, що приїжджає до Канади, як надзвичайний дипломатичний відпоручник Західної Української Народної Республіки. Він подякував редакторам в імені правління за щире підтримування рідної Республіки та перепрошував, що уряд не відповідав на листи і телеграми в справі продажі бондів 1921 р. Проти д-ра Цегельського ведеться докладне слідство і самих закидів проти нього списано 41 сторінок машинового паперу. „Скандалу, якого допустився д-р Цегельський уряд не може публікувати, бо це захитало би його повагу, яку до цієї пори вдалося затримати перед політичним світом”.

Уряд утримується на фінансах, що напливають з Америки і Канади. Д-р О. Назарук прочитав фінансовий звіт за пів року, з якого довідалися приявні про „смішні” (надто малі — м.г.м.) видатки уряду ЗУНР. На одне міністерство припадало від двох до п’яти долярів місячно. Найбільше грошей видається на п’ять місій, бо аж 2,350 дол. на місяць. Діють наступні місії: Італія, Чехословаччина, Німеччина, Лондон, Америка.

Повертаючись до українських бондів О. Назарук заявив, що правительсто не то, що дозволило, але буквально заборонило Л. Цегельському всяку позичку в Америці. З усієї позички правительсто ЗУНР не отримало ані одного цента.

Надзвичайний відпоручник предложив документ, підписаний Боером, в якому він зрікається всяких претенсій до зібраних грошей з розпродажі бондів на користь правительства ЗУНР. Саме в той час Боер перебував у Відні (Бристол Готел).

Переказавши про положення в Східній Галичині і запевнивши, що справа незалежності країни буде вкортці вирішена, д-р Назарук заявив, що він приїхав до Канади в справі позички, яка мала би виносити двісті тисяч долярів.

Під кінець прийвні дорадили д-рові Назарукові, „щоб він відвідав більшовиків” (цебто Робітничий Український Дім та ціле середовище, яке в тому часі було дуже сильне — м.г.м.). Зустріч тривала три години.

6. 9. — Між год. 8-11 ввечері відбулася друга нарада з д-ром Назаруком. Приявні: проф. І. Боберський, І. Рудачек З. Бичинський, М. Стечишин, Я. В. Арсенич й О. Гикавий.

О. Назарук зреферував приявним свої відвідини в більшовиків в Робітничому Домі, ріг Причард і МекГрегор. Говорив з М. Поповичем, М. Шатувльським, М. Навізівським і трьома іншими. По довшій дискусії М. Попович заявив, що „зі справою позички для галицького правління віднесеться до організації, однак не виключеним є, що вони (члени прокомуністичного середовища — м.г.м.) не будуть виступати проти Назарука, але проти позички будуть виступати з тої причини, що її будуть попірати ворожі елементи”.

Д-р Назарук також поінформував, що відбув візиту в єпископа Будки, майже через цілий день. Від єпископа Будки „почув дуже прихильну відповідь в справі позички і зробив заяву, що його 180 парафій можуть зараз зложити по 100 доларів позички”. Сам сією справою займатися не може, бо осінню цього ж року мусить їхати до Риму, бо саме йому скінчився 10-літній побут в Канаді”. Що до висоти позички, то погоджено, що її висота повинна бути 50,000 доларів. Назарук і Гикавий були за 100,000 позичкою.

Вирішено, що заки приїде д-р Лука Мишуга з ЗСА, д-р О. Назарук має виготовити комунікат, який відповідавби інтенціям правительства ЗУНР та українцям Канади. Також замічено, що проф. І. Боберський написав був листа до правління ЗУНР в справі позички, зарядженої д-ром Цегельським і Ф. А. Боєром в 1921 р. і дістав був відповідь, що „від нього перший раз чули про цю позичку”.

Знова д-р О. Назарук добавив, що о. Л. Сембратович минулого року написав був до правління листа в справі номінування його представником на Канаду й одночасно прибив на листі печатку, в якій було заподано, що він вже є таким представником.

15. 9. — Нарада в Українському Бюрі при 247 Манітоба вулиці (Бюро Представництва ЗУНР на Канаду). Приявні: Д-р О. Назарук, д-р Л. Мишуга з Америки, проф. І. Боберський, о. П. Олексів, Я. В. Арсенич, О. Дик, О. Боянівський, М. Стечишин, З. Бичинський, І. Рудачек, О. Гикавий. Нарада почалася у 8-ій год. вечером доповіддю д-ра Л. Мишуги про позичку

з 1921 р., яку провадили Л. Цегельський і Ф. А. Боєр. Доповідач заявив, що він нею „не інтересувався і предвиджував погане її закінчення тому, що не була правительством затверджена. Щоби та позичка не пошкодила новій позичці, д-р Мишуга виготовив відповідну заяву, як від представника правительства і помістив її в українській пресі (пр. в „Канадійському Фармері” поміщено з дня 28. 9. 1922 р.).

Д-р О. Назарук перечитав нам виготовлену ним статтю про нову позичку на 50,000 долярів, яку приявні прийняли в цілості. Нарада була довша, бо закінчилася в год. 11.30 ввечорі.

В Українському Бюрі відбулася чергова нарада, на якій обговорено програму віча, яке мало відбутися 24 ц.м. у Вінніпезі. Приявні: Д-р О. Назарук, проф. І. Боберський, М. Стечишин, З. Бачинський, І. Рудачек, О. Дик, О. Боянівський, Я. В. Арсенич, О. Гикавий. Програма нарад була довга і тривала до год. 12 ночі а тому, що не була закінчена, відложено до наступного засідання, на 20 ц.м.

20. 9. — Нарада в „УБ”. Приявні: Д-р О. Назарук, проф. І. Боберський, М. Стечишин, З. Бичинський, О. Дик, Я. В. Арсенич, Д. Якимішак, проф. Боберський. Останній поінформував, що посол Н. А. Григорчук не запевнив, чи він зможе прибути з Етелберт на віче та бути його предсідником з уваги на те, що його дружина хвора. По довшій виміні думок посол Якимішак дав себе переконати, що він повинен зайняти місце предсідника на случай відсутности Григорчука. Якщоб Григорчук прибув, тоді Якимішак занявби місце заступника предсідника. Обговорено також низку інших поточних справ. Наради закінчено в год. 11.30. Детальніші питання віча мали ще бути обговорені в дні 23, в суботу перед самим вічем.

22. 9. — Відбулося в Борд оф Трейд велике всенародне віче з великим успіхом.

25. 9. — Відбулася нарада в Бюрі Представництва ЗУНР, на якій були приявні: д-р Назарук, проф. Боберський, М. Стечишин, З. Бичинський, Я. В. Арсенич, О. Боянівський, О. Дик, О. Гикавий.

На нараді звітовано про успіх віча та обговорено справу дальшої акції. Ведено дискусію над створенням позичкового комітету. Також предложено, щоб Представництво заплатило 85 дол. за залю а збірку з віча, щоб віддано Українському Центральному Комітетові. Проф. Боберський заявив, що він дасть відповідь на найближчому засіданні УЦК. Арсенич погодився зробити доповідь про збірку.

27. 9. — Відбулася нарада УЦКомітету. Приявні: проф. І. Боберський, М. Стечишин, З. Бичинський, О. Боянівський, І. Рудачек. Д-ра О. Назарука не було, бо мав доповідь на вічу в Елмвуді і прийшов на нараду аж після 11-ої год. ночі. Я. В. Арсенич теж не прибув, бо був перешкоджений.

Приявні застановлялися над ходом збіркової акції — позички ЗУНР. Під кінець нарад О. Боянівський підніс справу помешкання д-ра О. Назарука. Заявив при цьому, що його перебування в домі д-ра О. Сушка „утруднює успішне переведення позички”. Його заяву підтримав З. Бичинський.

2. 10. — Ред. О. Гикавого відвідав, в його бюро, проф. І. Боберський. В розмові з ним він інформував його про свою роль як „Відпоручника Галицького правительства, а д-р О. Назарук уважався Надзвичайний делегат Галицького правительства. Він також висказав „своє здивування на домагання, щоб в домі Сушка не перебував Назарук”.

17. 10. — Відбулися наради УЦК в домівці Галицького Представництва. (В записках не подано змісту нарад — м.г.м.).

10. 10. — Відбулися наради членів УЦК в Українському Народному Домі. Брала участь: Т. Д. Ферлей, Я. В. Арсенич, М. Стечишин, З. Бичинський, І. Рудачек. В загальному застановлялися над позичкою Національної Оборони та „яке становище має заняти УЦК” і т.п.

20. 10. — Нарада УЦК в домівці Галицького Представництва, 247 Манітоба аве. Приявні: д-р О. Назарук, проф. І. Боберський, Я. В. Арсенич, З. Бичинський, М. Стечишин, Т. Д. Ферлей, О. Боянівський, І. Слюзар, О. Дик.

„Про справи, які мав піднести голова УЦК Т. Д. Ферлей, І. Боберський вже знав і випередив нас”, пише О. Гикавий. „Він заявив, що гроші зі вступу на вічу він віддасть УЦК і що УЦК має повну контролю над грішми, зібраними на позичку. Дискусія вив'язалась над тим, про яку саме контролю ходить для УЦК. Контроля УЦКомітету має бути не така, щоб лише вглядати в рахункові книжки але щоби мати контролю над видатками грошей. І. Боберський, між іншим, заявив, що представництво платить за домівку 65.00 а за уживання меблів, опал і світло 31.50. Дальше, що з позички він має дістати 400.00 дол. а д-р Назарук 600.00 „як на перші розходи”.

Д-р О. Назарук вповні погодився, щоб „УЦК був повністю відповідальний за успіх або невдачу позички”.

В дальшому розпочалась дискусія та планування маршрути д-ра О. Назарука, але зогляду на пізну годину, відложено дис-

кусю на наступне засідання, яке заповіджено на 22 жовтня, в неділю.

26. 10. — В Читальні „Просвіти” відбулися збори представників товариств Вінніпегу. Збори були скликані в цілі поширення акції відносно позички у Вінніпегу, іншими словами, „ціль була, щоби товариства вибрали собі місцевий комітет для переведення позички в місті Вінніпегу”. На жаль, „цеї цілі не досягнуто”, бо „деякі з приявних почали накидатися на Український Центральний Комітет та квестіонувати його легальний вибір і т.п. Бачучи це, Арсенич вніс резолюцію, щоб УЦКомітет зрезигнував на найближчому вічу, яке він скличе”. За цим внеском голосувало 22, а проти 4. УЦК „атакували Барицький, Барилук, Драль, Дик й інші католики”. Після цього „проф. Боберський виголосив одногодинну промову, в якій заявив згоду на перебудовання УЦК”.

28. 10. — В домівці Галицького Представництва відбулася нарада УЦК. Приявні: Т. Д. Ферлей, М. Стечишин, Я. В. Арсенич, З. Бичинський, І. Слюзар. І. Боберський залишив записку, в якій виправдувався, що не може взяти участі в нарадах з уваги на його участь в тому часі на вічу на Брукліндс. О. Дик з’явився, але не ждав на других і відійшов.

На нараді обговорено справу майбутнього віча (на якому мала бути дебатована резигнація УЦК — м.г.м) та його програму. Рішено заголосити віче не в пресі а вислати до організацій індивідуальні запрошення. Постановлено, що віче має відбутися 5 листопада в Інституті Просвіти.

3. 11. — В Українському Народному Домі відбулася нарада УЦК. Приявні: І. Боберський. Т. Д. Ферлей, М. Стечишин, З. Бичинський, І. Слюзар, д-р Б. Дима, д-р М. Мігайчук, І. Рудачек. На нараді прочитано листа від правительства Петрушевича до проф. Боберського з липня 1921 р., в якому доручувано згаданому перевести справу позички в Канаді. В тій справі було доручено йому скликати українських представників і передискутувати з ними плян переведення такої позички. Позичку доручувано перевести в порозумінні з Я. В. Арсеничем. „Боберського критикували приявні за невиказання того листа дотичним особам (приявним — м.г.м.), на що проф. Боберський дав наступне вияснення: „В той день, як він отримав листа, то позичка (підписання бондів — м.г.м.) Цегельського і Боєра була вже оповіщена в українських часописах. Тим самим лист став безпредметний. В позичку Цегельського дуже вірив і виступати проти

неї не хотів ради того, щоби не стати киринником в очах загалу”.

„М. Стечишин перечитав декілька листів, які отримав від Цегельського в справі позички. Дискусія була довга і часами нудна”.

Остаточо рішено виготовити заяву від УЦК, яку члени УЦК мали предложити приявним представникам організацій на вічу. До редакційної комісії покликано: О. Гикавого, Я. В. Арсенича, М. Стечишиного і Н. В. Бачинського. Наради закінчилися в год. 12.30 ніччю.

4. 11. — Між 5 а 7 год. вечером відбулося засідання редакційної комісії в справі заяви. Всі чотири повище згадані підготували стосовну заяву.

5. 11. — В другій годині пополудні члени цілого УЦК зішлися до Українського Народного Дому, щоб запізнатися зі змістом заяви та її підписати. (Під цією датою нічого більше не занотовано в записках О. Гикавого. Нічого також не сказано про відбуття віча, яке було заплановане на нараді 28. 10. — м.г.м.).

3. 12. — Відбулося всенародне віче в Інституті Просвіти у Вінніпезі. Приявних від 400-450 осіб. Предсідничив Осип Дик, секретарював О. Г. Гикавий.

В год. 3.30 Т. Д. Ферлей, голова Українського Центрального Комітету здав звідомлення зі своєї діяльності, починаючи від його заложення до часу резигнації в дні 26 жовтня 1922, коли то УЦК під тиском деяких приявних делегатів рішив зда-ти свої мандати. Звітування тривало 15 хвилин.

По звітуванні предсідник відкрив запити відносно звіту. Слово забирали В. Скиба, С. Басістий, О. Дик, І. Завідовський, І. Жаровський, І. Барилюк, Д. Якиміщак та інші.

Й. Дик підніс питання існування, зглядно брак статута УЦК, на що відповів О. Боянівський, „що такий статут є, і був вироблений два місяці перед приїздом представника Галицького Правительства. П. Драль жалівся, що до УЦК ввійшли представники однієї групи, а властиво „УЦК репрезентує лише дві найбільші групи і наслідком цього серед вінніпезьких українців є незадоволення”. І. Жаровський, що „члени (його товариства — м.г.м.) не мають довір'я до УЦК, бо в ньому є люде, які збирали гроші на різні цілі, от як на „фонд Сироти Івася”, „на делегацію до Парижа” тощо. „Нарід здеморалізований збірками”.

Відповідаючи на закиди, Т. Д. Ферлей ствердив, що проти праці УЦК не впали жодні заміти. Все, що було сказано стосу-

валось до збірок давніх фондів. УЦК не оголошував, що він займається Позичкою Національної Оборони". Відносно давніх збірок, то „за фонд сироти Івася відповідає єпископ Будка". Делегація до Парижа була вибрана одним сторонництвом, бо друге сторонництво, цебто католики, в останній хвилі відтягнулися від вислання свого делегата туди ж." „Комітет не допустився до спродавання Боєрівських бондів". „Комітет складає свій мандат з цим, що нічого злого не зробив". „Не знає також, хто з УЦК накидався у „Фрі Прес" на українців".

Я. В. Арсенич заявив, що вніс на нарадах 26 жовтня резолюцію резигнації УЦК, бо „бачив невдоволення людей". За переведені давніше збірки відповідає хто інший а не УЦК. Врешті, якщо хтось думає, що УЦК повинен нести цю відповідальність на собі, „ці закиди повинні були бути піднесені на зборах в дні 7 грудня 1921" (дата легального заіснування УЦК на нарадах представників організацій міста Вінніпегу — м.г.м.). „Якщо судите, продовжав Арсенич, судить справедливо. Зазначіть виразно, що злого зробив УЦК". „Ви вибирали цей комітет рік тому назад, а тепер на нього цькуєте". „П'ять літ тому назад була між двома групами величезна пропасть і таку пропасть хочете зробити знову, бо одноцільна робота вам не подобається". „Впрочім в УЦК є заступлені всі групи і сторонництва і тут вичислив всіх членів УЦК, хто від якої групи делегований".

Т. Стефаник заявив, що УЦК не повинен резигнувати, бо не має важливих закидів відносно його діяльності. Шістдесят тисяч ніхто з Боєрівського комітету не забрав. Боєр хотів дістати 100,000, але це йому не вдалося. „Люди такі, як О. Гикавий, І. Слюзар, Т. Ферлей, єпископ Будка й інші робили все в добрій вірі, вони навіть дали Боєрові листи рекомендацій зі своїми підписами до правительства (галицького, чи канадського, неясно — м.г.м.), але цей лист, чи листи не мали на ціл жодного шахрайства. Боєр взяв 40,000 і втік з Канади. За діла Боєра комітет цілком не винен". Т. Стефаник висловився рішучо проти резигнації УЦК. Я. В. Арсенич настоював таки на резигнації УЦК. Після довгої, предовгої дискусії були поставлені два внески, за і проти резигнації. Більшість уповноважених до голосування резигнації не прийняла (вислід голосування 70 на 58). Мимо цього Т. Д. Ферлей вніс свою резигнацію а за ним зрезигнували наступні члени УЦК: Я. В. Арсенич, З. Бичинський, О. Боянівський, Д. Якимішак, д-р Мігайчук, С. Ковбель, В. Кананівський, О. Г. Гикавий, Й. Дик, І. Слюзар".

В програмі віча була точка вибору нового комітету, але наради затягнулись так довго, що до вибору не прийшло. Вирішено, що президія віча буде покищо вести агенди УЦК та скличе наступні збори репрезентантів товариств міста Вінніпегу.

17. 12. — Зустріч представників українських організацій міста Вінніпегу з послом до парляменту МекМуром. Теодор Стефаник від імені приявних домагався знести обмеження іміграції українців до Канади, щоб українці мали свого представника в Колонізаційному Уряді, „усунути польську легалізацію документів”, вислати до краю українця вести акцію за еміграцією до Канади, щоб на громадянських паперах писали в Оттаві „Українець” а не „сабжект оф Поленд”, також був невдоволений з того, щоб на документах писати „Сабжект оф Елайд Паверс”. Також запропоновано, щоб просити уряд в Оттаві, щоб видавати громадянські документи також неграмотним. Наголосив потребу, щоб вислати людину в ті околиці Манітоби, звідки приходять вістки про голодування українців та інших. Просити уряд Оттави вислати до Галичини делегацію, щоб познайомитися там з політичною ситуацією українців під польською окупацією.

1923

17. 1. — Збори членів зарядів українських товариств міста Вінніпегу й околиці в цілі вибору комітету для переведення Позички Національної Оборони. Почалися в год. 8.30 а закінчилися в год. 11 вечером. Місце зборів — Читальня „Просвіти”, ріг Флора і Мекензі. Заступлені на зборах наступні товариства: Інститут „Просвіти”, Читальня „Просвіти”, Український Народний Дім, Товариство Взаїмної Помочі, Українське Жіноче Товариство, Запомогове Товариство св. о. Миколая, Запомогове Товариство св. Івана Милостивого, Читальня „Просвіти” з Бруклендс”, Український Червоний Хрест, Товариство „Кобзар з Форт Руж”.

(Зі списку товариства, який зберігся в записках О. Г. Гикавого, можна сконстантувати, що тоді у Вінніпезі й околиці були ще такі організації: Читальня „Просвіти” ім. Т. Шевченка на Іст Кілдонан, ріг Монтровз і Вот, Українське Драматичне Товариство „Бандурист”, яке приміщувалося в Українському Канадському Інституті „Просвіти”, Український Політичний Клуб, 659 Стелла, Українське Товариство „Січ” при Інституті „Просвіти”, Запомогове Товариство св. Михаїла при Україн-

ській Православній церкві при 73 Дізраелі, Бурса ім. Митрополита Шептицького в Сент Боніфас, Студентський Кружок при 663 Мейн вулиці. Крім згаданих товариств існували такі парафії: Парафія св. Володимира й Ольги, Парафія св. Миколая, Парафія св. Евхаристії Іст Кілдонан й Елмвуд, Українська Православна Парафія св. Михайла (звана також Буковинська — м.г.м.).

Зборами проводив О. Дик і секретарював О. Г. Гикавий. На зборах запали одноголосно такі внески:

1) Щоб всі товариства, які були запрошені на ці збори, переводили кампанію Позички Національної Оборони передовсім між своїми членами а опісля між громадянами, які не належать до ніяких товариств.

2) Щоб кожне товариство вибрало з-поміж себе трьох членів до комітету переведення збірки між своїми членами.

3) Скликати по трьох членів з усіх українських товариств на спільне засідання, де малиби обговорити і виготовити лісту кандидатів до Українського Центрального Комітету і заздалегідь порозумітися з пропонованими людьми, чи таку кандидатуру приймають. По устійненні такої лісти скликати віче для одобрення кандидатів до Українського Центрального Комітету.

4) Уповажити Осипа Дика та Онуфрія Г. Гикавого, щобто президію зборів репрезентувати УЦК до часу скликання зборів представників товариств (по трьох з кожного) та вести справи до того часу аж буде вибраний загальний комітет — щобто УЦК).

5) Скликати збори представників товариств на день 26 січня.

26. 1. — Збори представників організацій міста Вінніпегу й околиці. Явились делегати від 17 товариств, одні були заступлені одним делегатом а деякі двома і більше. Це викликало довшу дискусію над важністю голосів приявних, одне товариство один голос, чи стільки голосів, скільки делегатів. Висунено цілу низку внесків, які однак не здобули більшости голосів. З дискусії так і видно було, що члени колишнього УЦК, які зрезигнували, обстоювали думку створити УЦК з приявних делегатів, знова опозиція, яка домагалася резигнації УЦК, обстоювала ідею відложити збори на пізніше і остаточно встановити процедуру вибору. Був також поставлений внесок, щоб до УЦК входили всі українські священники, українські послы, редактори та по одному представникові з кожного товариства, як також трьох представників скликаних загальних зборів всіх товариств. (Внесок Ферлея і Давибіди). Цей „елітарний” вне-

сок не пройшов. Не були схвалені й інші внески. Вкінці схвалено, щоб президія зборів, цебто О. Дик і О. Гикавий продовжали справи УЦК, скликали до десяти днів поновні збори і до їх помочі приділено ще Володимира Комана. Наступні збори делегатів товариств заповіджено на 7 лютого.

(На жаль, дальших записок про працю УЦК не знаходимо в нотатках Онуфрія Гикавого — м.г.м.).

4. 10. — Вечером відбулася нарада „представників Галицького Правительства (д-р О. Назарук і проф. І. Боберський)” в справі висилки грошей до краю. На нараді були: З. Бичинський, М. Стечишин, О. Дик, В. Коман, о. М. Григорійчук, о. М. Пелех, В. Свистун, Я. В. Арсенич. Д-р Назарук прочитав листи від двох політичних партій з Галичини, які домагались, щоб „зі затриманих грошей 8,892 долярів вислати одну третю до Галичини а решту передати президентові Петрушевичеві в Берліні.

1924

18. 12. — Д-р Г. Г. Скегар привіз листа від д-ра Назарука з Чикаго.

1925

14. 4. — Д-р В. Бачинський і о. Й. Жан прибули на днях до Вінніпегу з Європи в справі еміграції.

17. 4. — Генерал Сікевич відвідав ред. О. Гикавого, „подякував за жертву”, дав оголошення про „бюро посередництва праці” і просив, щоб висилати „Канадійського Фармера” Симонові Петлюрі в Парижі. Адресу для цього обіцяв доставити пізніше.

* * *

В своїх записках О. Гикавий виявляє велику дозу об'єктивності. Його нотатки часто сухі і без коментарів. Дата і факти говорять самі за себе і в тому лежить їх документальна цінність. Ці записки — це своєрідні протоколи українського Центрального Комітету, які в неприязності саме цього офіційного рекорду цієї структури, допомагають краще розуміти ці процеси українського життя „на вершинах” того часу.

Як виявляється зі записок, Український Центральний Комітет намагався бути не тільки кермою в загально українських національно-культурних справах. Він не менш був зацікавлений та активний в справах загально-канадської політики, зокрема

у висуванні українських кандидатів до міських виборів, провінційних, як теж федеральних. Ці амбітні завдання часто не були під силу спроможностей цього центрального молодого організму, але заінтересування ними та намагання їх розв'язувати наявно акцентують силу національної гравітації та велике відчуття потреби мати своїх представників на відповідальних постах канадської спільноти.

Записки Онуфрія Гикавого розкривають ширші куліси турбот і праці Українського Центрального Комітету та засвідчують одночасно велику посвяту передових громадських діячів, які гуртувались біля цього центрального тіла. З цих сухих записок визирає постійна ідеалістична настанова діячів УЦК служити загальному добру, однак в широкій масі цей щирий ідеалізм не завжди був належно оцінений.

Помилки, громадські недотягнення, як також мильні інтерпретації акцій попередніх згруповань чи середовищ від'ємно відбивались на праці Українського Центрального Комітету. Замішання в працю цього українського репрезентативного тіла Канади вносили також неполадки серед Представництва Західної Української Народної Республіки Америки, а зокрема акція підписки бондів, яку безконтрольно взяв в свої руки на терені Канади Ф. А. Боєр.*) З цими всіми труднощами, як виявляється зі записок О. Гикавого, Український Центральний Комітет все таки давав собі раду. Найбільшим ворогом цієї централі була емоційність, яка позначається завжди на молодих організах і саме ця емоційність причинилася до того, що Український Центральний Комітет сам себе угробив.

Записки О. Гикавого вірно наслідують та допомагають зглибити силу і слабкість організованої системи української канадської спільноти в її критичних роках після Першої світової війни.

*) Про працю Представництва Західної Української Народної Республіки на терені Америки і Канади є обширна мова в шостому томі „Студій до історії українців Канади”.

ПРАЦЯ Т-ВА ОПКИ ІМ. СВ. РАФАІЛА

ВСТУП

З програною державних змагань в Першій світовій війні український нарід в Галичині знайшовся не тільки у важкій політичній ситуації, але також і в господарській. Безпосередні і посередні воєнні втрати і шкоди підорвали були народне господарство. Селянство що становило 86.4% українського народу, стратило в часі світової заверухи 20% своїх господарських будинків, так що кожний п'ятий господар лишився без даху над головою. Живий, робучий, доходовий інвентар обнищався дуже значно. Коней страчено 78%, рогатої худоби 36%, безріг 77%, не згадуючи інших домашніх тварин та шкід в мертвому інвентарі. Ціни збіжжя не досягали й половини передвоєнних, а водночас ціни засобів рільної продукції були вдвое вищі в порівнанні до цін збіжжя. (Зі звернення Товариства Опки, Львів, жовтень, 1926).

Український нарід був розчетвертований кордонами ворожих йому держав. У важкому матеріальному стані знайшлася, зокрема й та частина України, що була під польською окупацією. В додатку до матеріальної нужди прийшла ще колонізація українських земель чужим польським елементом, що виривав прадідну землю з-під ніг українського селянина. Дохід селянства із заробітків на двірських ланах наслідком парцеляції і колонізації постійно малів. Податкову шрубку прикручувано дуже сильно для рятування польської валюти. Все це висмоктувало з українського селянства решту його сил. Сезонова еміграція до західних держав Європи, що була важним порятунком для українських селян в передвоєнних часах, була здержана. Виїзд до ЗДА був замкнений. Залишилась Канада та Полуднева Америка. Очі українських поселенців були звернені саме туди. Канада була більш атракційна не тільки щодо своєї впорядкованости, але теж значніших зарібків. В пам'яті багатьох були ще передвоєнні десятьдолярові гомстеди. В Канаді була вже поважна скількість українського населення, що вважала Канаду за свою державу. Українці Канади давали матеріальну і полі-

тичну допомогу своєму материкові в часі українських визвольних змагань. В Канаді були широкі простори прерій, де мріяли поселитись малоземельні селяни. Про потребу заселення цих прерій дебатовано і пляновано також в іміграційних урядах Канади. Треба було отже спрямувати побажання і можливості в одне русло. Над тим саме питанням стали застановлятися українські громадські і політичні мужі в Канаді та Старому Краю. Наслідком дискусії та кореспонденцій оформилась думка, що треба доконче створити товариство опіки над українськими емігрантами, чи поселенцями. Рік 1924 був межовим стовпом у кристалізації цієї ідеї. В цьому році постає у Львові ініціативний комітет Товариства опіки над українськими емігрантами й у Вінніпезі Товариство опіки над українськими поселенцями в Канаді ім. св. Рафаїла. Оба згадані товариства відіграли визначну роль в поселенні українців в Канаді між двома світовими війнами. Роль ця історичного значення зокрема для історії української спільноти в Канаді.

УКРАЇНЦІ КАНАДИ ОРГАНІЗУЮТЬ ДОПОМОГОВУ АКЦІЮ — ТОВАРИСТВО ОПІКИ

Справу зорганізування товариства опіки над українськими переселенцями, що прибували до Канади після Першої світової війни, видвигнув на прилюдне обговорення єпископ Никита Будка. В приватних розмовах наголошував він потребу заснування такого товариства. До речі, з початком 1924 року за ініціативою згаданого Владики було зорганізовано товариство, до якого входили крім українських представників ще французи та англійці. Товариство це виявилось нежиттєздатним, бо в ньому схрещувались різні національні інтереси. Ідея, що єдино-українське товариство може служити повністю потребам українського імігранта, перемогла і твердо закріпилась в переконаннях тодішніх церковних і громадських провідників.

В 1924 р. відбулися два просвітно-фармерські з'їзди. Один в дні 18 листопада в Саскатуні і другий 9—11 грудня у Вінніпезі, в залі Інституту Просвіти. На обох цих з'їздах була винесена ухвала про потребу оснування „Товариства Опіки над українськими переселенцями в Канаді ім. св. Рафаїла”. В протоколі „Просвітно-Фармерського З'їзду”, що відбувся у Вінніпезі, читаємо: „Проф. В. Біберович звернув увагу з'їзду на Товариство Опіки над Українськими Поселенцями в Канаді ім. св. Рафаїла, заснування котрого одобрено на з'їзді в Саскатуні. Проф.

В. Біберович відчитав устав (статут — М.Г.М.) — провірний і поправлений цілим рядом осіб та ставив слідуючий внесок: „Світлий З'їзд затверджує пропозиції уставу і його напрям роботи. Світлий З'їзд вибирає комісію з 3-ох осіб і поручає тій комісії впровадити сей устав в життя і поправити текст там, де ще покажеться кончена потреба”.*)

Життя опісля показало, що статут треба було кількакратно міняти, але ці зміни йшли радше по лінії доповнень, як анулювання попередніх постанов. Статут, чи, як в оригіналі називається „устав”, складається з десяти точок-параграфів. Третя точка визначувала ціль і діяльність товариства. В основному параграф цей визначував характер організації стверджуючи, що „Товариство є чисто добродійним товариством. Його обов'язком є стояти в порозумінні з відповідним товариством в Європі та українською суспільністю в Європі, щоби дати опіку і всяку поміч українським емігрантам, які хочуть прибути або вже прибули до Канади, в часі їх виїзду, переїзду і початкового осідання в Канаді”.

Про методи праці сказано в статуті більше, як саму ціль організації. Цитуємо:

„Товариство дає через своїх відпоручників всякі інформації листами і часописами, а також усно, про Канаду, про набування землі і спосіб господарювання, про заробітки і підприємства в Канаді, щоби українська суспільність в Європі мала ясне поняття, скільки може користати зі землі, роботи та торгівлі в Канаді.

Товариство дає пояснення про найкращий спосіб відбування подорожі до Канади, щоби переселенці могли уникнути якихнебудь страт або прикростей в дорозі.

Товариство порозумівається з правительством домінії і провінцій в Канаді а також з відповідними товариствами чи підприємствами, щоби під кожним зглядом улегшити українським поселенцям загосподарювання в Канаді та охоронити їх від матеріальної і моральної шкоди.

Товариство полагоджує всякі зажалення українських імігрантів в справі страт або прикростей, які прийшлося потерпіти при виїзді з Рідного Краю. При переїзді, і при шуканні роботи або при осіданні на рілі в Канаді, щоби поробити кроки до направлення заподіяної шкоди і до усунення заповіджених прикростей на будуче.

¹⁾ Канадійський Українець, грудень-січень 1924-1925.

Товариство закладає дома для приїзжих українців, на час початкового побуту в Канаді.

Товариство видає свою часопись, брошури і книжки. Товариство запрошує на наради фахівців і знавців”.

Примірник статуту, що зберігся в архіві проф. І. Боберського, має дату: Вінніпег, Ман. 9. 12. 1924. Число Архіву 1. Стил ь і мова збережена у нас так, як вона в оригіналі.

На підставі саме цього односторінкового статуту, зложеного з 10-ти точок, відбулися основуючі загальні збори.

Збори скликала тричленна комісія, що була вибрана на Просвітно-фермерському З’їзді у Вінніпезі. Цю комісію склали: К. С. Продан, Д. М. Ільчишин та А. Загарійчук. Комісія доповнила статут новими точками та опрацювала окремий правильник. Понище подаємо повний текст протоколу загальних зборів.

УСТАНОВЧІ ЗБОРИ

Установчі збори Товариства Опіки над Українськими Переселенцями в Канаді ім. св. Рафаїла відбулися при Селкірковій вулиці ч. 623, в Вінніпегу, Ман., дня 4 січня.

Др. М. Мігайчук отворив Збори і заявив, що число присутних осіб є 12 і тому збори є правосильні. Рівночасно уділив голосу Д. М. Ільчишину для відчитання уставу Товариства. Д. М. Ільчишин відчитав устав в 12 точках і правильник у 8 точках, в українській мові, після залученого тексту і предложив зборам також англійський текст. Читання уставу тривало від 3.25 до 3.40 по пол. Др. М. Мігайчук відчитав імена присутних і покликався на 3 точку правильника, після котрої 12 членів творять правосильне число. Присутні були слідуочі: П-на Емілія Білінська, учителька п-на Марія Корецька, учителька, Корнилій Продан, агроном, Др. Манолій Мігайчук, Др. Д. Ляльків, проф. І. Боберський, Яків Барилук, Теодор Тацюк, Петро Митник, Дмитро М. Ільчишин, Андрій Загарійчук, Микола Яцик.

Др. М. Мігайчук пояснив зібраним, що комітет який в-готовляв устав, підготовив також лісту членів старшини. Одно-голосно вибрано слідуочу старшину: Предсідник — о. проф. Е. Турула, перший місто-предсідник — д-р М. Мігайчук, другий місто-предсідник — о. М. Григорійчук, писар — Д. М. Ільчишин, скарбник — І. Жаровський, члени старшини — М. Корецька, А. Загарійчук; провірники — о. П. Олексів, К. С. Продан.

Опісля д-р Мігайчук заявив, що товариство являється наскрізь добродійне і має на цілі опікуватися українськими імігрантами з Європи і буде старатися сповнити свої обов'язки, вписані в уставі, які на підставі практики улпшать ще. Дякує комітетови за труд около виготовлення уставу і приготвлення зборів, а присутним за участь в зобрах. Секретар Д. Ільчишин повідомить всіх членів старшини нарочними письмами про їх гідність в старшині, до якої їх збори вибрали.

Протокол сей зладив Д. Ільчишин, а прочитається і провіриться його на першім засіданню старшини Товариства, а опісля на найближчих зборах Товариства.

Вінніпег, Ман., дня 4 січня 1925.

Д. Ільчишин,
писар зборів в.р.

Д-р Манолій Мігайчук,
голова зборів в.р.”*)

ЧОМУ НАЗВА „ТОВАРИСТВО ІМ. СВ. РАФАІЛА”

В Святому Письмі виступає Архангел Рафаїл як опікун по дорожних і потребуючих. Такого духового опікуна ініціатори й основники хотіли дати тим імігрантам, що переселялись з рідного краю в новий світ. Товариства опіки ім. св. Рафаїла були широко відомі в Німеччині та Австрії. Німецьке Товариство св. Рафаїла мало свої бюро в більших містах Німеччини, а в 1883 році була основана навіть його філія в Нью Йорку для опіки над поселенцями в Північній Америці. Громадяни Австрії оснували таке товариство в 1898 р., італійці вже в 1891 р. Українське Товариство Опіки ім. св. Рафаїла було створене у Львові 1907 р. й оснував його тодішній священник та пізніший єпископ Никита Будка. Товариство це було філією віденської централі, мало за собою гарний дорібок у праці й несло обильну допомогу, моральну й матеріальну. Воно видавало інформаційні брошури та свій періодичний журнал.³⁾ Осідок цього товариства та редакція журналика „Емігрант” приміщувалися при вулиці Коперника 36, цебто в Духовній Семінарії.

Зі сентименту до минулого та розуміння популярности товариства св. Рафаїла теж і в Америці постало Українське Товариство Опіки ім. св. Рафаїла.

²⁾ Копія протоколу зберігається в архіві автора (папка — проф. Іван Боберський). Мова і правопис оригіналу збережені.

³⁾ Див. „Товариство св. Рафаїла в праці від 1907 року”, „Студії до історії українців Канади” т. IV, стор. 55-60. Вінніпег, 1972.

**Єп. Никита Будка,
опікун Т-ва Опіки, 1925**

Вкоротці після основуючих зборів Товариство опрацювало статут в англійській мові та звернулося до державного секретаря по урядову реєстрацію. "Letters Patent" підписали в дні 13. 7. 1925 р. слідує громадяни: Єпископ Никита Будка, о. Михайло Григорійчук, д-р Манолій Мігайчук, Марія Корецька, Корнило Продан, Іван Жаровський, Андрій Загарійчук та Дмитро Ільчишин. Інкорпорація акту довершилася 23 вересня 1925 р., під реєстраційним числом 82224. В англійській мові назва товариства звучала: "St. Raphael's Ukrainian Immigrants Welfare Association of Canada". З реєстрацією товариства встановилися взаємини в новооснованій організації, а її ініціатори, основники та новий гурт працівників стали працювати зі запалом та посвятою, реалізуючи намічені цілі та завдання, поставлені в началі цієї організації.

ВІЧ НА ВІЧ З ТВЕРДОЮ ДІЙСНІСТЮ

Товариство Опіки почало свою працю без будь-яких матеріальних засобів. Була тільки добра воля та добре слово поради. І це був найбільший капітал цієї установи за цілий час її існування. До кількох місяців після основуючих загальних зборів треба було відбутися надзвичайні загальні збори, щоб на місці недужого голови о. Е. Турули вибрати нового голову —

адвоката Степана Савулу, який довгі роки був у проводі установи та служив своїми фаховими правовими порадами і товариству і українським поселенцям. Його професійна канцелярія стала безплатною домівкою товариства на повних десять років: „Конфедерейшен Лайф Билдинг” при 457 Мейн, кімната 306, стала також головною квартирою Товариства Опіки, зокрема ж поштовою централею для розшуків та тимчасових контактів розлучених родин, приятелів, знайомих, не тільки в Канаді, але в різних країнах світу. Велика кількість імігрантів була в постійному переїзді і пошукуванні за працею та родиною. До якого ступня дійшла була ця постійна розпорошеність українців, про це може свідчити хоч би те, що товариство тільки для цієї цілі мусіло наняти на якийсь час окрему людину в бюро адв. С. Савули.

Ладналась теж ділова й інформаційна кореспонденція товариства, що її безперебійно провадив довгі роки секретар Д. М. Ільчишин. Там відбувалися й постійні засідання, наради та загальні збори цілого товариства. Словом, Конфедерейшен Лайф Билдинг став централею українського поселення в Канаді на добрих десятках років й був квартирою організації, що цим поселенням турбувалась між двома світовими війнами.

Архіви організації виказують, що справді було чим турбуватись. До неї пили постійно не тільки прохання охочих поселюватись з Галичини, Волині й Полісся, але й відізвалася українська політична еміграція, розпорошена в тому часі в різних країнах світу.

І так наспіло прохання полковника Филиновича з Праги, щоби 60 людей спровадити і поселити на землях, а вони створять рільничу оселю і відроблять гроші, видані на корабельні карти. Цих 60 людей — це були вояки українських армій, які хотіли зайнятися господаркою, але не мали гроша на подорож.

Головна Еміграційна Рада з Парижа просила про допомогу, щоб бодай частину безробітних емігрантів переселити з Європи до Канади.

В інформації-звіті інж. Т. Павличенко писав товариству, що „в Чехословаччині є скупчена велика кількість української еміграційної інтелігенції, яка ще нині в своїй головній масі перебуває в стані докінчування студій на різних високих фахових школах. Докладніше, в Чехословаччині такої інтелігенції ще нині маємо 1500 осіб в Празі (початок 1927 р. — М.Г.М.), около 600 осіб, не рахуючи професорського пересоналу, в Подебра-

дах коло Праги на Українській Господарській Академії, около 400 осіб в Брні та Пшібрамі”.

Наспівали письма з Румунії та Югославії. Українські політичні емігранти намагались видістатись з Європи на постійне поселення в заморські країни і багато з них в Канаді. Цікавий звіт зберігся в архіві товариства, що його зробив був на загальних зборах товариства В. Балешта, близький співробітник цієї організації, що з кінцем 1925 року та на початку 1926 р. бував в Європі. Він відвідав Львів й українські установи та крім алярмуючих вістей про конечність допомоги краєві привіз цікаву інформацію про українську еміграцію у Варшаві й українських емігрантів з Галичини.

На загальних зборах товариства в дні 7 травня 1926 Балешта звітував, що в Західних країнах, поза Галичиною, жило багато українців, які не мали польських паспортів і з того приводу не мали виглядів дістатися до Канади. Ті, які мали видані Лігою Націй і т. зв. нанзенівські паспорти, не могли теж виїхати, бо канадійські іміграційні урядники не впускали українців до Канади з такими паспортами. Цікаво, що з такими ж паспортами впускали до Канади німців та жидів, утікачів з Румунії. Місцева влада в Данцігу та Ризі прихильно ставилася до українських утікачів з Галичини — звітував Балешта.

Поза границями Польщі жило багато українців не тільки зі Західної, але теж і зі Східної України. Багато з них старалися також виїхати до Канади. На перешкоді до цього був не тільки брак паспортів, але теж фінанси та вимога запотребування на працю до Канади. Саме ці проблеми мало розв'язувати Товариство Опіки. Товариство мало б, говорив Балешта, закупити карти для поселенців та дати їм працю в Канаді. Загально зі звіту виходило, що заінтересування виїздом до Канади було в тому часі велике. Це могло видаватися втратою з національного боку, роздумував доповідач, але лише позірно, бо нуждарі мали нагоду зужиткувати свою силу і пильність. Емігранти потребували землі і шукали за нею. Товариство Опіки мало саме цю землю знайти. Багато українців їхало тоді на осліп до Полудневої Америки, бо туди були іміграційні полегшення. Великі полегшення мали жиди, що при допомозі організації ІКА виїжджали до Канади.

Про матеріальні відносини, які панували тоді серед українських емігрантів, може свідчити лист голови „Українського Клубу” в Данцігу до Товариства Опіки, датований 20 квітня 1926. В ньому читаємо: „В Данцігу є багато українських втіка-

чів з Польщі й України, які без всяких средств і заробітку примирають з голоду і раді би виїхати до Канади на заробіток, якщо б мали документи і на дорогу. Аби купити документи і шифкарту для тих нуждарів-братів, хочемо вислати яких 100 втікачів-жидів до Канади, які самі заплатять дорогу і самі там знайдуть для себе заняття, а за потрібний „перміт” заплатять так, що з тих грошей ми зможемо вислати наших українських утікачів, а також заплатити за „перміт” від особи 20-25 долярів тій установі чи особі, яка пришле нам той „перміт” зі запевненням від канадійського уряду... „Щоб спасти наших братів-втікачів від голодової смерті, дуже Вас просимо про ласкаву і скору відповідь з порадою і поміччю”, пишеться в цьому розпучливому листі. Емігрантська нужда заставляла деяких людей, як бачимо з цитованого листа, до різних ризиковних і спекулянтних розв'язок, які часто вже колидували з етикою а часом і зі самим законом.⁴⁾

Товариство Опіки стануло віч на віч з великою проблемою. Треба було радити, плянувати та реалізувати.

НАРІД СОБІ

Клич „Нарід собі!” став кличем народу, що дбає про свою будучність і він став теж провідною ідеєю праці Товариства Опіки.

Виходячи з такого заложення, Товариство Опіки розробило колонізаційний плян, що його реферував на перших річних зборах голова Товариства Опіки С. Савула. Він, між іншим, говорив, що в українському інтересі лежить опрацювання широкого колонізаційного пляну, щоб українців спрямовувати в ті околиці, де є добрі землі і де вони станули б поруч своїх людей, знайшли своїх дорадників на початку свого побуту в Канаді і зразу пристали до громадських і церковних організацій і скріпили їх своїм членством, та що „Товариство Опіки повинно мати власні землі до своєї розпорядимости, щоби могло ними орудувати в хосен переселенців, якими воно опікувалося”. На случай таких можливостей було б легко спроваджувати наших людей з Європи, з-поза границь Польщі і Світського Союзу — читаємо в протоколах організації, перед якою тепер stanno питання, де дістати ці „вільні землі”.

⁴⁾ Цитоване повище листування зберігається в Архіві Т-ва Опіки.

У зв'язку з такими плянами і політикою товариства, вже в березні 1925 р. Управа Товариства Опіки виделегувала двох представників товариства, — Якова Майданика та Теодора Борецького, — до Британської Колумбії з метою прослідження земель, що надавалибися під поселення нових імігрантів. Делегати відвідали цілий ряд місцевостей та перевели розмови з провінційним урядом Британської Колумбії. Вислід поїздки був успішний. Були можливості на індивідуальне і групове поселення українських імігрантів. Треба було добиватися перед федеральним урядом усунення всяких іміграційних обмежень у справі іміграції та обстоювати пільги для новоприбулих. До цієї якції Товариство Опіки у Вінніпегу не стануло саме, — йому у поміч прийшло Товариство Опіки зо Львова, що в березні 1925 р. вислало до Канади двох відпоручників, д-ра Володимира Бачинського, секретаря Львівського Товариства Опіки та о. Йосифа Жана, ЧСВВ, колишнього члена української дипломатичної місії, що перебував тоді в Югославії на душпастирській праці серед українців у Боснії. Останній був уродженець і вихованець Канади, отже з ініціативним та енергійним д-ром В. Бачинським творив багато-надійну делегацію українства Західних Земель. Та заки присвятити сторінки праці цій делегації в Канаді, доцільним було б хоч побіжно зобразити заходи української спільноти в Галичині з метою полегшити долю тих, що були змушені політичними і соціальними умовами кидати рідну землю.

З ІСТОРІЇ ТОВАРИСТВА ОПІКИ У ЛЬВОВІ

Восени 1942 р. загостив до Львова адвокат з Вінніпегу Йосиф Дик, який, як відпоручник канадійського уряду, мав перевірити економічні умовини українського населення та обміркувати спробу переселення українських хліборобських родин до Канади. Й. Дик відбув конференцію з представниками українських громадських установ і преси, в часі якої виголосив інформаційний доклад про відносини в Канаді та про користі зі заселення українськими родинами пустарів. Другу доповідь на тому самому зібранні виголосив д-р Володимир Бачинський на тему пекучої потреби заснування української еміграційної організації. Вислід конференції був такий, що вибрано для еміграційних справ комітет під проводом Миколи Заячківського. Цьому Комітетові доручено відновити передвоєнне Товариство Опіки над українськими емігрантами або заснувати зовсім нову

організацію та водночас підготувати відповідний меморіал до канадійського уряду в справі еміграції українських селян до Канади. Комітет був оформлений 22. 10. 1924 р. й у склад його вибрано Миколу Заячківського, директора Народної Торгівлі, д-ра Володимира Бачинського, адвоката, д-ра Альфреда Говиковича, дир. Товариства „Земля”, Омеляна Саєвича, директора спілки „Топас” і Василя Веселовського, урядника лінії „Кунард”. Комітет уконститувався на засіданні 27 жовтня 1924. Головою його став дир. М. Заячківський, заступником д-р В. Бачинський і секретарем З. Пеленський. В листі до проф. І. Боберського з 25 січня 1925 М. Заячківський і В. Бачинський писали, що „Комітет не міг при нинішніх політичних обставинах в Польщі відновити передвоєнне еміграційне Товариство, „Провидіння”, а зокрема Товариство ім. Рафаїла, бо у Львові існувала тільки філія загально-австрійського товариства у Відні”. В листі стояло теж, що Комітет задумував навіязати тісніші контакти з корабельною лінією Кунард, до якої було найбільше довір’я, зокрема ще і тому, що там працювало декілька „солідних українців, як Івашко та Єзерський”. Отже треба було ініціативному комітетові добиватися дозволу на статут цілком нової організації. З тією метою 17 грудня 1924 р. внесено до дирекції поліції у Львові статут Товариства над українськими емігрантами, зладжений д-ром Володимиром Бачинським. Згаданий уряд у Львові прийняв його до відома рескриптом з дня 24 січня 1925. Членами основниками, що підписали статут, були: д-р В. Бачинський, о. Е. Бачинський, М. Галібей, проф. М. Галушинський, д-р А. Говикович, през. В. Децикевич, дир. М. Заячківський, дир. Я. Колтунюк, д-р І. Крип’якевич, д-р Л. Кільчицький, д-р І. Куровець, д-р М. Кордуба, д-р Д. Левицький, о. Д. Лопатинський, інж. Ю. Павликовський, дир. Ю. Пащак, З. Пеленський, проф. І. Раставецький, дир. О. Саєвич, радн. Р. Сосновський, І. Сполітакевич, М. Стефанівський, о. В. Томович, д-р С. Федак, Федь Федорців і С. Ференцевич. Перші загальні збори товариства відбулись 14 лютого 1925, і на них вибрано таку першу управу: Президент — М. Заячківський, віцепрезиденти — о. В. Томович і В. Децикевич, секретар — В. Бачинський, заступник секретаря З. Пеленський, касир — І. Сполітакевич, членами управи: А. Говикович, о. В. Лаба, о. Д. Лопатинський, о. В. Д. Садовський, Р. Сенишин, М. Стефанівський, С. Баран, М. Галібей, О. Костик, В. Кульматицький, О. Пащак; члени ревізійної комісії: Я. Колтунюк, М. Лазорко, О. Саєвич, С. Магальяс і Е. Чесник. Все це прізвища видних діячів громад-

ського, господарського і політичного життя у Львові та краю і вони говорять за себе. Вони теж кажуть, що поважна частина української спільноти станула за працею Товариства Опіки у Львові. Правда, були й такі, які вважали, що виїзд з рідних земель це дезерція перед національними законами, дехто називав навіть працю Товариства „торгівлею живим крамом” (Гляди 10-річні підсумки товариства, архів Боберського). Перед обличчям української спільноти станула не лише справа поселення українських хліборобських родин у Канаді, але загалом масовий еміграційний гін, зокрема до Франції та Аргентини.

Скоро після заснування товариства, його секретар д-р В. Бачинський виїхав до Канади, щоб прослідити умовини життя-буття української еміграції на місцях, можливості розміщення нових емігрантів та обміркувати дальшу еміграцію з представниками української спільноти та канадійського уряду. Треба заздалегідь підкреслити, що в перших двох роках товариство промощувало собі щойно стежку і насправді ставило перші кроки: крім нав'язування постійної інформації з урядами та допомогівими організаціями, підготовано ще квестіонар в еміграційних справах, який зложили д-р В. Бачинський та інж. Ю. Павликовський.

1927 р. праця товариства стала прибирати на силі. До цього в значній мірі причинилася теж поважна субвенція уряду. Дня 5 жовтня 1927 р. почав постійно виходити орган товариства, інформаційний двотижневик „Український емігрант”, в накладі 3,000 примірників. Перше і друге число (подвійне) появилось в квітні 1927. В листопаді того ж року видано англійсько-український самоучок. В тому ж часі товариство набуло власну домівку при вулиці Городецькій ч. 95, яка кілька років, аж до збудування Еміграційного Дому в 1931 р. при вулиці Вишневецьких, була осередком української еміграційної праці. З початку бюро товариства приміщувалося при вулиці Костюшка ч. 1.

Свою працю почало Товариство Опіки у Львові під гаслом: „Українці, не кидайте рідної землі! Якщо Вас примушують до цього обставини, інформуйтеся в своєму товаристві!” До речі, клич цей, був тотожним кличем Т-ва св. Рафаїла, яке працювало перед світовою війною у Львові. Товариство мало ще свої бюро в Тернополі, Станиславові (тепер Івано-Франківськ) і бюро для членів при Кружку Товариства Опіки в Самборі. Для поширення самої ідеї суспільної опіки над еміграційним рухом, товариство від самого початку намагалося розбудувати на про-

вінції т. зв. кружки. Такі кружки були ще в Перемишлі, Сяноці, Самборі, Старому Самборі, Яворові, Раві Руській. Золочеві, Чорткові, Тернополі, Станиславові, Рогатині і Бережанах. Бюра помагали полагоджувати всі передвиїздові формальності, інтевен'ювали в урядах, представництвах чужих держав і корабельних лініях, писали подання для емігрантів, вели розшуки родин, давали поміч емігрантам і т.п. В 1931-1932, в часі важкої економічної депресії, перестали існувати бюра в Тернополі, Станиславові і Самборі. Осталосся єдине бюро у Львові. Інформаційну діяльність виконував теж орган товариства, часопис „Український Емігрант”, який більшістю був розсиланий даром на адреси парафіяльних і громадських урядів, читалень, кооператив і приватних осіб. Наклад „Українського Емігранта” був спершу 3,200 примірників, опісля зредуковано до 2,000, а в 1938 р. до тисячі. В 1927-33 виходив „Український Емігрант” двічі в місяць, об'ємом спершу 8 сторінок, а в 1933 р. лише 4 сторінки. В 1934 р. орган появлявся неперіодично і вийшло всього 11 чисел часопису. В 1935 р. рішено видавати „У.Е.” чвертьрічно.

Попри видавання „Українського Емігранта” з видавничої діяльності слід відмітити ще видання українсько-англійського самоучка для емігрантів п.н. „Учіться по англійськи” в накладі 10,000 примірників, еміграційного закону у 3,000 примірниках та еміграційного поради́ника в накладі 10,000 примірників. Підготовано теж дві інформаційні книжечки — одну про Канаду і другу про Аргентину.

Товариство Опіки над Українськими Емігрантами у Львові вдержувало добрі зв'язки з аналогічними товариствами в інших країнах, зокрема з Товариством Опіки у Вінніпезі, при якому існував окремий пост „референта старо-краєвих справ”. Першим таким референтом від початків був проф. І. Боберський (до 1933 р.), згодом став ним Корнило Продан. Загалом, з Канадою зв'язки були найтривкіші: У Львові гостили проф. І. Боберський, ред. В. Біберович, К. Продан, о. Н. Крижановський, посол М. Лучкович, Г. Романчич та І. Рудачек, які в більшості співпрацювали з Товариством Опіки у Вінніпезі та були добрими інформаторами про положення української еміграції в Канаді.

Львівське Товариство Опіки вдержувало зв'язки з Бразилією, де його мужем довір'я був о. М. Шкірпан, далі були добрі взаємини з Парагваєм через Ілька Падучака, з Аргентиною і Францією. В Берліні існувало Товариство Опіки над українськи-

ми сезонними робітниками в Німеччині, що його оснував в 1925 р. проф. С. Томашівський і Львів мав з ним постійні зв'язки. Товариство було теж в живих контактах з державними еміграційними урядами та суспільними організаціями опіки над емігрантами інших народів, зокрема ж з Польським Еміграційним Товариством, Польською Опікою над земляками на чужині та жидівським Еміграційним Товариством. Завдяки ініціативі цих товариств постав у Львові Еміграційний Дім, в якому крім згаданих суспільних організацій був створений нічліжний захист і харчівня для емігрантів. Згадані товариства творили разом т. зв. Союз Суспільних Організацій Опіки над Емігрантами. Крім цього Товариство було членом Міжнародної Конфедерації Товариств над Емігрантами в Женеві. З почину товариства була теж спроба заснувати Українське Колонізаційне Товариство, що мало б завдання фінансувати українське поселення, але наслідком господарської кризи, як теж зв'язаних з тим нових еміграційних обмежень до всіх країн, не вдалося зреалізувати цих далекосяжних задумів. Господарська депресія сповільнила працю Товариства Опіки у Львові, також й у Вінніпезі. Та це сталося щойно згодом, у т. зв. голодних тридцятих роках.⁵⁾

Д-Р В. БАЧИНСЬКИЙ Й О. Й. ЖАНА В КАНАДІ

Приїзд д-ра В. Бачинського й о. Й. Жана підготовляло Товариство Опіки у Львові в порозумінні з Товариством Опіки у Вінніпезі. Дня 1 квітня 1925 р. виїхав проф. І. Боберський з Вінніпегу до Галіфаксу, щоб там зустріти українських делегатів від Товариства Опіки у Львові. Гості ступили на канадську землю 3 квітня і з тим днем почалися інтенсивні офіційні візити в уряді в Оттаві, наради, поїздки, віча, прийняття. В дні 9 квітня о год. 3-ій гості в супроводі проф. І. Боберського відвідали міністерство іміграції в Оттаві та мали довшу розмову з референтом іміграції, заступником міністра В. Дж. Ігеном, що був назагал зор'єнтований про бажання українців виїздити до Канади. На руки міністра іміграції в Оттаві вже давніше, 20 жовтня 1924 р., був надісланий меморандум зі Львова від Товариства Опіки за підписом його голови М. Заячківського (гляди „Документальний додаток” до цього тому). Делегація згадала

⁵⁾ Матеріали до цього розділу використані зі звіту голови Т-ва, що появився з нагоди десятиріччя існування „Товариства Опіки над Українськими Емігрантами”, 1935 рік.

теж про 400 тисяч українців в Канаді, які „проливають піт і кров, щоб скріпити Канаду”. На це ствердження В. Дж. Іген зробив глумливе зауваження: „Я чую про них, але не виджу їх. Вони не мають організацій. Не можна пустити людей до Канади, що покинуть ферми і побіжуть до міст збільшувати кількість безробітних. Можна пустити менонітів, бо вони всі стоять за собою, вишукують поля і помагають собі”. Д-р В. Бачинський відповів В. Дж. Ігену: — „Пане, не знаю, як воно на ділі і чому наші земляки тут заслужили собі на такий докір. Я приїхав з моїм співтоваришем, щоб приглянутися до умовин. Хочемо допомогти українцям у Канаді створити організацію для опіки над імігрантами і скріпити її”.

Приятний проф. І. Боберський поінформував віцеміністра про започатковану працю Товариства Опіки над українськими переселенцями в Канаді ім. св. Рафаїла. Делегація домовилась з В. Дж. Ігеном, щоб після поїздки зложити урядові в Оттаві окремий звіт та рекомендації у справі поселення українців у Канаді.

Домовлений для уряду такий звіт наспів у формі меморандуму з датою 25 червня 1925 р., який дає сконденсований огляд роботи д-ра В. Бачинського та ще раз обширніше з'ясовує господарсько-політичну ситуацію українців у Польщі. Цей меморандум містимо в „Документальному додаткові”. Копія цього документу збереглася в архіві проф. І. Боберського п. ч. 1061.

Крім візит до федерального уряду д-р В. Бачинський й о. Й. Жан перевели розмови з представниками провінційних урядів Манітоби, Саскачевану, Алберти, Британської Колумбії та Квебеку. Всім їм були передані відповідні інформації про українців в Європі та Канаді.

Д-р В. Бачинський відвідав теж та мав довгу розмову з керівниками колонізаційного відділу Годсон Бей Компанії та окремо з Дж. С. Вилмотом, президентом „Борд оф Трейдс Сівікс” у Брендоні й ін.

Щоб поінформувати всіх заінтересованих з проблемами української еміграції до Канади д-р В. Бачинський підготував окремий меморандум п. з. “Ukrainian Immigration” і цей меморандум розіслав враз зі супровідними письмами, як це виказує архів проф. І. Боберського, до наступних урядів: J. G. Gardner, Minister of Agriculture, Saskatchewan, T. Houdley, Minister of Agricultural Affairs, Provincial Government of Alberta, Dan M. Johnson, General Agricultural Agent, Colonization and Development Department, Canadian National Railways, Charles V. Say-

les, Governor Hudson's Bay Company, London, England, J. S. Willmot, President, Brandon Board of Trade and Civics та інших. Меморандум датований „Вінніпег, 28 травня 1925”. Його містимо з деякими мовними виправками в „Документальному додаткові”.

Зауважити годиться, що для уряду Британської Колумбії д-р В. Бачинський підготував і вислав окремого шість-сторінкового листа-меморандум, в якому він наголошував огородницькі здібності українців і вказував на скільки Британська Колумбія надавалабся на поселення українських огородників та садівників. Лист цей з датою 16 червня 1925 був адресований до C. R. Naden, Deputy Minister of Lands, Province of British Columbia, Victoria, B.C. Листа цього нав'язує В. Бачинський до своєї візити в урядових чинників Британської Колумбії з дати 11 травня того ж року.

Зокрема намагався д-р В. Бачинський прихилити до справи імміграції українців “Canadian National Railways”. Вже тоді кружляли чутки, що імміграційний уряд в Оттаві задумував переключити відповідальність за поселювання в Канаді нових іммігрантів з імміграційних урядів в Оттаві на залізничні лінії, цебто Сіпіар і Сіонар. До речі, оба товариства опіки, у Львові й Вінніпезі, близько співпрацювали зі Сіонаром уже й до цього часу. Це однак не виключало співпраці з іншими залізничними лініями. Задумана в Оттаві зміна імміграційної політики заставляла д-ра В. Бачинського ще більше затіснити вузли співпраці зі Сіонаром. В особі д-ра В. Дж. Блека, директора імміграції і колонізації при Сіонарі, він знайшов великого прихильника українських поселенців. (В „Документальному додатку” містимо дещо з його листування).

В своєму листі і меморандумі до директора імміграції і колонізації д-р В. Бачинський та о. Й. Жан добивалися, зокрема дістати дозвіл на в'їзд ін бланко 1000 родин українських селян, далі обниження вимаганих грошових сум для родин, що виїздили до Канади, а теж вможливлення родинам виказатися цими сумами пізніше. Йшлося і про те, щоб голови родин без виказаних сум могли виїжджати заздалегідь і в Канаді підготувати приїзд цілій родині, яка тимчасом мала залишатись вдома на землі і ждати часу, коли голова родини не підготує справ постійного осідку в Канаді. Детальніше з'ясовує це останній уступ меморандуму.⁶⁾ В дні 29 червня д-р В. Бачинський й о.

⁶⁾ Див. Документальний додаток.

Й. Жан внесли спільно два меморандуми до уряду в Оттаві, — один у справі українців на острові Куба, які попали туди року 1919, з проханням дозволити їм на приїзд до Канади, і другий у справі українців з Боснії, де о. Й. Жан працював довший час як душпастир. Там жило коло 1500 українських родин ще від 1904 року і бажали виїхати до Канади, але не могли дістати паспортів від уряду Югославії, лиш від польського, бо частина української землі, з якої вони виїхали за Австрії, належала вже в тому часі до Польщі. В дні 30 червня 1925 оба відпоручники відбули наради з В. Дж. Ігеном в Оттаві, щоб докладніше з'ясувати внесені меморандуми та дати додаткові інформації. В розмовах взяли участь крім віцеміністра іміграції ще два референти — Блейк і Жолиф. В дискусії обговорено теж пропозиції Товариств Опіки у Вінніпезі й у Львові і передано В. Д. Ігенові письмо з вимогою, щоб аплікації, які мають підписи вінніпезького і львівського Товариств Опіки, вистачали для урядового дозволу на приїзд до Канади.

У висліді розмов і меморандумів до В. Й. Ігена представники одержали письмо у справі переїзду українців з Куби. В письмі стояло, що уряд допустив був уже раз 180 осіб з Куби, але замість їхати на фарми, всі допущені залишилися в Монреалі. Це й була причина відмови позитивно поладнати т. зв. кубську справу. Що ж до приїзду українців зі Західної України та Боснії, предложені петиції були позитвно поладнані.

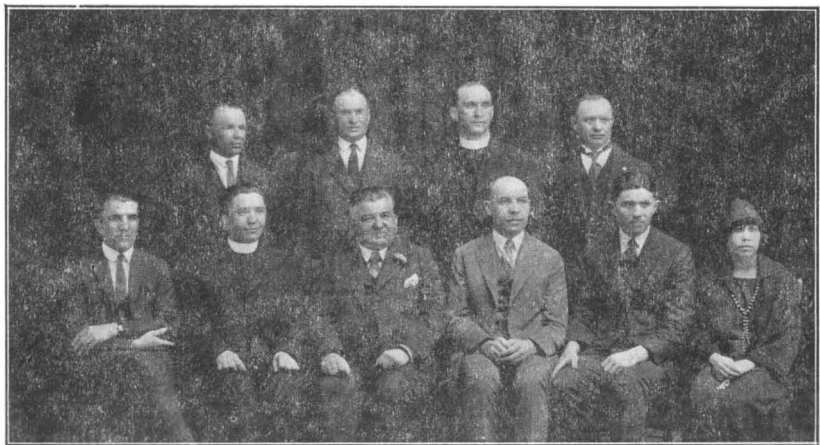
ВІДПОРУЧНИКИ КРАЮ СЕРЕД СВОІХ

В товаристві проф. І. Боберського о. Й. Жан та д-р В. Бачинський прибули 12 квітня 1925 до Вінніпегу та замешкали у Форт Геррі готелі. В зв'язку з приїздом гостей Товариство Опіки помістило у пресі комунікат про мету приїзду обох відпоручників. З черги відпоручники склали візити редакціям „Канадійського Українця“, „Українського Голосу“ та „Канадійського Фармера“, українським установам та єпископові Никиті Будці. Окремі наради були з представниками Т-ва Опіки. Скрізь приймали їх не тільки з великим зацікавленням, але з належною пошаною. У дні 20 квітня був перший їх публічний виступ в Інституті Просвіти при 777 Причард Евеню і гості промовляли про Старий Край і Канаду.

Після 12-денного побуту у Вінніпезі, різних відвідин, нарад та оглянення земель коло Сент Норберту, гості виїхали до Саскачевану та Алберти. Д-р В. Бачинський затримався на деякий

час у зв'язку з іспитами в Рідній Школі „Народного Дому” і замешкав в учителя О. Прийми в Саскатуні, відвідавши м. ін. ще й Бурсу П. Могили. Тим часом о. Й. Жан виїхав до Мондеру. 25 квітня 1925 гості wraz з піонером П. Зваричем оглядали землі в околиці Вермільйону та Мирнаму, шукаючи догідних земель під поселення. Водночас вони виступали з доповідями в Мирнамі, Вегревилі, Едмонтоні та інших місцевостях.

В дні 5 травня оба відпоручники були знову у Вінніпезі і здавали на засіданні управи Товариства Опіки у Форт Геррі в кімнаті ч. 902 звіт зі своєї поїздки. В засіданні взяв теж участь Єпископ Будка. В дискусії виявилось, що праця делегатів Товариства Опіки була вельми позитивна та дала значні успіхи. Підйом був великий. На засіданні вирішено, щоб відпоручники звернулись окремим письмом „до греко-католицьких, а також до старо- і ново-православних духовних в справі помочі українським емігрантам і в справі свободних місць праці”. До кількох днів після спільних нарад та висилки письм до духовників і преси, відпоручники виїхали знову на захід, — о. Й. Жан виїхав оглянути околиці в Піс Ривері, — а д-р В. Бачинський за той час відвідав Народний Дім і Бурсу М. Грушевського в Едмонтоні, о. М. Оленчука й українську громаду в Летбриджі, Ореста Жеребка в Гефорді, оо. Василіян в Мондері та

Д-р Володимир Бачинський, представник Т-ва Опіки у Львові зі старшиною канадійського Т-ва Опіки, липень 1925. Сидять відліва: Д. М. Ільчишин, о. М. Григорійчук, д-р В. Бачинський, адв. С. Савула, д-р М. Мігайчук, Марія Корецька; стоять: А. Загарійчук, К. С. Продан, о. П. Олексів, І. Жаровський.

визначніших громадян в околиці. Скрізь говорив він про справу імміграції та шукав місць праці для рільних робітників.

Під кінець травня 1925 оба відпоручники вернулися до Вінніпегу й у Форт Геррі готелі відбули кінцеві наради з управою Товариства Опіки, на яких о. Й. Жан здав звіти про свою поїздку до Піс Риверу, де „стрінув українські родини”. Земля дуже добра, але залізничне положення погане. Далека віддаль від Едмонтону. За те було багато свободних земель, звітував він. З інших справ рішено на засіданні, що оба Т-ва Опіки мають працювати передусім з державними інституціями Канади та вказувати добру волю співпраці з приватними агенціями. Британська лінія „Кунард” була однією із тих, з якими товариства немічували співпрацювати. В рішенні про співпрацю з державними залізницями, Товариство брало під увагу не тільки економічні, але й політичні аспекти.

В червні 1925 д-р В. Бачинський зробив ще низку поїздок по фармах Манітоби, Саскачевану та Алберти, а о. Й. Жан виїхав до Квебеку, де відбув нараду з міністром Пероллом та перевів численні розмови з церковними чинниками провінції Квебеку. 27 червня 1925 предложив о. Й. Жан звіт зі своєї поїздки до Абітібі, віддаленого 425 миль від Квебеку, де після довгих студій він вирішив оснувати монастир. В його оцінці земля була там добра під управу рілі, до цього ж в околиці були поклади міді і золота. Як відпоручник Митрополита Андрея Шептицького, о. Жан звернувся до всіх 33-ох духовних отців українського католицького обряду і просив їхньої співпраці в реалізуванні імміграційних плянів Т-ва Опіки. 30 червня представники Львова мали вже письмо від В. Дж. Ігена у справі поселенців в Абітібі. Відгук урядових чинників та української громади в загальному був надзвичайно позитивний і виглядало, що оба Товариства Опіки стануть українськими міністерствами еміграції та імміграції. На одному тільки відтинку представники Зах. Земель не зуміли наладнати співпраці: Середовище з-під стягів „Народного Дому” та часопису „Український Голос” поставились з резервою до заходів делегатів та самого Товариства Опіки. Двоє відвідин д-ра В. Бачинського в Народному Домі не дали бажаних вислідів і з того приводу оба відпоручники 4 травня 1925 відвідали ще раз редакцію „Українського Голосу”, щоб вияснити ситуацію. До речі, „Український Голос” не помістив був теж відозви, підписаної обома відпоручниками у справі помочі українським емігрантам, які мусіли виїздити з Рідного Краю в чужину (гляди Архів І. Боберського „Перегляд

роботи”, стор. 6). Чільний представник цього середовища, В. Свистун, дав ясну і недвозначну відповідь, мовляв, „під сю хвилю співпраця українців в Канаді навіть в справі іміграції неможлива”, хоч назагал це ж середовище було позитивне до дальшої іміграції. Зовсім інакше поставились до всієї справи комуністичні „Українські Робітничі Вісті”, які засуджували працю д-ра В. Бачинського як „безоглядно шкідливу”.

Поладнавши справи, в половині липня, точніше 15 липня 1925 д-р В. Бачинський від'їхав до Нью Йорку і звідти кораблем „Мавританія” відплив до Європи. Другий делегат, о. Й. Жан, залишився в Канаді, щоб реалізувати свій поселенчий плян в Абітібі, де уряд віддав до його розпорядимости на північ від Амосу 300 квадратних миль.

Тимчасом у липні 1925 прибув перший переселенець у висліді аплікації Товариства Опіки. Був це Юрко Гальчук з Йо-зефова в Чехословаччині.

Відвідини д-ра В. Бачинського й о. Й. Жана в Канаді та їх акція в Оттаві і провінційних урядах була великим кроком вперед у праці обох Товариств Опіки. Вінніпезький осередок взявся за інтенсивну акцію серед української спільноти, — відбуто цілу низку поїздок членів товариства в терен, усна й письмова інформація була поставлена на висоті. Доповіді представників дали здоровий поштовх українській громаді, в різних околицях стали творитися місцеві комітети допомоги іміграції. З днем 14 березня 1926 р. було вже 23 такі комітети, — де ж їх не було, були інформатори, яких товариство начислювало аж 88. Разом мало товариство 111 місць для власної інформації. Яку працю робило Товариство Опіки, про це найкраще скаже його літопис, час до часу публікований в українській та англійській пресі Канади та у власних публікаціях товариства. Сюди вибираємо важніші літописні дати, які характеризують працю Товариства Опіки в Канаді.

1925

6. V. — На двірець Сіонару приїхали перші імігранти, що їх вітають представники вінніпезького Товариства; єпископ Н. Будка, д-р М. Мігайчук, о. Й. Жан та Д. М. Ільчишин.

12. V. — Другий транспорт імігрантів. Їх вітають: о. Пелех, ред. В. Біберович, Д. М. Ільчишин, Т. Тацюк.

30. V. — На спільному засіданні управи Товариства та представників з Краю схвалено розподіл добровільних датків

імігрантів на працю товариств: до Львова відсилатимуть $\frac{3}{4}$ суми, $\frac{1}{4}$ суми залишатимуть у Вінніпезі. „Поділ справедливий, бо Старий Край дає людей до праці, крім цього там потрібно гроша на культурні і політичні цілі”, читаємо в звітах.

10. VI. — Посол Сергій Козицький писав до Товариства Опіки: „Життя таке тяжке стає, що люди мусять шукати якогось виходу. А вже натворилося безліч „дорадників”, що на темноті наших людей хочуть собі інтерес зробити. Тому то дуже а дуже цінні для нас ті практичні вказівки, які з Вашого листа маємо”.

1. VII. — „Канадійський Українець” ч. 26, помістив текст промови д-ра В. Бачинського з наради в Канорі, Саск., з 6 червня 1925. Промова ця була здебільша виголошувана в інших українських місцевостях на заході Канади.

3. VIII. — На засіданні управи рішено, що голова С. Савула відбуде організаційну поїздку на заході Канади.

6-12. VIII. — С. Савула і д-р М. Мігайчук відбули наради в Лямонті, Едмонтоні, Принс Алберті, Саскатуні, Врокстоні, Канорі, Робліні, Мондері, Вегревилі.

30. IX. — Звіт з поїздки С. Савули і д-ра М. Мігайчука. Успішність поїздки, „наряд горнеться до співпраці з товариством”.

31. X. — Лист з Китаю і до Китаю Омелянові Василенкові у справі українських поселенців у Шангаї.

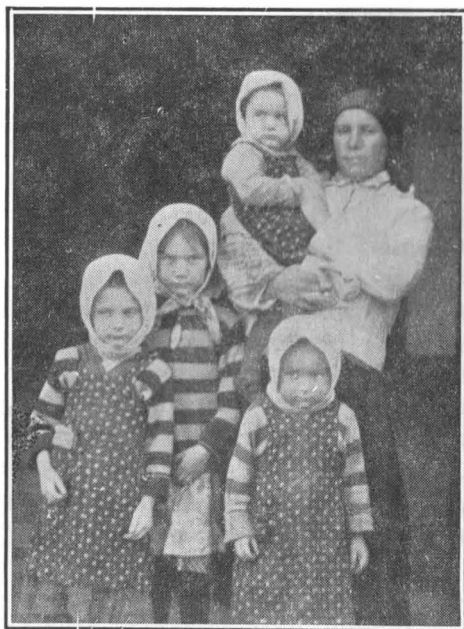
25. XII. — Клуб „Україна” з Гамбургу просить повновласти заступати Товариство Опіки на терені Німеччини.

1926

9. I. — о. Й. Жан на засіданні управи Товариства інформував, що одержав дозвіл від провінційного уряду Квебеку поселювати людей на 300 квадратних милях землі коло Ландрієн і хоче перевезти сюди родини українців з Боснії. Найбільшою перешкодою є брак гроша на переїзд людей морем. Він сам старається підготувати все найпотрібніше на початок побуту.

30. I. — Посол Козицький, член українського парламентарного клубу у Варшаві, просить про інформації у справі іміграції та дарового перевозу двох українських робітників.

12. II. — В листі до організацій міста Вінніпегу Товариство Опіки підкреслює свою незалежність від будь-якого середовища або компанії. „Товариство відповідає само за свою роботу,

До батька до Канади, після довшої розлуки, Марія Кедик з чотирма донями (Гануся, Ольга, Мінця і Маруся) в дорозі до Фішер Бренч в Манітобі. Типова переселенча українська родина між війнами 1930 р.

яку має вести після чартеру, одержано від домінії Канади”, читаємо.

16. II. — Нарада Президії Товариства про колонізаційну працю товариства і про можливість поїздки голови до Оттави та наради з українськими поселенцями у Форт Вілліамі, Торонто, Монтреалі. Обговорено лист полковника Филиновича з Праги у справі переїзду 60 осіб з Чехословаччини до Канади, за вільними картами їзди.

23. II. — Внесено просьбу до міністерства в справі українців на Кубі.

24. II. — Викуплено чартер товариства від адвоката Томи Й. Муррая (число акту 1390).

14. III. — о. М. Григорійчук алярмує, щоб постаратися про відповідних людей, які виходили б на зустріч українським поселенцям в Галіфаксі, Сент Джані та Монтреалі.

15. III. — Відбулися загальні збори Товариства Опіки, що опісля їх визнано за нелегальні.

17. III. — Наспіло письмо від о. Й. Жана з Ландрієн, Квебек, що тамошній комітет опіки складається з таких осіб: о. Й. Жан, парох М. Шапльо і М. Р. Лямберт.

23. IV. — Товариство Опіки зі Львова повідомляє про підготовку ширшої конференції про еміграцію.

26. IV. — Полк. Филинович з Праги надіслав два списки 28 вояків з Болгарії і просить вистаратися гроші на заплату їх подорожі.

6. V. — Наспіло письмо від Українського Клубу в Данцігу за підписом д-ра С. Кравчика, що можна би дістати гроші на корабельні карти для скитальців-українців з Європи до Канади від жидів, але треба би вистаратися для жидів документи і запотребування на фарми. З уваги на етичність мотивів пропозиції не прийняли.

7. V. — Організаційні збори на підставі вибраного чартету відбулися в будинку Парляменту Манітоби. Ухвалено печатку і відзнаку: К. С. Продан — голова, о. М. Григорійчук й А. Загарійчук — заступники, Д. М. Ільчишин — секретар, д-р М. Мігайчук — скарбник, члени управи: М. Корецька й І. Жаровський. Рішено поширити членство на правні особи. В. Балешта подав звіт про Європу та умовини еміграції до Канади з Польщі та других країн. (Архів Боберського, ч. 1688).

28. V. — Управа товариства на своєму засіданні іменувала своїми дорадниками наступних осіб: проф. І. Боберський, В. Біберович, Т. Тацюк, о. П. Олексів й о. М. Оленчук.

28. V. — Розпочалась праця над збірником „Нове Поле”.

16. VI. — Товариство Опіки опублікувало лист з Бразилії з осторогою, щоб українці не їхали до Бразилії з огляду на підсоння і брак порядку в тій державі. (гляди „Канадійський Українець” ч. 24 та окрема відбитка в архіві).

16. VI. — Товариство Опіки оголосило свою програму в 10 точках (ч. архіву 1759).

10. VII. — Андрій Савяк з Круз Махадо, Бразилія, пише в справі переїзду людей до Канади.

19. VII. — На засіданні управи вибрано В. Біберовича керівником колонізаційної секції.

23. VII. — Лист з Буенос Айресу з Аргентини, щоб допомогти людям виїхати до Канади.

29. VII. — М. Григорійчук з Монтреалю пропонує, щоб zorganizувати стрічу і роздачу брошур у Галіфаксі та Монтре-

алі українським емігрантам, які постійно напливають. Парохі-
яльний уряд у Монтреалі допоможе знайти працю в Монтреалі,
передусім робітникам і служницям, також заявляє, що має зв'яз-
ки з добродійними товариствами в тім місті.

4. IX. — Лист з Парани у Бразилії, щоби старатися про
дозвіл на переїзд до Канади для багатьох осіб.

30. IX. — Наспів лист з доміняльної поселенчої корпора-
ції, яка улегшує поселенцям початки фармування та закуп землі.

30. IX. — „Товариство потребує у Вінніпезі коло 50 поваж-
них і розумних співробітників-членів”. Голова К. С. Продан апе-
лює, щоб „приєднувати членів з купців, ремісників та робітни-
ків, які на це заслуговували б”, читаємо в літописі Т-ва Опіки.

12. X. — Новий міністер іміграції Форке повідомив, що в
1926 р. прибуло до Канади 81,000 осіб. Взивав землевласників,
щоб не підносили цін на землю.

17. XI. — Рішено опублікувати „Нове Поле”, канадійський
альманах.

25. XI. — Схвалено надрукувати 2000 карт-поштівок з ма-
пою України.

14. XII. — Альманах „Нове Поле” побачив світ. Перший
примірник вручено голові, другий примірник післано до львів-
ського товариства.

14. XII. — „Фрі Прес” успокоює редакцію часопису „Сей-
лор”, щоб не лякалась і не писала проти еміграції неангліїців,
бо вони потрібні до робіт. „Сейлор” писав, щоб не спроваджу-
вати неангліїців, бо Канада стане „Форейн кантрі” і західна
Канада злучиться без перешкод зі ЗСА, — розумував редактор.

23. XII. — Обговорено на засіданні управи лист з Гамбургу
у справі людей, що не мали державних паспортів, лише пас-
порти Нанзена.

30. XII. — Відбулися загальні річні збори. Степан Савула
знову очолив організацію. До управи були вибрані: о. М. Гри-
горійчук, А. Загарійчук — заступники, Д. М. Ільчишин — секре-
тар, Е. Василичин — скарбник, Марія Корецька і В. Цвях —
члени управи; контрольна комісія: С. Бобівський та Григорій
Вах. Збори відбулися в Конфедерейшен Лайф Билдінг і про-
водив ними К. С. Продан. Д-р В. Константинович зі Львова, що
об'їздив тоді Канаду, виголосив на зборах Товариства допо-
відь, а „Фрі Прес” з тієї нагоди написала: *Ukraine is over popu-
lated and poverty stricken as a result of the late war and there
were many skilled, industrious and thrifty farmers who would
desire to make Western Canada their future home*” (1. I. 1927).

У звіті секретаря подано, що товариство кореспондує з усіма країнами світу, з винятком хіба Австралії.

1927

13. I. — Часопис „Фрі Прес” містить звіт зі засідання управи товариства, в якому участвовали єпископ Будка, С. Ванскої, суперінтендент колонізаційного відділу Сіпіяра, секретар німецького іміграційного товариства о. С. Кірдорф, І. Рудачек, адвокат В. Балешта. Часопис робив заключення: *“It is expected that several hundred family units will be brought and successfully settled in Canada under auspices of the association in the close cooperation with the Department of Immigration and Canadian Pacific Railway”*.

2. II. — Голова і секретар Товариства відвідали єпископа Будку та „прийняли до відома поради в справі роботи Товариства Опіки, яке має стояти над всіма товариствами і провірявати їх відношення до українського громадянства в справах іміграції. Належить включити якнайбільше людей, охочих до праці”.

19. II. — Товариство вислало листа до міністра іміграції Форка у справі українців у Німеччині та Чехословаччині.

2. III. — Міністерство іміграції повідомляє, що допустить українських імігрантів з Німеччини під умовою замітки на їх паспортах, що може їх депортувати, якби зайшла до цього потреба. (ч. а. 2710).

15. III. — Редактор „Українського Життя” в Куритибі Е. В. Кобилянський просить допомоги для кількох родин, що хочуть переселитися до Канади.

5. V. — Обширна дискусія в справі закупу земель для переселенців.

Виявилось, що Сіонар посилає імігрантів в околиці Сифтону, Етелберту, Гарленду, Пайнриверсу, Слейтеру, Веллі Риверу, де землі відомі з поганої якості. Щоб остерегти заінтересованих перед такими землями, управа Товариства рішила видати друковану інформацію про якість земель в різних провінціях.

В Товаристві була довша дебата про корабельні підприємства, з якими товариству найкраще було б співпрацювати. Проф. І. Боберський пригадав приявним членам ухвалу з часу побуту д-ра В. Бачинського і о. Й. Жана в Канаді в 1925, що оба товариства — львівське і вінніпезьке, — співпрацюватимуть передусім зі Сіонаром та корабельним підприємством Кунард. Йдеться про те, говорив проф. Боберський, щоб співпрацювати

з великими підприємствами, бо через контакти з такими підприємствами виробляються знайомства, які згодом надаються і в політичній роботі.

6. V. — Багатомовна нотатка І. Боберського до голови товариства. „Двох словаків хоче, щоб їм вишукати роботу. Поможіть їм. Вони говорять, що хотіли б дістати якунебудь роботу, а не дістають, бо вони словаки. Дозволяю собі написати Вам і просити Вас про поміч для них. Знаю, що це лежить в інтересі нас всіх в тім степі”.

Передискутовано теж справу приїзду людей з Аргентини і Бразилії, що мають паспорти, але не мають грошей на дорогу. Інакше стояла справа з деякими людьми з Німеччини.

Вирішено теж не давати заступництва ніяким представникам корабельних підприємств, „бо товариство мусить стояти понад агенціями і наглядати їхню роботу у відношенні до українських імігрантів”.

12. V. — Проф. І. Боберський поінформував на засіданні управи про свої враження на сході Канади та розмови з о. Й. Жаном, який має надію спровадити людей з Боснії при допомозі капіталу, про який старається „і вже найшов товариство, яке йому допоможе”.

28. VIII. — На засіданні управи товариства голова С. Савула пояснив, що він відвідав Тому Джеллея у справі українців з Китаю. Апліканти, які підписали аплікації для українців з Китаю, не відповідали на письма іміграційного уряду і тому не було змоги затвердити аплікації. Щоб українці з Китаю приїхали, треба: 1) дати доказ, що вони фермери, 2) заручити, що будуть працювати на фармах, 3) мають зложити 300-400 доларів до уряду у Ванкувері, 4) якщо їм неможливо зложити суму під ч. 3, тоді Т-во повинно поручити, що ті люди не стануть тягарем державі, 5) внести відповідні аплікації і подати всі подробиці, як вони заїхали до Китаю, звідки приїхали і як довго вони там.

3. IX. — На засіданні підписано повноважність проф. І. Боберському заступати Т-во Опіки в часі його поїздки в Європі.

На засіданні старшини вирішено, що Е. Василишин є відпоручником Т-ва Опіки до Червоного Хреста. На цьому ж засіданні стверджено, що народи середньої Європи належать постійно до небажаних імігрантів в Канаді та що англіканські кола виступали на своєму Синоді проти приїзду неанглійських імігрантів зі Східної Європи.

11. XII. — Проф. І. Боберський надіслав інформацію про українську еміграцію у Празі. Там відбув він численні розмови з діячами науки у справі еміграції і політики. Інформує про „Закордонну Партію Соціялістів Революціонерів, Республікансько-Демократичний Клуб, Українців Хлоборобів Державників, Українців Соціялістів Демократів. Все решта незначні групи і групки. Дуже активні студентські організації: „Студентська Громада”, Драгоманівці, Товариство ім. Шевченка, Громада горожан УРСР, розв'язана чехами, Організація Націоналістичної Молоді (Галичини) та Легія Українських Націоналістів (переважно придніпрянці). Ці дві організації злилися в Союз Українських Націоналістичних Організацій. Скрізь є зацікавлення еміграцією до Канади”.

14. XII. — Проф. І. Боберський відвідав Відень. Там живе около 3,000 українців. Про їх працю інформує д-р О. Грицай. Скрізь зацікавлення еміграцією.

30. XII. — Треті загальні збори товариства, на яких вибрано слідуючу старшину: С. Савула, голова, В. Г. Коман і о. М. Григорійчук, заступники, Д. М. Ільчишин, секретар, Е. Василичин, касієр, П. А. Драль й І. Ісаїв, члени; члени контролю: Т. Мельничук і С. Бобівський.

В звітвому році поладнано 1,201 письм, що заторкували такі справи: подорожі і поселення в Канаді, інформації про фарми, пошукування праці, підпомогу, переїзд до Америки, прохання допомоги продати поле в старому краю, про книжки, часописи, запити в справі канадійських паперів і військової служби в Канаді, про паспорти до Європи, скарги на працедавців, зголошення обману, запити про посилку грошей та інформації про організації.

Видано новий наклад листівок з картою Канади і з синьожовтою печаткою, а теж зворотні коверти з друкованою програмою праці Товариства, „надорожники залізничні” і „надорожники держави”. Альманах „Прерія” був готовий до друку. Товариство давало зворотні грошові позички тим імігрантам, які їх конче в дорозі потребували. Імігранти зобов'язані були допомогу повернути, щоб товариство було в стані дати зворотну допомогу й іншим.

„Старшина працювала без ніякої заплати, щоби всі датки йшли на цілі товариства, тепер на видання брошур, летючок, обіжників і книжок”... „Домівка міститься в адвоката Савули, який дає кімнату до розпорядимости даром”. („Прерія”, стор. 116-118).

На зборах виступив о. Навкратій Крижановський, після чого інж. В. Коссар дав огляд життя української еміграції в Чехословаччині, що знаходилася в тяжких матеріяльних умовах та взивав новообрану управу товариства якнайскорше зайнятися розв'язкою цього питання.

Збори вела президія в складі С. Савула та Й. Печенюк і відбулися вони в домівці товариства при 457 Мейн вул.

1928

31. I. — З цією датою надіслані чотири звіти проф. І. Боберського з його поїздки в Європі: 1) „Українці в Хорватії”, 7 сторінок: Розмова з о. Михайлом Каменецьким в Загребі 30. XII. 1927.

2) „Югославія”, 10 сторін: Розмова з д-ром П. Шевчиком, що відбулася в Загребі 30. XII. 1927.

3) „Українці в Сербії”, 8 сторін: З розмови з І. Будзом в Білгороді 31. XII. 1927.

4) „Українська партійність”, 7 сторін: З розмови з полк. Ярославом Ногою 31. XII. 1927.

Автор застеріг собі, щоб звітів не публікувати, бо вони мають характер довірочно-політичних розмов.

31. I—5. II. — Поїздка голови С. Савули до Едмонтону, та Ванкуверу й околиць.

16. II. — Наспів звіт проф. І. Боберського про Чернівці та Софію в Болгарії. Боберський просить, „щоб болгарам, які хочуть їхати до Канади, допомогти, як слов'янам і нашим сусідам, яких потребуємо в наших зносінах. Болгари, серби і чехи відносяться до наших заточенців прихильно і виходить з того, що ми, українці в Канаді, повинні прийти їм в поміч в цей спосіб, що поможемо для їх емігрантів до Канади аплікаціями наших фермерів”.

20. II. — Поява альманаху „Прерія”.

1. III. — Появилася вістка про оснування Товариства св. Михайла, що мало вести аналогічну до Товариства Опіки працю. Новому товариству патронують: Г. Курдидик, В. Біберович, о. П. Олексів та о. Н. Бартман.

6. III. — Лист проф. І. Боберського з Букарешту про його доповідь в товаристві „Буковина” в Букарешті, з залученим звітом про Румунію, в якому читаємо: „Румуни відносяться до українських емігрантів прихильно, однак українців тут роджених в Буковині румунізують. Вони кажуть, що це зукраїнізовані

румуни". Про Букарешт, проф. І. Боберський писав: „Місто, яке не має ані одної чистої вулиці. Всюди бруд”.

20. III. — Лист проф. І. Боберського зі Львова. Досі наспіло від нього 11 звітів про подорож по Європі.

10. IV. — Проф. І. Боберський вернувся з поїздки по Європі, що тривала від 14 вересня 1927.

5. V. — Виписано повновасть Бобівському на його подорож по Алберті, щоб знайти місце для 5 робітників та 5 робітниць.

14. V. — Секретар товариства Д. М. Ільчишин одержав золоту медалью за успіхи у студіях на рільничому виділі у Вінніпезі.

19. V. — „Сім докорів адміністратора о. О. Олексіва” на адресу Товариства Опіки.

19-23. V. — Сіонар влаштував промислову виставку імігрантів в залі готелю Сіонара у Вінніпезі.

7. VI. — Замкнено іміграцію до Канади, яка була відкрита від 10 листопада 1927.

30. VI. — В зв'язку з обмеженням іміграції до Канади, Товариство видало обіжник, в якому інформує, що „номінації на приїзд кривних мають право підписувати особи, які дійсно займаються фармерством. Крім номінацій потрібний ще афідавіт (порука). На виїзд мають право тільки близькі кривні: батько, мати, син, дочка, брат, сестра, муж, жена”. В обіжнику замічено теж, що „з Рідного Краю доходять до нас скарги, що батьки родин не пишуть листів ані до жінок, ні до своїх дітей”.

17. VII. — Наспів лист від єпископа Будки з Риму, в якому він висловлюється за широкою співпрацею з усіма, „що займаються іміграцією”.

20. VIII. — Наслідком кризи з Англії прибули до Канади копальняні робітники на жнива. Очікують 10,000 таких жнивирів.

1-28. VIII. — У зв'язку зі сповільненням іміграції Товариство одержало 355 письм. За змістом ці письма діляться так: 174 про аплікації і паспорти, про фарми і гомстеди 14, запити про працю для інтелігентів 6, рільників 15, ремісників 5, допомога у справі уломностей 3, покривдження у праці 14, інформації у справі часописів і книжок 6, повновасті з краю 5, пересилка гроша 3, розшуки родин 18, прохання про допомогу 2, прохання про лікарства 1, письма різних корабельних підприємств 34, інформаційні письма 55.

6-22. X. — Поїздка голови С. Савули на схід Канади і розмови з представниками українського громадянства в Монтреалі і Торонті.

15.XI—10.XII. — Поїздка Д. М. Ільчишина до Саскачевану у справах Товариства Опіки.

28. XII. — Четверті загальні збори. З Товариством співпрацювало 243 кореспондентів. В звіті відмічено велику працю проф. І. Боберського в Європі. Крім численних розмов зробив він 11 доповідей та три доповіді зі світляними образами. Подорожі членів управи в Канаді та в Європі збільшили досвід і скріпили підстави до праці в хосен українських емігрантів. На праці однак заважили еміграційні обмеження для охочих зі східної і центральної Європи. Товариство стоїть перед великим питанням саме, коли Канада ставить перепони лише з тої причини, щоби мати місце в Канаді громадянам з Англії, Шкотії й Ірландії. Згідно з урядовою статистикою приїхало до Канади в 1928 р. 12,000 українців.

Ухвалено видати збірник „Канада”. Також піднято дискусію про потребу власного дому, де товариство могло б збирати імігрантів, дати їм нічліг, часом харч та тимчасовий пристановок. Тут теж могла б бути бібліотека та архів.

На загальних зборах порушено і засуджено шкідливу пропаганду всіх тих, що під плащиком т. зв. канадійського патріотизму вели пропаганду проти в'їзду до Канади поселенців неанглосаксонського роду. (Гляди „Фрі Прес” з 7. 7. 1928: „Приїзд імігрантів притамований, а головна струя імігрантів має плисти тепер з Англії”).

Досі Товариство видало три альманахи, а саме „Нове Поле”, „Прерія” та „Кленовий лист”. Отець Навкратій Крижановський, ЧСВВ, що саме тоді вертався з Європи до Мондери, поінформував приявних про важке положення українського селянства і робітництва в Галичині і ствердив водночас, що тугість українського селянина та його витривалість дають найкращу запоруку на те, що саме українці могли б творити найбільш пригожий матеріал на поселення в західній Канаді.

Українські часописи відносилися до імігрантів українців до Канади прихильно. Старий край зрозумів, що Канада дає українському імігрантові запоруку нового порядку і безпеки життя, майна, особистої свободи і можливості стати багатим” („Кленовий лист”, стор. 120).

На зборах вибрано слідуючу старшину: К. С. Продан — президент, В. Г. Коман і о. М. Григорійчук, заступники, Д. М.

Ільчишин, секретар, Е. Василюшин касир, Василь Дикий та Григорій Дзюба, члени. С. Савулу обрано правним дорадником, д-ра Л. В. Резновського медичним і М. Тацюка поселенчим дорадниками. До контрольної комісії були вибрані о. П. Божик та Тома Мельничук.

1929

14. I. — Товариство не могло добитись своєї квоти, як це мали Сіонар чи Сіпіар. Товариство Опіки могло спроваджувати родини тільки з такою 250 долярів (лист W. E. Watson, ass't manager, Dept. of Colonization, C.N.R.).

30. IV. — Відвідини представників управи Товариства у Фріра, шефа колонізаційного бюро Сіонар у справі фарм і гомстедів.

30. IV. — Привітання єпископа Василя Ладика з нагоди його іменування єпископом українців у Канаді.

1. V. — Відкриття поштового відділу Товариства Опіки.

4. V. — Товариство Опіки віднеслося листовно до консулятів польського, румунського, советського, чехословацького, щоб консуляти прислали свої приписи у справі паспортів.

21. V. — Товариство видрукувало 1000 примірників статуту і чартеру.

8. VI. — Приїзд до Вінніпегу полк. Євгена Коновальця, „який бажає пояснень у справі виїзду українців з Німеччини до Канади”.

9. VII. — Повновласть Евстахіїв Василюшину, як відпоручникові товариства на Карпатську Україну.

24. VIII. — Письмо від Товариства Опіки в Самборі, щоб збирати датки на Промислову Бурсу в Самборі, де знайде приміщення також кружок Товариства Опіки в Самборі.

26. VIII. — Засідання управи, присвячене гостеві-сенаторці Олені Кисілевській.

9. IX. — Нарада голови К. Продана і його заступника В. Комана з С. Б. Ван Скоєм про поручування фарм для українських переселенців і розміщування людей на праці.

16. IX. — У висліді згаданих нарад товариство зобов'язалося розмістити 50 робітників і 190 служниць.

26. IX. — Конференція під проводом міністра імміграції Форка в Оттаві і заява міністра, що кількість прибулих із середньої Європи буде зменшена в 1930 році на одну третину кількості минулого року.

28. X. — Обіжник Товариства Опіки ч. 6121 про календар „Провідник” на 1930 рік, про поштовий відділ і про працю товариства. Наклад 3,000 примірників.

28. XI. — Секретар Польського Товариства Іміграційного Ян Вуйцік з поручаючим листом від Товариства Опіки зі Львова відвідав товариство.

23. XII. — Появився альманах „Фарма” з друкарні С. М. Дорошука.

26. XII. — Відвідини Управи Товариства в іміграційного комісара Томи Джеллея у справі нових іміграційних приписів.

27. XII. — Річні загальні збори стверджують дальше обмеження іміграції в некористь народів середньої Європи. На зборах дискутовано можливість придбання власного дому. Організація розгорнула працю вельми широко, з усіма континентами. Вперше піднято критку іміграційної політики канадського уряду з її обмеженнями для країн центральної Європи. Підкреслено тісну співпрацю з парафіями (католицькими) та „нав’язання зносин з українцями Закарпатської України”. Президія зложила візиту єпископові Василю Ладичі, який запевнив свою піддержку для товариства. У висліді цієї співпраці Товариство не видавало, як досі, альманаха, а видало календар з альманахом „Фарма”.

На 1930 рік вибрано таку старшину: К. С. Продан голова, о. М. Григорійчук і В. Г. Коман, заступники, Д. М. Ільчишин, секретар, Е. Василишин, касієр. Василь Дикий і Григорій Дзюба стали членами управи, С. Савула правним і О. Тарновецький переселенчим дорадником, о. П. Божик і Тома Мельничук — членами контрольної комісії.

1930

14. I. — Наспіла до Канади книжка Лева Ясінчука, яку преса прийняла непривітно. Лев Ясінчук подорожував по ЗСА і Канаді від серпня 1928 до серпня 1929. До Канади приїхав у червні 1929 і тут переводив збірки на „Рідну Школу”.

24. I. — Товариство робить заходи в уряді, щоб родини могли приїздити з мінімальною готівкою (100 доларів).

8. II. — Другі відвідини Яна Вуйціка, відпоручника польських еміграційних товариств.

10. II. — Розіслано текст обіжника до фермерів, щоб зголошували місця праці та можливості купувати фарми.

21. III. — У Вінніпезі гостив міністер імiграції Іген, який видвигнув проєкт, щоб провінції самi добирали собі iмiгрантiв.

20. IV. — Засiдання управи з нагоди приїзду артистiв зi Львова Луки Лисяка i Володимира Гiрняка, якi звiтували про вiдносини в Галичинi та висловили жалi, що товариства у Виннiпезi робили їм труднощi, одинока Читальня Просвiти поставилась до них дуже прихильно.

23. IV. — В „Канадiйському Фармерi” появилася друга з черги стаття, критично наставлена до працi Товариства.

1. V. — Поштовий i фармерський вiддiл мають окрему домишку при 179 Вотер Ст. Й. Печенюк веде поштовий вiддiл, О. Тарновецький — фармерський.

24. IV. — Е. Васишин здає касовий звiт, бо виїздить до Монреалу.

4. VI. — Вiдмiчення п'ятилiтньої дiяльностi з окремою доповіддю голови К. С. Продана, який м. ін. ствердив хронiчну недугу українських товариств. „Всi українськi товариства й органiзацiї в Канадi терплять те саме недомагання, — говорив вiн. — Тiльки частина членiв товариств працює i вони перетяженi багатьома обов'язками. Теж Товариство Опiки оперте на добровiльних датках небагатьох людей й органiзацiй, якi користають з допомiги товариства, хоч в iнших народiв, вiзьмiм за примiр нiмцiв, iталiйцiв, жидiв, опертi вони на масових вкладах, датках та дарах всiєї суспiльностi. А проте, — „при своїх надзвичайно малих фондах” зумiло товариство видати чотири книжки для iнформацiї людей, що приїжджають до Канади. Видало їх виключно за свої власнi грошi, без якої небудь побiчної, чужої допомiги, бо „хоче заступати українське громадянство iз задержанням повної свободи своїх рухiв i поваги” (гляди окрема вiдбитка промови: Корнило Продан „П'ять лiт працi”, наклад 1000 примiрникiв).

28. VII. — Консервати прийшли до влади.

14. VIII. — Мiнiстерство iмiграцiї обмежило iмiгрантiв до того, що дозволило приїздити жiнкам i дiтям, але тiльки дiтям вiком менше 18 рокiв.

30. VIII. — Побут у Виннiпезi генерала В. Сiкевича — розмови з членами управи.

17. IX. — Наладнано непорозумiння з друкарнею Дорошука за друк календаря на 1930 рiк.

18. IX. — В часописi „Фрi Прес” появилася iнформацiя про проєкт, який склала Королiвська комiсiя у справi iмiграцiї до Саскачевану. Над проєктом працювали проф. В. В. Свансон,

П. Г. Шелтон, Ф. Йонстон, Г. Ц. Нефер, А. Р. Райт. Комісія запланувала спровадити побільш британських поселенців та тих, які виїхали до ЗСА, а теж поставила вимогу грошево допомагати британським імігрантам.

20. IX. — Поновні заходи товариства у Сіонара про окрему квоту для себе.

21. IX. — Узгіднено з єпископом Васи́лієм Ладикою друк календаря на 1931 р.

22. IX. — Вирішено видати календар на 1931 р. не у 180, а 64 сторін, мотивовано це низькими цінами збіжжя, браком гроша та застоєм у господарстві й торгівлі.

29. IX. — Секретар Д. М. Ільчишин виїхав до Саскатуну і його функцію став тимчасово виконувати В. Коман.

27. X. — Появився з друку „Провідник” на 1931 р. Статті в календарі були здебільша про Манітобу, яка відзначувала в 1930 р. своє 60-річчя.

26. XII. — Шості річні загальні збори. Листування за рік зросло до 1310 письм, видано три обіжники та окрему брошуру про кооперативні крамниці. Збори закликали українців, які перебули 5 років у Канаді, щоб старалися про канадське горожанство та ствердили дальше замітний спад в іміграції. Зокрема великі труднощі і втрату часу спричинювали старання про румунський або совітський паспорт та всупереч до цих всіх труднощів голова К. Продан у своїй промові ствердив, що „Товариство Опіки є оруддям народу, щоб кермувати іміграцією своїх одноплемінців, інформувати імігрантів, давати їм потрібні вказівки, куди мають удатися, що їм в який спосіб полагодити, що виконати і чого оминати. Воно давало ради щодо купна землі і будови домів, інформувало про відносини в новім краю і давало організаційні вказівки. Тому воно й мусить бути независимим від приватних підприємств і бути залежним лише від свого власного громадянства”. (З промови, друкованої в „Західних Вістях” ч. 5, 1931, Едмонтон).

Управа на 1931 р.: К. С. Продан, голова, Д. М. Ільчишин секретар, о. П. Божик, скарбник, члени управи Г. Дзюба і Д. Юськевич, контрольна комісія: о. А. Луговий і Т. Мельничук.

Ділові референти: С. Савула правний, Й. Печенюк — поштовий, Е. Тарновецький — колонізаційний. Дорадча рада: І. Рудачек, д-р Л. Резновський, В. Дикий, д-р І. Гуляй, А. Загарійчук, Е. Васи́лишин та всі три ділові референти.

2. I. — Поїздка секретаря Д. М. Ільчишина в Алберту та оформлення Кружка Т-ва Опіки на Алберту. Управа Кружка: Паснак, голова, Ісаїв, Басараб, о. Дидик й о. Жидан.

30. I. — Наради в Оттаві у міністра іміграції В. А. Гордона з представниками залізниць і шефами колонізаційних відділів Сіонара і Сіпіара, на якій він заявив, що іміграція не може бути поширена доти, “until the people already resident in Canada have been absorbed into employment”.

28. II. — Обіжник Товариства Опіки в повищих справах з докладнішими поясненнями та дальші старання перед міністерством.

6. III. — Міністерство іміграції з Оттави надіслало листа, що іміграційні приписи не можна улегшити бо „економічні обставини не дозволяють”.

12. III. — Корабельні лінії оголосили, що покривають самі паспортову таксу до Польщі. Це сталося у висліді заяви польського уряду, який рішив давати дарові паспорти для тих, що їдуть Балтійською лінією.

25-30. III. — Правний відпоручник С. Савула відбув подорож до Едмонтону у справах товариства.

4. IV. — Товариство інтервен'ювало в уряді Манітоби у справі зловживань. Було створене „бюро”, що нібито вербувало людей на гомстеди, а практично стягало з наївних людей гроші.

14. VI. — Іміграційний департамент у Вінніпезі видав розпорядок, що чоловік, який хоче спровадити жінку з краю, мусить мати посвідку муніципального секретаря зі згодою муніципалу. З цього вийшли дальші утруднення в іміграції: Появилися посвідки секретарів, які відмовляли дозволу на приїзд жінки до мужа, бо згідно з їх опінією чоловік не міг вдержати жінки, а тоді муніципал мусів би обоім давати допомогу.

15. VI. — До Європи виїхав відпоручник Товариства Опіки у Львові проф. Іван Боберський, щоб відвідати: Париж, Женеву, Люблян, Рагузу.

8. VIII. — Відчит І. Боберського в Парижі. Відвідини канадської репрезентації в Лізі Націй.

17. VIII. — Поворот проф. І. Боберського з європейської поїздки до Канади.

10. VIII. — Товариство видало обіжник до фермерів з проханням зголошувати запотребування на працю, бо мало вели-

кий список людей, які хотіли працювати „навіть за дуже малу платню”. В обіжнику проголошено теж, що К. С. Продан, голова Товариства, вкортці від’їде до Європи з групою людей, які конечно хотіли виїхати з Канади.

2. IX. — Посол Михайло Лучкович виїхав до Європи на відвідини. У Львові він перевів розмови з головою львівського Товариства Опіки Миколою Заячківським та секретарем цього товариства д-ром Володимиром Константиновичем.

12. X. — Видано повновласть М. Данильченкові заступати товариство в Мексику та прослідити можливості поселень українських емігрантів з Європи.

12. X. — Вислухано на засіданні управи обширний звіт проф. І. Боберського про його поїздку по Європі.

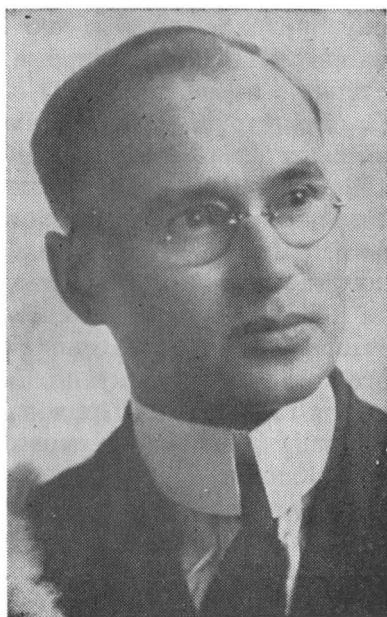
16. XI. — Доповідь голови К. С. Продана в Клубі Суспільних Працівників Вінніпегу про минуле українського народу та іміграцію українців до Канади.

28. XI. — З порту Монреал виїхала українська група під проводом голови К. С. Продана. В групі було 67 осіб, емігрантів до Галичини, Буковини і східньої України. Зголошених ще 17 людей не виїхали, бо в останній хвилині дістали працю. Ті, які виїздили з Канади, насправді були примусові виселенці (депортовані).

28. XII. — Уступив шеф іміграційного департаменту у Вінпезі Тома Джеллей. Його наслідник Ц. Е. Смит поробив дальші утруднення, „бо дозволи для жінок і дітей видає лише на п’ять місяців, хоч його попередник видавав на протяг одного року”.

29. XII. — Загальні збори. Стверджено, що звітний рік був вельми діловим роком, не зважаючи на майже цілковите здержання іміграції. „Навпаки, “Pitiful stories of human suffering and despair were revealed in letters from a number of unfortunates who were ordered to be deported. The Association intervened in all such cases”, читаємо в англomовному комунікаті товариства (ч. 9600). На зборах стверджено, що фермери були теж у тяжкому матеріальному положенні і тому збори домагалися для них довгореченцевих кредитів.

Управа ж 1932 р. була вибрана в такому складі: К. С. Продан, голова, о. А. Луговий й Е. Тарновецький, заступники, Д. М. Ільчишин секретар, о. П. Божик касієр, Д. Юськевич і Г. Дзюба члени управи, д-р Л. Резновський і Т. Мельничук провірники. Дорадча рада: С. Савула, А. Загарійчук, І. Рудачек, В. Дикий, Й. Печенюк, М. Кумка, Е. Васишин та д-р І. Гуляй.

**Корнило С. Продан, довголітній
голова Т-ва Опіки, 1927.**

1932

13. I. — Голова К. С. Продан повернувся з Європи.

22. I. — Звіт К. С. Продана зі своєї поїздки по Європі. В Лондоні він з рамени Товариства Опіки відвідав „Українське Бюро” і мав довші розмови з канадською репрезентацією. Задержався теж деякий час у Варшаві, а 20 грудня прибув до Львова, де з головою львівського Товариства Опіки Миколою Заячківським обговорив еміграційні та імміграційні справи. У Львові відвідав центральні українські установи, як „Рідна Школа” й „Просвіта”, Центросоюз, Маслосоюз, Народна Торговля, Ревізійний Союз, Гіпотечний Банк, Сільський Господар та інші. Зложив теж візиту Митрополитові А. Шептицькому та відвідав єпископа Будку, а в Коломиї сенаторку Олену Кисілевську. Мав довше інтерв'ю в редакції „Діла” (гляди ч. 293, 1931). Зробив декілька виїздів на села, напр., у Коломийщині відвідав село Мишин, всі три Березови та ще кілька інших. Українці щиро вітали репрезентанта українців з Канади, у Львові, на окремій гостині і в честь гостя, промовляли Остап Луцький та Ан-

дрій Палій, передаючи рівночасно привітання українцям у Канаді. Теплі були зустрічі з українцями у Празі та Парижі, звідки через Ньюйорк і Монреаль К. С. Продан вернувся до Вінніпегу.

15. II. — Проф. І. Боберський передав Товариству збірку книжок, часописів, друків, рукописів, грамот, світлин, рисунків та фільмів з бажанням щоб з тієї збірки створити „Канадійську Бібліотеку”. В його архіві знаходяться також акти і пам’ятки представництва Західно-Української Народної Республіки. Управа схвалює, що „Канадійська Бібліотека” потрібна та що треба її відкрити і збільшувати, щоб у ній були всякі друки і часописи, книжки і брошури канадських авторів, поетів і письменників, словом — збирати все що відноситься до українців у Канаді, всеодно — в українській, англійській, чи іншій мовах. Ця, так звана „канадіяна”, є конечно потрібна, бо все губиться, бібліотеки при просвітних товариствах збирають лише книжки, цікаві до читання. Це була б наукова бібліотека для дослідів українського минулого в Канаді. Схвалено, що бібліотека буде зватися „Канадійська Бібліотека імені Івана Боберського”, а в англійській мові “Iwan Boberskyj Canadian Library”, і її знаком—символом був би бобр, „що обтинає дерево до будови загати для себе і для других бобрів” (гляди протокол управи товариства під згаданою датою). Архів передано в опіку секретареві Товариства Д. М. Ільчишинові.

10. IV. — На засіданні міського Комітету для безробітних вплинув внесок, щоб усіх осіб, які не є горожанами Канади, а беруть запомогу, депортувати. Внесок цей не перейшов, бо незначна більшість заявила проти нього.

21. IV. — Управа Товариства Опіки прийняла текст „Основної грамоти” про Канадську Бібліотеку ім. Івана Боберського (див. „Основна грамота”, стор. 235).

25. IV. — Проф. І. Боберський виїхав з Вінніпегу на постійне до Європи.

16. V. — Домініяльний Уряд затвердив плян допомоги для тих, що бажають вернутись з міста і поселитися на землі.

23. V. — Міністерство іміграції з Оттави висловило свої думки щодо обіжника товариства з дня 19 травня того ж року.

16. VII. — „Появився нечувано наївний протиукраїнський допис у „Фрі Прес”, мовляв українці повинні будувати Україну в Європі, а не в Канаді”.

14. X. — До Вінніпегу прибула „Фармерська Армія” — похід бідняцьких фермерів, зорганізований інтернаціоналістами

з околиць Арборгу, щоб предложити свої домагання прем'єрові Брекенові. Ця армія складалася в більшості з українців.

16. X. — о. П. Божик з рамени товариства бере участь у посвяченні церкви Святого Духа в Бруклендс.

24. X. — Вінніпег Трибюн помістив обширну статтю про припинення іміграції. В редакційній автор висловлює віру, „що природний ріст населення буде вистарчати для розвою Канади”. Тон статті проти іміграції.

14. XI. — Основано у Вінніпезі Товариство Учителів Рідних Шкіл в Канаді, що його очолив А. Загарійчук, член Товариства Опіки.

2. XII. — Появилася редакційна стаття в „Трібюн” з приводу нападу фермерів на муніципальний уряд в Арборгу, дня 29 листопада, в котрій, між іншим сказано, що „подібне поступовання українців доведе до того, що саме ім'я українець стане ганьбою”.

9. XII. — В редакційній в „Трібюн” подано, що за минулих 30 місяців з Канади депортовано 15,368 осіб. Понад 60 відсотків з того депортовано людей лише тому, що вони сталися тягарем для держави, бо не могли знайти зайняття.

26. XII. — Товариство вислало привітання з основуючими зборами — З'їздові Братства Українців Католиків в Саскатуні.

30. XII. — Річні загальні збори. Голова звітував, що рік 1932 був тяжкий для Товариства. Поважне число українських переселенців опинилися в прикрих грошевих обставинах. Засоби товариства мало що не вичерпались. Значно збільшились допомоги. Все таки Товариство видало календар „Провідник” на 1933 р. „Сорок літ”, канадський альманах, що його зредагував К. С. Продан і о. П. Божик. Цим альманахом управа хотіла вшанувати сорокріччя від прибуття до Канади В. Іліняка та Івана Пилипова.

Видавці і редактори надіялись, що „громадянство, а передусім священство, дасть як найприхильніше попертя календарові „Провідник”, який покищо заступав організаційну потребу церковну, історичну, літературну, соціальну й економічну”. Збори ствердили, що Товариство Опіки відчуло дуже прикро втрату проф. І. Боберського, „одного з найбільш діяльних членів українського канадського громадянства”. З його від'їздом товариство втратило щирі поради, поміч і директиви, „які отримувало від нього як представника Товариства Опіки у Львові”. На зборах обговорено поселювання безробітних на фармах з допомогою „Рурал Регабілітейшен Комишен”. Ця Комісія давала

фарму та допомогу на господарство з тим, що безробітний мав остатися на фермі. З такої допомоги скористало в звітному році 23 українські родини в Манітобі.

Вибрано слідуєчу управу на 1933 рік: К. С. Продан — голова, о. А. Луговий, Д. Юськевич — містоголови, Д. М. Ільчишин — секретар, Е. Василюшин — скарбник, о. П. Божик, Г. Дзюба — члени. Провірники — д-р Л. Резновський і О. Тарновецький. Радними товариства: С. Савула, А. Загарійчук, І. Рудачек, В. Дикий, Й. Печенюк, М. Кумка.

1933

2. VII. — На першому засіданні управи під повищою даю стверджено сповільнення праці в товаристві та фінансові труднощі в організації. Вправді впливало багато письм, але йшлося про допомоги потребуючим, приїжджим родинам, виїзд з Канади, бо брак праці, пошукування праці, лучення родин. Замічено, що важко стягати довги за попередній календар. Нема грошей, щоб видати черговий на 1934 рік. В касі тільки \$12.65. На цьому засіданні відчитано деякі інформації проф. І. Боберського з Європи. Господарська криза охопила всі країни. Застій в господарському житті. І. Боберський рішився на довгий побут в Європі, тому управа продовжила дані йому повновласті репрезентувати Товариство Опіки у Вінніпезі перед українською спільнотою в Європі та посторонніми урядами.

10. X. — Прем'єр Р. Б. Беннет робить обіцянки на можливість поширити іміграцію.

2. XI. — З цим днем управа товариства звітувала, що відбула сім засідань і президія 19 нарад. Іміграція дальше обмежена. В пресі та урядових кругах говориться тільки про можливість іміграції з Великої Британії.

9. XI. — Виїхала до Канади Михайлина Говиковичева, член Товариства Опіки над українськими емігрантами у Львові і предсідниця секції жінок при цьому товаристві. Ціль поїздки — відбути конференцію з братнім товариством у Вінніпезі в справі взаємин під теперішню пору, наладнання опіки над емігрантами та розлученими родинами.

15. XI. — Стверджено на засіданні управи, що просвітний і шкільний відділ тісно співпрацюють з Товариством Учителів Українських Рідних Шкіл. Вирішено, що редакційний відділ вестиме о. П. Божик, фермерський — Д. М. Ільчишин. На голову товариства К. С. Продана також наложено додатковий обов'яз

зок. Він обняв представництво Товариства Опіки у Львові. С. Савула був і надаліше правним дорадником.

28. XII. — Загальні збори зробили підсумки іміграційних приписів і ствердили, що „до Канади могли їхати лише жінки, які отримали від своїх чоловіків в Канаді поіменне візвання або перміт, та діти у віці до 18 року життя, що їхали до своїх родичів також на основі пермітів, виставлених у Канаді. Могли робити заходи на виїзд також наречені, якщо діставали візвання. Канадські перміти були важні тоді на час 5-ти місяців від дня їх виставлення в Канаді. До Канади могли вернутися також реемігранти, що не були поза межами Канади довше як рік від дня виїзду з канадського порту. Вони могли забрати зі собою свої жінки і нелітні діти, якщо мали відповідну готівку на показ”.

1934 рік вибрано управу в такому складі: К. С. Продан — голова, о. П. Божик і Д. Юськевич — заступники, Д. М. Ільчишин — секретар, Е. Васишлин — скарбник, Г. Дзюба й О. Малофій — члени; провірники — В. К. Чиж і Т. Мельничук. Радники товариства: С. Савула, А. Загарійчук, І. Рудачек, В. Дикий, М. Кумка й А. Федусь.

1934

5. I. — Заступник міністра іміграції, з яким товариство було в добрих взаєминах, зрезигнував. На його місце іменовано Томаса Магладерія.

19. I. — Е. Васишлин здав звіт з поїздки по Європі та передав привітання від тих українців в Європі, що їх відвідував.

29. I. — Міська рада Вінніпегу відмовилася давати департаментові іміграції імена осіб, які дістають міську допомогу, а не замешкалі ще в Канаді понад 5 років, та заявила проти депортування негорожан тільки тому, що вони без праці.

30. I. — „Вінніпег Трібюн” висловила в редакційній статті признання міській раді Вінніпегу за її становище до депортування безробітних негорожан і піддала гадку, щоб парламент зробив потрібні поправки іміграційного закону.

21. II. — „Вінніпег Трібюн” знову підкреслила потребу поправити жорстокий, перестарілий та глупий закон, який карає депортацією людей за те, що вони не в силі знайти працю.

5. III. — Міністер іміграції Гордон заявив в Оттаві, що прийде час, коли Канада потребуватиме тисячів нових імігран-

тів. „Тепер кожна політична партія, а також преса, оминають всякі розмови про іміграцію”, — заявив мін. Гордон.

26. III. — С. Е. С. Смит, комісар іміграції на західну Канаду заявив у Вінніпезі, що місто Вінніпег робить велику помилку, за яку колись грубо заплатить, коли його міська рада відмовляється передавати іміграційній владі імена тих людей, які беруть допомогу, хоч згідно з законом підлягають депортації.

13. VI. — Т-во Опіки над українськими емігрантами у Львові інформувало: „Переживаємо далі час застою. Еміграція з Польщі дуже мінімальна, а та, що і є, віддана урядовій установі, якою є Еміграційний Синдикат. Через те суспільні організації опіки над емігрантами (з цілої Польщі існують тепер лише у Львові), поставлені на другому пляні. Їхні агенди корчаться, субвенції скорочені до мінімум і передбачається, що будуть цілком відтіяті. Тим самим діяльність суспільних організацій стане цілком проблематична, бо на власну доходівість вони числити не можуть. Обмеження наше товариство вже відчувало, „Емігранта” видаємо раз в місяць, з наших бюро функціонує тільки одне у Львові, бо інші приневолені ми були припинити”, читаємо в звіті.

„Канада не тратить серед українського населення давньої притягаючої сили. До країв Південної Америки, куди доступ тепер легкий, рух дуже малий. Навіть Парана, де землю стали давати майже даром, не всилі здистансувати Канади”, інформували зо Львова.

„Найактуальніша справа тепер, коли властива еміграція так сильно обмежена, це справа розшуків членів родини. Тих справ наше товариство має дуже багато . . . Дальше справа, важна для нас під сучасну хвилину, це виїзди родин. Мало їх може виїхати, але заінтересування велике . . . Проф. І. Боберський далі сидить в Югославії . . .”.

13. VIII. — У „Вінніпег Трібюн” появилася довгий опис фермерського свята в містечку Гедешвил, — околиці, заселеній здебільша українцями, з нагоди сплати довгів та досягнення надвижки в муніципальній касі й значної поправи обставин місцевих фермерів. У святі взяли участь прем'єр Манітоби Джан Бреккен, посадник Вінніпегу Р. Вебб, провінційні міністри, професори й визначні гості. Серед останніх був голова Товариства Опіки К. С. Продан, який кілька років працював над поліпшенням рільництва в тій околиці, про що „Вінніпег Трібюн” згадує окремо.

7. IX. — Дальші пертракції канадського уряду з британським у справі іміграції. Створений комітет рекомендує знижку коштів подорожі, як заохоту до еміграції. Вінніпезькі щоденники не вірять в оживлення британської еміграції до Канади.

21. XI. — Проф. І. Боберський надіслав двосторінковий звіт з Тржицу у Югославії, в якому пише: „Українці в Югославії творять оселю рільників в числі понад 40,000 людей на північ від Загребу. Села мають своїх священиків. Оселі бідні. Люди бажали виїхати ще в році 1924 до Канади, але не мали гроша на переїзд. На добрій охоті скінчилося. В Білгороді знаходиться оселя українців „тоже малоросів”, які були вояками в арміях Денікіна і Врангеля. Числять цю оселю бувших салдатів на яких 20,000. Много із них вже розсунулися по цілій Югославії... Українські товариства існують у Загребі, Білгороді, також серед селян”. І. Боберський пропонує влаштувати виставку про українських поселенців у Канаді. „Це був би перший, очевидний крок до утворення музею й архіву в полученні з бібліотекою”. На виставі можна б виложити старі речі, які переселенці привезли зі собою, а які збереглися як пам’ятки. Треба б це зробити 1936 року, коли минає 45 літ побуту українців у Канаді, — радить проф. І. Боберський. Подає він теж критичні зауваження про редагування „Провідника” і настоює на потребу господарських порад.

В пост-скрипtum автор листа дописав: „Дня 21. XI. 1918 ви-машерували ми з крісом через плече около першої години вночі зі Львова під натиском наїздників. Працюймо, щоб ми були сильніші, чим наїзники української землі та щоби ми стали державним народом”.

2.. XI. — Управа Товариства Опіки доручила І. Рудачекові, радному Товариства, щоб він у часі свого побуту в Європі обговорив з львівським Товариством Опіки такі справи: 1) Співпраця в допомозі залишеним жінкам у краю, щоб віднайти в Канаді їх чоловіків. Дуже часті були в той час випадки, що вони, — зумисне чи з ледачости, — цих справ не пильнували. 2) Способи придбання земель у Канаді, 3) Поінформувати подрібно львівське Т-во Опіки про канадські приписи у справах іміграції.

2. XII. — Товариство Опіки прийняло ухвалу про відсвяткування „Дня Піонерів” у черговому році, щоб відмітити 45-літній ювілей послідовного поселення, що припадає на 1936 рік.

11. І. — Десяті річні загальні збори. Підсумки 10-річної праці Товариства Опіки зробив голова К. С. Продан.

„Праця Товариства Опіки має інший характер, як праця звичайних товариств українських у Канаді, — говорив голова. — Вона, ця праця, ані не захоплива, ані криклива, ані особисто корисна для членів чи управи. Це є праця, яка вимагає уваги, терпеливості і невтомності. Товариство працювало і працює з однаковою пильністю для добра переселенців, підтримуючи честь, самопошану і статочність нашого громадянства. Нам приходилось перемогти много перешкод. Ті перешкоди ми поборювали тихо і спокійно, позитивною працею... Цього року, як і в попередніх, багато наших поселенців без праці... Велика кількість наших поселенців ще полягає на тяглову силу. Безперечно, тяглової сили потрібно. Але якби наші поселенці додали до тої сили знання, уміння та зручність, багато з них були б у кращім стані, як вони знаходяться”.

Голова звернув теж увагу, щоб громадянство застановилось над вихованням та вишколенням молоді і щоб ця молодь привчалася до організованого життя і праці.

Відносно іміграції в 1934 нічого не змінилося. Далі існують суворі обмеження, останніми часами введено ще й гострі приписи при видаванні горожанських паперів новим аплікантам.

Секретар Д. М. Ільчишин звітував про „Канадійську Бібліотеку імені І. Боберського”. Замічується дальший ріст. На дев'ятих зборах було висловлене бажання, щоб вибрати чартер на бібліотеку-музей. Не зроблено цього тільки тому, що брак фондів. Звітодавці апелювали, щоб український загальний належно підтримував цю нову інституцію, **яка має завдання зберегти документи українства в Канаді для будучих поколінь**. Згідно зі звітом секретаря, канадська бібліотека начислювала у звіттовому часі 11,339 фотографій і фільмів та 462 книжок і брошур, не вчисляючи афішів та вирізків з різних газет на теми організаційного життя українців Канади. Бібліотека приміщувалася у приватному домі при 787 Причард. У звіттовому році відбуто чотири засідання управи та 15 нарад президії. Поладнано 322 справи і 1687 письм.

У грудні 1934 Товариство видало кишеневий календарець, також друкувався „Провідник” на 1936 рік п.з. „Канада”.

Представник на Європу, І. Боберський, перебував в Югославії та надсилав звідомлення, щоправда не про еміграційну пра-

**Дмитро М. Ільчишин і Корнило С. Продан,
секретар і голова Т-ва Опіки, головні двигуни
цієї установи.**

цю, бо такої у висліді імігаційних обмежень не могло бути. Його звіти мають велику вартість з погляду культурної, громадської та політичної праці української імїграції в Югославії та інших країнах Європи.

Управа уконстатувалася менш-більш у тому самому складі, що в попередніх роках. К. С. Продан — голова, о. П. Божик і Д. Юськевич — заступники, Д. М. Ільчишин — писар, О. Малофій — скарбник, Г. Дзюба й Й. Печенюк — члени, В. К. Чиж і Д. Мальчевський — провірники, С. Савула, І. Рудачек, В. Дикий, А. Загарійчук, Е. Васишлин, А. Федусь, М. Кумка і М. Мігайчук — радники.

26. VII. — Засідання Управи Т-ва в домі П. Божика на Дізраелі (третє засідання в році). Обговорено можливості „поглиблення праці” в діловому році. М. ін. один з учасників зауважив, що до збірника подано забагато політичного матеріалу,

який стосувався гетьманської ідеології та стверджено в дискусії, що вже одна „Бібліотека Архів ім. проф. І. Боберського” повністю оправдують існування товариства. Управа Канадійської Бібліотеки була: К. С. Продан, Д. М. Ільчишин, о. П. Божик, Е. Василишин, С. Савула. Наголошено потребу далі видавати „Провідника”, що мав би збирати і подавати безсторонно статистичні інформації про стан та розвій українського життя в Канаді і давати вказівки про різні галузі діяльності українських поселенців. Приявні ствердили, що припинення іміграції від’ємно відбилося на діяльності Товариства й передискутовано спробу получения родин та труднощі, які робить уряд тим членам родин, „які могли б стати тягарем для держави”. Сонстатовано, що уряд намагається стримувати приїзд додаткових членів родин і схвалено вислати письмо в цій справі до Оттави.

27. XII. — Одинадцяті річні загальні збори відбулися в домі Товариства Опіки при 457 Мейн.

На зборах стверджено, що застій в іміграції до Канади спаралізував діяльність Товариства Опіки і схвалено „перетривати кризу”, а покищо всю енергію спрямовувати на розбудову „Бібліотеки-Архіву ім. проф. І. Боберського”. Управа Товариства на 1936 рік залишилася в попередньому складі з незначними змінами. Поїздки Івана Рудачека до Львова та його переговори з чільними діячами українського життя західно-українських земель оцінювано, як вельми важливу, бо відновлено дальший живий контакт з Батьківщиною.

1936

ПРЕДСТАВНИК ТОВАРИСТВА ОПІКИ ЗВІТУЄ Західня Україна — в очах українця Канади

При кінці 1935 року радний Товариства Іван Рудачек виїхав до Польщі в ділових справах своєї праці і з доручення Товариства Опіки зобов’язався відвідати Товариство Опіки у Львові та переговорити з представниками того ж Товариства питання відносно дальшої співпраці в допомозі залишеним жінкам в краю і віднайденні в Канаді їх чоловіків — та інші. Делегат Товариства мав з’ясувати львів’янам, як дістати землю в Канаді та передусім поінформуватися про ситуацію в краю „під кожним оглядом”, бо йшли слухи про війну, отже українцям в Канаді цікаво було знати все. І. Рудачек виїхав 22 листопада 1935 з групою реімгрантів, в якій були словаки, хорвати, чехи,

мадяри та українці. З Німеччини група роз'їздилася до своїх батьківщин і українців разом з І. Рудачеком спрямовано на Львів. Тут годиться замітити, що реімгрантів (депортантів) серед англо-саксів нікого не було.

В архівах товариства зберігся звіт, що його І. Рудачек передав на засідання управи 20 лютого 1936. Відновуємо, що найцікавіше, з протоколу секретаря. „На польській границі — урядник повадився грубо з членами поїздки, їх розбирали до сорочки, хто їхав до Варшави — того переглядали менше, хто до Львова — більше. Польща зробила пригноблене враження. Бідне населення, в містах жида. Варшава гарне місто. І. Рудачек відвідав тут будинок Еміграційного Синдикату, званий „чистилище“. Контролюють тут всю еміграцію з Польщі. Польща хотіла б вислати якнайбільше емігрантів, головню із східньої Галичини. Тут миють, голять і опісля беруть тих, що виїждять, на допити. У Львові делегат Т-ва „чувся осамітнений“, поки не зайшов до „Народної Гостинниці“. Там чисто, але вбого. Наші підприємства у Львові у порівнянні з нашими підприємствами в Канаді досить вбогі. Українські інтелігенти беруться до малих підприємств. Більші підприємства в жидівських руках. І. Рудачек бачив першого І. Німчука, редактора „Діла“, на місці В. Мудрого. **Спитав, що дістали від Польщі за угоду. Пригноблено і тихо сказав: „Нічого! Але спинено польську навалу і переслідування“.** Жалівся на ОУН та на те, що їх у Канаді підтримують. За напад на Городок коло 300 українців втратило місця праці. Опісля повернули їх, але вимагали, щоб перейшли на римо-католицизм. І. Німчук мав враження, що в Канаді латиншать українську Церкву.

В Галичині за минулих п'ять років не прийняли ніодного українського учителя на працю. У Львові чути українську мову на вулиці, але мало, хоч на 320 тисяч населення цього міста 60 тисяч — українців. На селах школи в оплаканому стані, гірші як за Австрії. Учителі плачені недостатньо. Більшість податків йде на армію. Українські діти ворожо наставлені до всього, що польське. В „Ділі“ сім редакторів. Жаліються, що не посиляють їм газет з Канади, чи пак не дістають їх. Німчук казав, що на Полісся і Волинь нема що числити. Галичина стоїть на сто відсотків вище з кожного погляду. Друкованим словом важко досягнути Волинь, ще важче — Полісся.

Святий Юр — імпазантна будівля. В церкві в неділю робітники, селяни, інтелігенти, вояки, — вона переповнена. Під церквою продавали відзнаки на дар „Просвіти“. І. Рудачек був

запрошений до єпископа Будки, що тішився, питав про брата, про Інститут Просвіти, про всіх. Про Василя Ладику говорив якнайкраще, але й згадав, що Рим повівся з ним не щиро. Радив побачити Митрополита Андрея. Останній хворий, з параліжем у ногах і руках, немічний. Митрополит випитував про Канаду, по чому в ній бушель пшениці, чи багато українських фермерів переселяються до міста. Тримав гостя довше, як сподівався і зробив на нього велике враження. Митрополит приймав тоді ж багато визначних людей. Того самого дня зустрівся І. Рудачек з управою Товариства Опіки в ресторані „Брістоль”. Були приявні: „Заячківський, адв. Говикович, Квасниця і ще кілька осіб. Питали про всіх. Заячківський був хворий і скоро відійшов. Конференція тривала до 3:30 вранці. Польща старается форсувати еміграцію з Польщі, але це не легко, бо в заокеанських країнах суворі приписи. Львівське Товариство Опіки співпрацює з Еміграційним Синдикатом, що є державною еміграційною установою. Там теж є два українські бюро. Думують про еміграцію до Парагваю, але воліють Канаду, бо в ній більше українців. У Канаді вони збережуться, в Парагваї пропадуть. Багато жінок пошукують за чоловіками, що виїхали в заморські країни. Осуджували роботу ОУН, не вірили в можливість революції, всі теж заявили проти гетьманату.⁷⁾ Вважали що не можна зв'язувати установи з політичними особами чи політичними рухами.

Села пошиті стріхою, денедє дахівка. Кукурудзяні загати. Відживлення недостаточне. Ділять поля між членів родини вже впоперек. У хатах тіснота. Погане взуття. Сірники колять на четверо. Уряд насилає мазурів, які з нашими людьми не мають ніяких взаємин. Ці колоністи мають протекцію уряду. Поліцаї всі мазури. По селах платять високі податки, навіть від собачої буди. Селяни достатньо свідомі, прагнуть війни, клять собі з горя. По селах 80 відсотків коршем, що їх мали жиди, позамикані. Збідніли люди, але освідоміли і протверезіли. Польща відбирає українцям землю п'ять за п'яддю. Вірять, що прийде день пімсти. Багато людей хотіли б виїхати, хоч на заробітки”.

Детальний звіт з поїздки І. Рудачека був зроблений на засіданні управи Товариства, яке відбулося в домі о. П. Божики в дні 20 лютого 1936.⁸⁾

⁷⁾ Тут треба зауважити, що це говорили політичні люди, які орієнтувалися на курс співпраці з польським урядом у Варшаві.

⁸⁾ Див. Архів Товариства Опіки.

25. XI. — Наспів лист-звіт Товариства Опіки зі Львова, який інформує, що в 1936 р. з Польщі виїхало (від січня по кінець вересня) 38,702 особи, в тому числі до Канади 1,242 особи. Участь українців в еміграційному русі невелика, около 6,000 осіб. Українці їхали головню до країн Південної Америки — Аргентини, Парагваю і Бразилії. Їхали родини з капіталом на купню землі, їхали самітні на підставі афідавітів. До Парагваю їхали головню з Волині і Полісся, до Аргентини і Бразилії із східньо-галицьких повітів. Товариство у Львові робило заходи, щоб спрямовувати українців у ті місцевості, де вони могли б творити своєрідну більшість населення, або щонайменше групу, яка себе культурно скріпляла б. Удалося це зробити зокрема в Парагваю, а в 1936 р. роблено інтенсивні заходи у справі української колонії „Нова Україна” в Парані. З інформації вичувалося дальше сповільнення праці і передусім брак фондів.

Товариство вдержувало бюро у Львові, вело розшуки родин, переводило інтервенції в різних урядах та еміграційних установах. Бюро Товариства приміщувалося в Еміграційному Домі у Львові, вул. Вишневецьких 41. Т-во видало всього два числа „Українського Емігранта”, хоч згідно з пляном мало їх появитися 24.

15. IX. — Наспів звіт проф. І. Боберського з Югославії, в якому інформує про свої зв'язки з Товариством св. Рафаїла для опіки над словінськими переселенцями в Любляні. Про згадане товариство проф. І. Боберський писав так:

„Т-во працює при допомозі держави, яка йде товариству назустріч. Треба мати свою державу, щоб мати свободні рухи і провадити таку роботу, яка горожанам виходила б на користь. Без своєї держави свободна, щира праця немислима. Т-во видає місячник „Переселенчий вісник Рафаїл”.

В листі-інформації І. Боберський заповів свої відвідини в Канаді на останні місяці 1936 р.

30. XII. — Дванадцяті загальні збори Т-ва Опіки відбулись в Гетьманському Домі при 892 Буровс. Голова К. С. Продан підкреслив у звіті, що економічна ситуація в Канаді, та у цілому світі, не сприяє масовій еміграції до Канади. Кількість українських поселенців постійно зменшується і це видно з загальної канадської статистики, яка подавала, що від 1930 до 1935 включно до Канади прибуло 191,921 переселенців і з них було 92,310 громадян Великої Британії. Українців начислювали 49,877, тоб-

то 26% всіх поселенців. Якщо взяти до уваги, що британці tworили 48% й українці 26% нових імігрантів тоді на інші національності припадало 26%. Таким чином і в цьому іміграційному процесі українці все ще давали поважну цифру. За роками приїзд українців до Канади виказував такі цифри:

1930	21,802	20%	104,806	55,771	43%
1931	13,554	41%	27,530	16,361	59%
1932	1,901	9%	20,591	11,143	54%
1933	7,194	35%	14,382	7,443	51%
1934	5,225	42%	12,476	5,825	46%
1935	601	5%	12,136	5,767	47%

З уваги на те, що українці творили все таки 26% всієї іміграції до Канади, приявні на зборах апелювали, щоб українська спільнота Канади виявила громадську поставу в кожному відношенні та обороняла уряд за те, що він допускає до Канади „чужинців”. Ці атаки, зокрема у пресі, були звернені проти українців, як найповажнішої кількості тих, що приїхали до Канади в 1930-1935 р., м. ін. озвався був тоді знову “Bishop Lloyd”, який у пресі виступав гостро проти іміграції неанглосаксонців.

На зборах підкреслено теж труднощі з переселенням цілих родин до Канади, бо вимагано, щоб така родина мала 1,000 доларів готівки вже після оплати коштів подорожі. Крім цього гострого припису, існував ще загальний, але обмежений дозвіл для Сіпіара і Сіонара, які могли спровадити до Канади означену кількість родин з готівкою 750 і 500 доларів. Зате такі родини мусіли мати в Канаді ручителів, які гарантували б їм побут на фермі та закуп насіння для початкової обробки ферми.

Обговорюючи на зборах видавничі справи, стверджено, що календар „Провідник” пішов у продаж аж у січні 1936, „скорше не можна було видати, бо не можна було затягнути позички на задаток”. Важко було теж поширити календар, бо появилися календарі „Українських Вістей”, „Голосу Спасителя”, „Нового Шляху”, „Українського Голосу”, „Канадійського Фармера”. На 1937 рік рішено не видавати календаря, бо й до того часу Товариство мало кожного року недобір у зв'язку з видаванням своїх альманахів. Всі впливи, які товариство мало давнішими роками, — а вони були більші, бо була іміграція, — йшли на видавництво товариства, — календарі, альманахи, листівки тощо, а ці ніколи не приносили зисків. При погіршених економічних обставинах товариству було не під силу продовжувати цю видавничу діяльність.

Звітуюча управа прийшла на збори з пропозицією, щоб українці Канади відмітили 45-річчя свого поселення, яке завершилося в 1936 році. Збори одноголосно схвалили пропозицію, щоб в святковій формі відмітити смерть Івана Пилипова та Юрка Паніщака, які відійшли у вічність в 1936 р.

Касієр з жалем ствердив, що в касі було тільки 3.07 дол. Приходи в сумі 258.71 дол. зужито на кореспонденцію та висилку альманаха „Провідника”.

Численні прихильники товариства не мали фінансової спроможности заплатити вкладку та належність за альманах.

Приявні звернули окремо пильну увагу, щоб зберегти і забезпечити Бібліотеку-Архів ім. І. Боберського, які приміщувалися у приватній хаті піонерів Кучміїв при Причард. Засідання управа відбувала у приватній резиденції о. П. Божика при Дізраелі.

В загальному, фінансовий стан Товариства Опіки був невеселий, але збори рішили боротися і з тими труднощами та вести свою працю далі.

На зборах вперше вибрано адв. Дмитра Якиміщака правним дорадником на місце адв. С. Савули. Його правне бюро стало водночас домівкою Товариства (407 Мекінтайр Блок).

1937

ПРОФ. І. БОБЕРСЬКИЙ НА ВІДВІДИНАХ В КАНАДІ **Звідомлення на засіданнях управи Товариства Опіки**

Восени 1936 р. І. Боберський виїхав з Любляни (Югославія) на відвідини до Канади. В дорозі він задержався в Цюріху у Швейцарії та в Парижі, де в тому часі підготовляли світову виставку, і з пристані Гавр 12 лютого виїхав до Галіфаксу. З Галіфаксу гість переїхав до Монтреалю, відвідав у ньому чільних громадян, мав слово на вечірці для молоді і зокрема відбув з о. Й. Жаном, о. А. Трухом та о. Н. Крижановським конференцію у справі еміграції. Задержався він теж в Оттаві, Торонті, Содбурах, — скрізь виступав з доповідями та інформаціями про українців в Європі. Врешті в березні прибув до Вінніпегу і 13 березня відбув першу нараду з управою Товариства Опіки. На цій нараді проф. І. Боберський дав звіт зі свого представництва в Європі. „Зі всіх країн було багато охочих українців їхати до Канади, але в головному були фінансові труднощі, врешті й іміграційні обмеження”, — говорив гість і ра-

Олекса і Марія Косіковські — меценати Історії Українців Канади

До визначних меценатів історії та студій до історії українців Канади належать Олекса і Марія Косіковські з Виндзору. Це відомі громадськ діячі, які прибули до Канади між двома світовими війнами. Їхня праця концентрувалась передусім біля системи УНО та братніх організацій.

Олекса і Марія Косіковські

Олекса Косіковський, народ. 12 березня 1903 р. в селі Нестаничах Радехівського повіту. 16 березня 1927 р. прибув до Канади, шукаючи кращої долі. Шляхи повели цього 24-літнього молодця впрост до його двох старших братів Василя і Романа, які працювали в автомобілевій фабриці у Виндзорі. Тут, він в скорому часі причалив до культурно-освітнього життя рідної спільноти. Найперше працював в хорі і театральному гуртку при Українській Католицькій Парафії а згодом, бо вже в 1930 р. бачимо його в Українській Стрілецькій Громаді (УСГ). В 1935 р., як тільки стало творитись Українське Національне Об'єднання (УНО) у Виндзорі, Олекса wraz з іншими стрільцями УСГ стали основоположниками цієї організації. Новостворені установи не мали домівки і тому бачимо Олексу і других при її будові вже в початках. В 1937 р. створено будівельний комітет, де Олекса сповняв важливу секретарську функцію там же. Праця не йшла а кипіла, бо впродовж року збудовано гарні простісні приміщення, де сьогодні працюють такі організації як УНО, УСГ, ОУК, МУНО, Український Народний Союз та Українська Кредитова Спілка. В праці організації УНО Олекса має свою довгу історію, сповнюючи різні провідні функції а найбільше причинився до розбудови бібліотеки УНО, як її довголітній бібліотекар.

В Українському Народному Союзі, ч. Відділу 341, теж довша історія праці Олекси. За це його відзначено на 24 Конвенції УНС в 1958 р. в Клівленді окремою грамотою. Завдяки йому включилось до УНС около сотні членів.

